

PL-BY-UA
2014-2020

Strategia Rozwoju Zrównoważonej Turystyki Transgranicznej

Sokółka – Grodno, marzec 2020

Zlecniodawca:

Gmina Sokółka
Plac Kościuszki 1
16-100 Sokółka

Wykonawca:

APRO GROUP
ul. Zambrowska 18 lok. 7
16-001 Kleosin

Opracował zespół redakcyjny w składzie:

Dr Tomasz Dziurbejko
Mgr Marcin Ulanowski

Współpraca i recenzja:

Adam Juchnik
Paweł Lange-Kuczyński
Eugeniusz Januszko
????

Niniejszy dokument został opracowany w ramach Projektu PLBU.01.01.00-20-0368/17-02 „Szlakiem Tyzenhauza – utworzenie szlaku turystycznego w celu promocji dziedzictwa kulturowego i historycznego dwóch miast Sokółka i Grodno”, realizowanego dzięki pomocy finansowej Unii Europejskiej w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska – Białoruś – Ukraina 2014-2020 współfinansowanego w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa. Wyłącznie odpowiedzialność za treść niniejszego dokumentu ponosi jego autor i w żadnym wypadku nie może być on uważany za odzwierciedlający oficjalne stanowisko Unii Europejskiej.

Spis treści

1	WPROWADZENIE I METODYKA OPRACOWANIA DOKUMENTU	3
2	DELIMITACJA OBSZARU PROGRAMOWANIA	6
2.1	Charakterystyka Miasta Grodno i Rejonu Grodzieńskiego	6
2.2	Charakterystyka Powiatu Sokólskiego i Gminy Sokółka	10
2.3	Podsumowanie	13
3	ANALIZA POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO OBSZARU OBJĘTEGO STRATEGIĄ	15
3.1	Analiza walorów naturalnych	15
3.2	Analiza walorów antropogenicznych	23
3.3	Zagospodarowanie turystyczne	31
3.4	Zagospodarowanie okółoturystyczne	43
3.5	Możliwości połączenia szlaku Tyzenhauza z August Velo, Green Velo, Białowieża Velo i innymi szlakami rowerowymi	46
3.6	Analiza SWOT	47
3.7	Podsumowanie	52
4	OCZEKIWANE KIERUNKI ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARZE OBJĘTYM PROGRAMEM	54
4.1	Trendy rozwoju popytu turystycznego i rynków turystycznych	54
4.2	Ruch turystyczny na obszarze objętym programem	58
4.3	Segmentacja rynków turystycznych obszaru	65
4.4	Ocena atrakcyjności segmentów docelowych	70
4.5	Nowe Centra Informacji Turystycznej na obszarze objętym projektem.	72
4.6	Możliwości i kierunki współpracy pomiędzy centrami informacji turystycznej w Grodnie i Sokółce	73
4.7	Współpraca pomiędzy kamienicami Tyzenhauza w Grodnie i Sokółce. Koncepcje wykorzystania kamienic w kontekście rozwoju turystyki.	75
4.8	Podsumowanie	77
5	CELE I KIERUNKI ROZWOJU TURYSTYKI TRANSGRANICZNEJ	79
5.1	Logika interwencji	80
5.2	Indykatorywna lista projektów kluczowych	83
6	SYSTEM INSTYTUCJONALNY WDRAŻANIA STRATEGII	87
7	MONITORING I EWALUACJA STRATEGII	90
7.1	Monitoring Strategii	90
7.2	Ewaluacja Strategii	91

1 WPROWADZENIE I METODYKA OPRACOWANIA DOKUMENTU

Niniejsza „Strategia Rozwoju Zrównoważonej Turystyki Transgranicznej” (zwana dalej „Strategią”) opracowana została w ramach projektu PLBU.01/ 0368/16 „Szlakiem Tyzenhauza – utworzenie szlaku turystycznego w celu promocji dziedzictwa kulturowego i historycznego dwóch miast Sokółka i Grodno” w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020, Cel tematyczny (CT) – Dziedzictwo. Podstawą jego opracowania była umowa zawarta pomiędzy Gminą Sokółka – Liderem Projektu oraz jego Wykonawcą.

Przedmiotowy projekt jest realizowany w transgranicznym partnerstwie pomiędzy Gminą Sokółka (Polska) – Liderem Projektu oraz jej partnerami z Republiki Białoruś: Wydziałem Sportu i Turystyki Komitetu Wykonawczego Miasta Grodno oraz Grodzieńskim Oddziałem Obwodowym Organizacji Społecznej „Państwowy Związek Turystyczno-Sportowy”. Głównym celem projektu jest wzrost liczby turystów odwiedzających i korzystających z oferty turystycznej Sokólszczyzny i Grodzieńszczyzny. Informacje na temat Projektu, jego Patrona oraz Programu, w ramach, którego Projekt jest realizowany zostały przedstawione na końcu niniejszego dokumentu.

Tytułowy „Szlak Tyzenhauza” jest związany z osobą Antoniego Tyzenhauza (1733-1785) - podskarbiego nadwornego litewskiego i starosty grodzieńskiego od 1765. Tyzenhauz w latach 1765-1780 pełnił funkcję zarządcy litewskich majątków królewskich i to właśnie jemu i jego dokonaniom Grodzieńszczyzna i Sokólszczyzna zawdzięczają intensywny rozwój gospodarczy w II połowie XVIII wieku. Jego osoba i dziedzictwo jest nadal mało znaną, ale bardzo interesującą kartą historii pogranicza polsko – białoruskiego, na której można i należy budować rozwój turystyki transgranicznej. Tym bardziej, że Sokólszczyzna i Grodzieńszczyzna na przestrzeni wieków były ściśle ze sobą związane pod względem administracyjnym, społecznym i gospodarczym. A dopiero po zakończeniu II wojny światowej znalazły się w dwóch różnych państwach. Dzisiaj ta długa wspólna historia znajduje swoje odbicie w przenikających granice państw więzach rodzinnych, naleciałościach językowych, zwyczajach i tradycjach. Doskonałym odbiciem lat wspólnej historii jest różnorodne, ale oparte na wspólnym rdzeniu językowym nazewnictwo geograficzne. Funkcjonujące w językach białoruskim, polskim i rosyjskim nazwy miejscowości, czy obiektów przyrodniczych są do siebie podobne, ale nie są bezpośrednią transkrypcją lub tłumaczeniem danego słowa. Oznacza to, że ich brzmienia samodzielnie wykształcały się podczas stuleci używania ich przez mieszkańców mówiących w różnych

językach. Co świadczy o wieloetniczności i wielokulturowości Grodzieńszczyzny i Sokólszczyzny, które stanowią o ich tożsamości i wspólnym dziedzictwie.

Struktura Strategii została oparta na określonej w zapytaniu ofertowym Lidera Projektu – Gminy Sokółka oraz umowie na opracowanie Strategii, która zgodnie z jej zapisami składa się z 7 rozdziałów, łącznie z niniejszym go rozpoczynającym.

W rozdziale 2 „Delimitacja obszaru programowania” zawarto krótką charakterystykę obszaru opracowania, to jest sąsiadujących ze sobą Powiatu Sokólskiego z Gminą Sokółka w Polsce i Rejonu Grodzieńskiego z Miastem Grodno w Białorusi.

W rozdziale 3 „Analiza potencjału turystycznego obszaru objętego Strategią” zawarto zestawienie najważniejszych walorów turystycznych obszaru, w tym naturalnych, antropogenicznych oraz zagospodarowania turystycznego. Rozdział kończy analiza SWOT uwarunkowań rozwoju turystyki na obszarze opracowania.

W rozdziale 4 „Oczekiwane kierunki rozwoju turystyki na obszarze objętym Programem” przedstawiono informacje na temat współczesnych trendów w sektorze turystyki oraz dane na temat ruchu turystycznego na obszarze opracowania. Następnie przeprowadzono segmentację rynków turystycznych obszaru wraz z oceną atrakcyjności segmentów docelowych.

Rozdział 5 „Cele i kierunki rozwoju turystyki transgranicznej” zawiera określenie wizji rozwoju turystyki na Transgranicznym Obszarze Turystycznym Szlak Tyzenhauza oraz misji przyświecającej podmiotom zaangażowanym w realizację Strategii i rozwój turystyki na jego terenie. Zawarto tu także wiązkę celów operacyjnych prowadzących do rozwoju turystyki transgranicznej. Rozdział zawiera również indykatywną listę projektów kluczowych dla promocji i rozwoju produktów turystycznych pogranicza, które w niedalekiej przyszłości będą mogły być realizowane wspólnie lub co najmniej równolegle po obu stronach granicy.

Rozdział 6. „System instytucjonalny wdrażania Strategii” określa system instytucjonalny wdrażania Strategii wraz z określeniem roli poszczególnych uczestników tego procesu.

Rozdział 7. „Monitoring i ewaluacja Strategii” określa metodykę i wskaźniki monitoringu Programu oraz główne kryteria i zasady jego oceny.

Strategię opracowano metodą ekspercko – partycypacyjną. Analizy oparto na danych statystycznych, dostępnych informacjach dotyczących potencjału turystycznego obszaru opracowania, stosowanych w praktyce metodologiach i podejściach do planowania terytorialnego oraz rozwijania produktów i funkcji turystycznych jednostek terytorialnych z uwzględnieniem – kluczowych dla celów Projektu - aspektów transgranicznych. Prace polskich i białoruskich ekspertów uzupełniono przeprowadzonym badaniem ankietowym potrzeb i preferencji turystów oraz sektora turystycznego po polskiej stronie. Wersja robocza Strategii została poddana konsultacjom z przedstawicielami partnerów projektu, a także z przedstawicielami lokalnego sektora turystycznego podczas otwartego spotkania konsultacyjnego przeprowadzonego w marcu 2020 roku. Następnie pełny dokument Strategii został opublikowany w Internecie w celach konsultacyjnych.

2 DELIMITACJA OBSZARU PROGRAMOWANIA

2.1 CHARAKTERYSTYKA MIASTA GRODNO I REJONU GRODZIŃSKIEGO

Miasto Grodno i otaczający je Rejon Grodzieński znajdują się w północno-zachodniej części Republiki Białorusi. Grodno jest centrum administracyjnym Obwodu Grodzieńskiego i Rejonu Grodzieńskiego. Ma status miasta podległego obwodowi (województwu), w skład, którego wchodzi dwie dzielnice miejskie: Leninski (prawy brzeg Niemna, historyczne centrum miasta) i Oktiabrski (lewy brzeg Niemna, historyczne przedmieście). Na dzień 1 stycznia 2019 roku Grodno liczyło 373 547 mieszkańców. Jest to czwarte pod względem liczby ludności miasto na Białorusi. Grodno jest trzecim, co do wielkości miastem na Białorusi (14 198 ha), po Mińsku i Brześciu.

Ludność Rejonu Grodzieńskiego liczy 49 466 osób. W skład Rejonu wchodzi miasto Skidel (Скидель)¹, osada miejska Sopoćkinie (Сопоткин) oraz 360 osad wiejskich (miasta agrarne, wsie i osady). Rejon jest podzielony na 1 radę miejską i 12 rad wiejskich. Centrum administracyjnym Rejonu jest Miasto Grodno, które nie jest jego częścią. Łączna powierzchnia Rejonu Grodzieńskiego wynosi ok. 26 tys. km². Jest to największy rejon Obwodu Grodzieńskiego. Jego specyfika polega na granicznym położeniu z dwoma państwami Unii Europejskiej. Granica Rejonu Grodzieńskiego z Polską ma długość 68 km, a z Litwą 32,8 km.

Całkowita liczba ludności Miasta i Rejonu Grodzieńskiego wynosi 423 013 osób, co stanowi około 41% całkowitej liczby ludności Obwodu Grodzieńskiego (1 039 278 osób na dzień 1 stycznia 2019 roku). Największe osady Rejonu Grodzieńskiego, poza Miastem Grodno to:

- miasto Skidel, które ma oficjalny status miasta satelitarne dla Grodna - 10 625 osób;
- wieś miejska Sopoćkinie, położone w pobliżu Kanału Augustowskiego - 968 osób;
- kilka osad wiejskich - duże wsie, z których większość do połowy XX w. były miasteczkami i zachowały wiele atrakcji związanych z transgranicznym dziedzictwem historycznym i kulturowym: Hoża (Гожа) - około 900 mieszkańców, Wierteliszki (Вертелишки) - około 3 200 mieszkańców, Porzecze (Поречье) - 2 800 mieszkańców, Jeziora (Озёры) - około 2 700 mieszkańców, Indura (Индуря) - około 1 300 mieszkańców, Odelsk (Одельск) - ponad 600 mieszkańców.

¹ Ze względu na funkcjonujące różne formy wymowy nazw geograficznych lub własnych, w wybranych przypadkach do nazw w języku polskim dodano nazwy w języku oryginalnym (tylko przy pierwszym użyciu danej nazwy w tekście opracowania).

Ludność Grodna stale rośnie. Liczba ludności Rejonu Grodzieńskiego powoli maleje - o 3 200 osób w ciągu ostatnich 10 lat. Rejon Grodzieński liczy 37 873 mieszkańców na wsi i 11 593 mieszkańców w miastach. Biorąc jednak pod uwagę fakt, że Miasto Grodno znajduje się na terenie Rejonu, za ludność miejską obszaru objętego niniejszą strategią można uznać 385 140 osób, czyli 91% ogółu ludności Miasta Grodno i Rejonu Grodzieńskiego.

Podobnie jak we wszystkich krajach Europy Wschodniej, również w Grodnie i Rejonie Grodzieńskim obserwuje się starzenie się społeczeństwa. Te negatywne trendy demograficzne są szczególnie widoczne na obszarach wiejskich.

Na terenie Grodna osoby w wieku przedprodukcyjnym stanowią 19,5% populacji, a na terenie Rejonu 16,8% mieszkańców. Osoby w wieku produkcyjnym stanowią 61,2% populacji Grodna i 55% populacji Rejonu. Rośnie odsetek osób w wieku poprodukcyjnym, które w Mieście stanowią 19,3%, a w Rejonie 28,2% populacji.

Miasto Grodno jest ważnym węzłem komunikacyjnym, którego potencjał jest niewystarczająco wykorzystany. W mieście znajduje się dworzec kolejowy i autobusowy. Port lotniczy w Grodnie (18 km na wschód od Miasta) obsługuje tylko jeden regularny lot z lotniska w Grodnie do Kaliningradu (Federacja Rosyjska), a także krajowe i międzynarodowe loty czarterowe w sezonie turystycznym. Dworzec kolejowy w Grodnie jest węzłem dla około 30 połączeń kolejowych: 7 międzynarodowych, 4 krajowych i 19 podmiejskich. Połączenia międzynarodowe realizowane są tylko z Polską (Kuźnica, Białystok, Warszawa, Kraków) i Rosją (Moskwa). Najważniejszą autostradą w Rejonie Grodzieńskim jest autostrada M6 Mińsk - Grodno (przez Wołoszyn <Воложин>, Lidę <Ліда>, Szczuczyn <Щучин>, Skidel). Przez terytorium Rejonu Grodzieńskiego przebiegają, oprócz autostrady M 6, następujące drogi krajowe: R 42 (Grodno - Hoża – Privalka <Привалка> - granica z Litwą, do Druskienniki), R 44 (Grodno – Rużany <Ружаны> - Iwacewicze <Ивацевичи>), R 99 (Grodno – Berestowica <Берестовица> - (granica z Polską) lub do Wołkowyska <Волковыск>), R 145 (Grodno – Ostrino <Острино> - Radun <Радунь> - Dotishki <Дотишки> - (granica z Litwą), a także droga lokalna Grodno - Sopoćkinie (Kanał Augustowski). Rzeka Niemen, przez którą do lat 60-tych XX wieku odbywał się intensywny ruch pasażerski i towarowy, całkowicie straciła na znaczeniu transportowym. Obecnie w Grodnie wykorzystywany jest tylko jeden rekreacyjny statek motorowy "Olga Solomova" do celów turystycznych.

Miasto Grodno i Rejon Grodzieński są centrum życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego całego obwodu. W 2019 roku na terenie Grodna zarejestrowane były 4 522 podmioty gospodarki narodowej różnych typów. W Rejonie Grodzieńskim działają 1 072 podmioty gospodarcze. Tak, więc 5 594 organizacji, czyli 48,9% wszystkich oficjalnie zarejestrowanych organizacji w Obwodzie Grodzieńskim (11 450) prowadziło swoją działalność na terenie Grodna i Rejonu.

Sferę społeczną i kulturalną Grodna i Rejonu Grodzieńskiego współtworzy szereg instytucji edukacyjnych i kulturalnych. Sfera edukacyjna Grodna obejmuje instytucje edukacji przedszkolnej (przedszkola i przedszkola), szkoły średnie ogólnokształcące (licea, gimnazja i szkoły), zawodowe i specjalistyczne szkoły średnie (kolegia, szkoły zawodowe i licea zawodowe), szkoły wyższe (uniwersytety i instytuty).

Większość instytucji szkolnictwa zawodowego jest skoncentrowana w Mieście Grodno. W Grodnie znajdują się wszystkie 4 wyższe uczelnie obwodu, 11 z 19 szkół średnich (kolegiów) i 4 z 17 szkół zawodowych obwodu Grodzieńskiego. W mieście Skidel, na terenie Rejonu Grodzieńskiego działa Państwowe Rolnicze Liceum Zawodowe.

Potencjał gospodarczy Miasta Grodno obejmuje ponad 340 podmiotów gospodarczych, w tym 92 przedsiębiorstw. Spośród nich 30 jest państwowych, 21 - lokalnych, a 41 - osobami prawnymi bez podporządkowania administracyjnego (zazwyczaj własność prywatna). Ponad 60 z tych przedsiębiorstw jest zarejestrowanych, jako rezydenci wolnej strefy ekonomicznej "Grodnoinvest". Łącznie na początku 2019 roku w sektorze gospodarczym Miasta zatrudnionych było 168 200 osób, a w gospodarce Rejonu Grodzieńskiego 27 000 osób. Trendy zmian gospodarczych prowadzą do stopniowego zmniejszania liczby zatrudnionych w produkcji i wzrostu liczby pracowników w sektorze usług.

Wiodące miejsce w strukturze gospodarczej Miasta Grodna i całego obszaru należy do dużego przedsiębiorstwa kompleksu petrochemicznego - JSC "Grodno Azot", który tworzy 32,0% całkowitej produkcji przemysłowej Miasta. Innymi znaczącymi podmiotami z terenu Grodna są przedsiębiorstwa budowy maszyn i obróbki metali: JSC "Belkard" (koła zębate i wały), "Grodorgmasz" (zmywarki i sprzęt handlowy), "Zakład Mechaniczny Grodno" (cysterny gazowe), "BelTAPAZ" (naboje obrotowe), "Radiowolna" (zestawy urządzeń zamykających, zestawy elektromechaniczne).

Rejon Grodzieński jest uważany za jeden z wiodących pod względem rozwoju produkcji rolnej, z Obwodem Grodzieńskim zajmującym czołową pozycję w kraju. Dlatego też w strukturze gospodarczej ważną rolę pełnią firmy przemysłu spożywczego: JSC "Grodno Meat Processing Plant", JLLC "Queenfood", JSC "Dairy World", UDP "Grodno Canning Plant, ALC "Firma ABC", RUE Grodnohlebprom, OJSC Grodno Vodka Plant, LLC Biokom. Na terenie Miasta znajduje się jedno z najstarszych przedsiębiorstw przemysłowych Białorusi - JSC "Grodzieńska Fabryka Tytoniu "Neman", która działa od ponad 150 lat. Silne są również branże budowlana, meblarska i przemysł lekki

Główne przedsiębiorstwa przemysłowe na terenie Rejonu Grodzieńskiego to cukrownia OJSC "Skidelsky" oraz OJSC "Agrokombinat "Skidelsky".

Rejon Grodzieński zajmuje czołową pozycję w rolnictwie Republiki Białorusi, wytwarzając 20% wszystkich produktów rolnych obwodu Grodzieńskiego. Rolnictwo Rejonu Grodzieńskiego zdominowane jest przez 13 rolniczych spółdzielni produkcyjnych (APC). Są to nowoczesne duże gospodarstwa towarowe, dysponujące 96 tys. ha gruntów rolnych, w tym 73 tys. ha gruntów ornych. Mleko jest produkowane przez 49 gospodarstw mlecznych. Główne sektory rolne obwodu Grodzieńskiego to hodowla bydła mięsnego i mlecznego, hodowla drobiu, produkcja zbóż, buraków cukrowych, rzepaku, ziemniaków i warzyw. Mięso stanowi 40%, mleko 18,6%, burak cukrowy 8,8%, a zboże 8,1% całkowitej produkcji handlowej.

Sektor leśnictwa w obwodzie Grodzieńskim reprezentowany jest przez dwa podmioty gospodarcze: Nadleśnictwo Państwowe "Leśnictwo Grodzieńskie" i Nadleśnictwo Państwowe "Skidelskij Leschoz". Poza ogólną gospodarką leśną leśnictwa regulują zwiedzanie lasów, organizację polowań i wędkarstwa, a także – w oparciu o posiadaną bazę - same świadczą usługi turystyczne.

Ważną cechą w zakresie rozwoju turystyki jest wieloetniczny skład ludności Grodzieńszczyzny i Rejonu Grodzieńskiego. Tradycyjnie za najważniejsze na terenie Rejonu, obok Białorusinów (62% mieszkańców Grodna i 56% ludności Rejonu Grodzieńskiego), uważane są polskie, litewskie, żydowskie i tatarskie społeczności narodowe. Obecnie Polacy stanowią (19,7% mieszkańców Grodna i 34% ludności Rejonu Grodzieńskiego), a Rosjanie to 12,2% mieszkańców Grodna i 7,8% ludności Rejonu Grodzieńskiego). Jednak statystyki z początku XXI wieku wyraźnie pokazują, że tylko społeczność polska przetrwała, jako społeczność etniczno-kulturowa. Litewskie i żydowskie

dziedzictwo kulturowe jest reprezentowane tylko przez zabytki i pamiątki bez znaczącej liczby mieszkańców. Ludność tatarska mieszka głównie w Rejonie Iwiejskim (Ивьевский район).

2.2 CHARAKTERYSTYKA POWIATU SOKÓLSKIEGO I GMINY SOKÓŁKA

Powiat Sokółski położony jest przy granicy Polski z Republiką Białoruś, w środkowo wschodniej części województwa podlaskiego. W układzie administracyjnym sąsiaduje z powiatami białostockim, monieckim i augustowskim. Powiat jest ósmym pod względem wielkości terytorium powiatem w Polsce. W jego skład wchodzi 10 gmin, w tym 4 gminy miejsko – wiejskie (z miastami: Dąbrowa Białostocka, Krynki, Suchowola, Sokółka) oraz 6 gmin wiejskich (Janów, Korycin, Kuźnica, Sidra, Szudziałowo), w skład, których wchodzi łącznie 423 miejscowości. Jednostki te posiadają zróżnicowany potencjał gospodarczy i zróżnicowane warunki naturalne.

Siedziba Powiatu zlokalizowana jest w Sokółce – największym z czterech miast Powiatu.

Geograficznie analizowany obszar położony jest na obszarze Wzgórz Sokólskich, będących częścią Niziny Północnopodlaskiej. Ogólna powierzchnia Powiatu wynosi 2054,51 km², w tym tereny użytkowane rolniczo stanowią 87,5% powierzchni. Znaczącą część powierzchni pokrywają lasy i grunty leśne. Nieużytki rolne zajmują 2,08% powierzchni obszaru.

Powiat Sokółski jest dobrze skomunikowany z zewnętrznymi sieciami transportowymi. Przez jego teren przebiegają międzynarodowe korytarze transportowe:

- droga krajowa nr 19 (Granica ze Słowacją - Barwinek - Lublin - Białystok - Kuźnica - Granica z Białorusią),
- droga krajowa nr 8 (Granica Czechami - Kudowa Zdrój - Warszawa - Białystok - Korycin - Suwałki - Budzisko - Granica z Liwą)
- linia kolejowa (trasa: Warszawa - Grodno i dalej w kierunku na Wilno, Rygę, Sankt - Petersburg, Mińsk i Moskwę).

Przez teren Powiatu przebiegają drogi krajowe (68,58 km), wojewódzkie (157,03 km), Powiatowe (886,93 km) i gminne (632,99 km).

Powiat Sokółski posiada dobre warunki do obsługi ludności komunikacją zbiorową. Usługi te wykonują zewnętrzni przewoźnicy. Przedsiębiorstwo Komunikacji Samochodowej w Białymstoku S.A. jest głównym operatorem, który wykonuje przewozy obsługując 17 linii, a pozostali operatorzy obsługują 3 linie.

Na obszarze Powiatu Sokólskiego zlokalizowane są dwie 2 linie kolejowe dla przewozu pasażerskiego i 1 linia kolejowa dla przewozu towarów:

- Linia kolejowa nr 6 Zielonka – Kuźnica,
- Linia kolejowa nr 40 Sokółka – Suwałki.

Na terenie Powiatu na koniec 2018 roku zamieszkiwało 67466 osób, w tym 34088 kobiet. Ogólna liczba ludności Powiatu z roku na rok się zmniejsza. Na terenie Powiatu przeważającą liczbę mieszkańców stanowi ludność wiejska – 57,97% ogółu ludności. W ostatnich latach obserwuje się systematyczny, niewielki spadek liczby ludności zamieszkałej na obszarze Powiatu Sokólskiego. Na przestrzeni ostatnich 15 lat liczba ludności zmniejszyła się o 9%. Zmniejsza się liczba osób zamieszkałych na wsi, a następuje zwiększanie się liczby mieszkańców miast. Oczekiwany jest dalszy wzrost liczby mieszkańców miast, a zmniejszanie się na wsi oraz przewagę liczebną kobiet nad mężczyznami, przy zmniejszającej się liczbie ogólnej mieszkańców Powiatu.

Gęstość zaludnienia w Powiecie jest nierównomierna; dla całego Powiatu wynosi ona 33 osoby/km². Wskaźnik gęstości zaludnienia (poniżej średniej krajowej – 123 osoby/km²) najwyższy jest w Gminie Sokółka (82 os./km²) a najniższy w Gminie Szudziałowo (10 os./km²). Ludność tradycyjnie koncentruje się przede wszystkim w miastach. Niewielkie zaludnienie cechuje cały Powiat, a najbardziej obszary o znacznym stopniu zalesienia, bagienne, objęte ochroną przyrody, przygraniczne (gminy: Sidra, Nowy Dwór, Szudziałowo, Krynki).

Struktura ludności według grup wiekowych dla Powiatu Sokólskiego wskazywała, że w 2018 roku udział najmłodszej grupy wiekowej (do 14 lat) w ludności ogółem wyniósł 16,1%, a odpowiedni udział najstarszej grupy wiekowej (65 lat i więcej) kształtował się na poziomie 22,1%. Najniższe obciążenie demograficzne ludnością w wieku poprodukcyjnym występowało w gminie Sokółka, najwyższe odnotowano w gminach Szudziałowo, Nowy Dwór i Sidra.

W latach 2010–2018 w Powiecie Sokólskim odnotowano spadek liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym o niemal 17%, w wieku produkcyjnym o 8%, zaś liczba osób w wieku poprodukcyjnym wzrosła o 7%. Prognozy demograficzne dla Powiatu Sokólskiego zakładają postępujący wzrost udziału ludności w grupie wiekowej 65 lat i więcej.

W Powiecie Sokólskim wszystkie szkoły ponadpodstawowe zlokalizowane były w czterech gminach Powiatu: Dąbrowie Białostockiej, Janowie, Sokółce i Suchowoli. W 2018 roku nauka w liceach ogólnokształcących odbywała się w trzech szkołach zlokalizowanych w Dąbrowie Białostockiej, Sokółce i Suchowoli. Kształcenie zawodowe możliwe było natomiast w dziewięciu szkołach: czterech technikach i pięciu zasadniczych szkołach zawodowych (w tym jednej szkole specjalnej). W technikach można było zdobyć kwalifikacje w następujących zawodach: technik agrobiznesu, technik rolnik, technik ekonomista, technik hotelarstwa, technik mechanik, technik organizacji usług gastronomicznych, technik technologii drewna, technik prac biurowych. W zasadniczych szkołach zawodowych oferowano zaś następujące kierunki kształcenia zawodowego: blacharz samochodowy, fryzjer, kucharz małej gastronomii, lakiernik, mechanik pojazdów samochodowych, murarz, rolnik, stolarz, mechanik-operator pojazdów i maszyn rolniczych, cukiernik, ogrodnik, piekarz, operator obrabiarek skrawających, sprzedawca. Ponadto na terenie gmin Dąbrowa Białostocka, Korycin, Sidra i Sokółka funkcjonują szkoły średnie dla dorosłych oraz szkoły policealne. Naukę uzupełniającą dla dorosłych dodatkowo oferowały szkoły policealne w Dąbrowie Białostockiej, Sokółce i Janowie.

Jedną z cech charakterystycznych rynku pracy Powiatu Sokólskiego jest dominacja rolnictwa w strukturach społeczno-gospodarczych, z czym związane jest zjawisko przeludnienia agrarnego. W perspektywie najbliższych lat należy liczyć się z przemieszczaniem się ludności zamieszkałej na wsi, z których część będzie poszukiwała pracy poza rolnictwem.

Na obszarze Powiatu Sokólskiego działa 3988 podmiotów gospodarczych, z czego ponad 95% stanowią firmy prywatne. Zakłady osób fizycznych to 77% ogólnej liczby podmiotów gospodarczych funkcjonujących w Powiecie. Dominują podmioty sekcji handlu detalicznego i hurtowego (28,7%), przetwórstwa przemysłowego (10,5%), budownictwa (9,3%), rolnictwa i leśnictwa (9,1%), obsługi nieruchomości (9%), działalności usługowej, komunalnej, społecznej (8,4%).

Przemysł na terenie Powiatu rozwija się głównie w oparciu o miejscowe surowce: drewno, kruszywo, płody rolne. Największymi zakładami na terenie Powiatu są obecnie: METAL-FACH sp. z o.o., Sokółka Okna i Drzwi S.A., Spółdzielnia Mleczarska SOMLEK w Sokółce, Spółdzielnia Producentów Drobiu „EKO-GRIL”, Farmer Sp. z o.o., Eskimos S.A., Zakład Wyrobów Gumowych „GENES”, Spółdzielnia Produkcyjno-Handlowa „KRYNKA”, Gospodarstwo Ogrodnicze Jerzy Wilczewski. Licznie występują też małe zakłady wytwarzające półfabrykaty przemysłu drzewnego.

Ponadto działa tu około 36 firm zajmujących się wydobywaniem kopalin pospolitych, m.in. w Gieniuszach, Janowszczyźnie, Wojnowcach, Nowowoli. Zaopatrują one w ten cenny dla budownictwa surowiec liczne zakłady na obszarze całego kraju.

Głównym skupiskiem działających podmiotów gospodarczych są ośrodki miejskie. Zlokalizowanych jest tu prawie 60% działających podmiotów ogółem.

Znaczna część obszaru Powiatu to tereny służące do produkcji rolnej. Rozwojowi rolnictwa sprzyja dobry stan środowiska naturalnego oraz tradycyjna kultura rolna w wielu gospodarstwach. Przeważająca sfera produkcji w gospodarstwach indywidualnych to produkcja: roślinna (zboża okopowe, uprawy truskawek, tytoniu, rzepaku, porzeczki) oraz zwierzęca (bydło mleczno-mięsne, trzoda chlewna, drób). W Powiecie funkcjonuje 12 667 gospodarstw rolnych. Średnia powierzchnia gospodarstwa rolnego wynosi 15,6 ha. Obszary ziemi Sokólskiej są bardzo dobrym miejscem do wytwarzania ekologicznej żywności.

Dużą część obszaru Powiatu, bo ponad 25% powierzchni (53570,53 ha) pokrywają lasy. Większość (67%) to lasy zarządzane przez PGLP Lasy Państwowe. Dwa największe nadleśnictwa w Powiecie - Czarna Białostocka i Krynki dostarczają surowiec drzewny do licznych zakładów przetwarzających drewno. Jednocześnie udostępniają dobrze rozwiniętą infrastrukturę oraz obiekty do uprawiania turystyki i rekreacji.

Sokólszczyzna jest obszarem o wielokulturowym i wielonarodowościowym charakterze oraz najbardziej zróżnicowanym etnicznie w kraju. Zamieszkują tu obok Polaków: Białorusini, Litwini, Tatarzy i Romowie. W przeszłości także Żydzi, Rosjanie, Niemcy. Różnorodność etniczna i narodowościowa znajduje swoje odbicie w zabytkach architektury, kulturze, tradycji. Na terenie Powiatu do dziś funkcjonują katolickie, prawosławne i muzułmańskie obiekty sakralne. Znajdują się tu również synagogi i kirkuty żydowskie, zbór kalwiński w Sidrze, klasztor unickich bazylianów w Kuźnicy, czy wzniesiona przez wyznawców sekty proroka Ilji cerkiew w „Wierszalinie”.

2.3 PODSUMOWANIE

Obszar objęty Strategią charakteryzuje się wspólnym i bogatym dziedzictwem historycznym, kulturowym, religijnym i etnicznym. To właśnie ono w swojej wyjątkowości i różnorodności jest najważniejszym potencjałem obszaru, na którym należy budować produkty turystyczne.

Jakkolwiek położony peryferyjnie w stosunku do centrów administracyjnych obszar jest dobrze dostępny komunikacyjnie w układach międzynarodowych, krajowych i międzyregionalnych. Natomiast konieczna jest poprawa spójności i jakości lokalnych połączeń drogowych, które są głównymi kanałami dostępu do atrakcji turystycznych po obu stronach granicy.

Potencjał społeczny i gospodarczy obszaru nie jest równomiernie rozłożony. Wyraźnie dominuje Miasto Grodno, które jest ważnym ośrodkiem administracyjnym, gospodarczym, naukowym i kulturalnym w skali ponadregionalnej. Pozostałe terytorium ma charakter wiejski z kilkoma ośrodkami miejskimi, z którym największe to Sokółka i Skidel. Struktura gospodarcza tych obszarów jest zdominowana przez rolnictwo, które posiada odmienną charakterystykę w każdym z krajów.

Obszary wiejskie, i tak słabo zaludnione, charakteryzują się negatywnymi trendami demograficznymi, a wzrost liczby ludności odnotowują tylko ośrodki miejskie.

W wymiarze terytorialnym i demograficznym widoczna jest dysproporcja na rzecz Rejonu Grodzieńskiego, który wraz z Miastem Grodno zamieszkuje populacja ponad jedenastokrotnie większa niż Powiat Sokółski. Podobnie terytorium białoruskiej części obszaru opracowania jest ponad dwunastokrotnie większa niż części polskiej.

3 ANALIZA POTENCJAŁU TURYSTYCZNEGO OBSZARU OBJĘTEGO STRATEGIĄ

3.1 ANALIZA WALORÓW NATURALNYCH

Walory naturalne Miasta Grodno i Rejonu Grodzieńskiego

Większość terytorium Rejonu Grodzieńskiego znajduje się na Nizinie Niemeńskiej. Tylko część zachodnia znajduje się na Wyżynie Grodzieńskiej. 75% terytorium Rejonu znajduje się na wysokości 100-170 metrów nad poziomem morza. Nie ma znaczących różnic w wysokości na obszarze opracowania, poza Wzgórzem Zamkowym w historycznym centrum Grodna, Górami Kredowymi w Puskach, Suwalskim Garbem w okolicach miejscowości Sopoćkinie i Góry Zamkowej u źródeł rzeki Łososianki.

Klimat Grodna i Rejonu Grodzieńskiego jest umiarkowany - zimy są łagodne i wilgotne, lata ciepłe i wilgotne. Średnia miesięczna temperatura powietrza w styczniu 2012-2018 roku wynosiła od -0,7° do -6,5° (w 2018 roku -2,2°). Średnia miesięczna temperatura powietrza w lipcu 2012-2018 roku wynosiła od +17,1° do +20,2° (w 2018 roku +19,6°). W ostatnich latach obserwuje się tendencję do skracania się sezonu wiosennego (ze szczytowymi temperaturami w maju) i wydłużania sezonu jesienno. Zachodzące zmiany klimatyczne ograniczają wysoki sezon turystyczny do maksymalnie 5 miesięcy - od maja do września, a także utrudniają organizację turystyki poza sezonem.

Pod względem atrakcyjności turystycznej, do najbardziej interesujących zasobów naturalnych Obwodu Grodzieńskiego należy rzeka Niemen wraz z jej dopływami, Kanał Augustowski, tereny leśne i kilka dużych jezior leśnych.

W Rejonie Grodzieńskim płynie 99 rzek. Najbardziej znaną z nich jest rzeka Niemen, która jest rzeką narodową dla Litwinów i Białorusinów. Nad brzegiem Niemna, w miejscu, w którym rzeka zmienia kierunek z zachodu na północ, znajduje się Miasto Grodno. Do najbardziej spławnych rzek w okolicy należą Kotra (Котра), Swisłocz (Свислочь), Łososianka (Лососянка), Czarna Hańcza (Чёрная Ганьча), Bierwienka (Бервенка) i Gornica (Горница). Również na terenie Rejonu Grodzieńskiego znajduje się około 30 jezior i sztucznych zbiorników wodnych. Największe z nich znajdują się we wschodniej części Rejonu: Białe (Белое) - 557 ha, Rybnica (Рыбница) - 250 ha, Werowskoje (Веровское), Mołocznoje (Молочное), Derveninskoje (Дервенинское),

Zackawa (Зацково), Lokno (Локно), Mozhnevo (Можнево), Zatoka (Затока), Głubokoje (Глубокое). Szczególne miejsce wśród zasobów wodnych Rejonu Grodzieńskiego zajmuje Kanał Augustowski - unikalny w skali Polski i Białorusi obiekt hydrotechniczny z lat 20. XIX wieku, łączący dorzecza Wisły i Niemna. Na początku XXI wieku, w ramach budowy na potrzeby Grodzieńskiej Elektrowni Wodnej w rejonie wsi Szczecinowo (Щечиново) zbudowano na Niemnie duży zbiornik wodny.

Rzeka Niemen jest trzecią co do wielkości rzeką na Białorusi. Z punktu widzenia turystyki szczególnie interesujący jest fakt, że Niemen przepływa przez Grodno (jedno z najstarszych miast Białorusi z dużą koncentracją zabytków historycznych i kulturalnych). Prędkość nurtu Niemna wynosi zaledwie 1-2 metry na sekundę, co czyni go atrakcyjnym dla turystyki wodnej i rekreacyjnej. Rzeka staje się jednak coraz płytsza i coraz bardziej zarośnięta roślinami.

Wśród pozostałych rzek regionu Grodzieńskiego na szczególną uwagę zasługuje prawy dopływ Niemna, rzeka Kotra. Swój bieg zaczyna na obszarach leśnych na granicy białorusko-litewskiej, a następnie prowadzi swoje wody na południe przez rejony szczuczyński i grodzieński. Większość jej brzegów pokrywają stare lasy liściaste i iglaste, co sprawia, że spływy rzeką Kotrą są niezwykle fascynujące dla miłośników zielonej i aktywnej turystyki.

Niestety, organizacja spływów tratwami po Niemnie i Kotrze przez cały Rejon Grodzieński nie jest obecnie możliwa. Kilka lat temu na rzece Niemen, 9 km na wschód od Grodna, w pobliżu wsi Szczecinowo i wsi Brzegowy została uruchomiona elektrownia wodna. Jej zapora całkowicie zablokowała przepływ Niemna i przecięła bardzo obiecujący wodny szlak turystyczny Kotra - Niemen - Kanał Augustowski. Obecnie możliwe są tylko trzy oddzielne trasy wodne: Kotra - Niemen (do wsi Beregowoj/Береговой), Niemen - Kanał Augustowski (z Grodna do Niemnowa/Немново) i Augustów (Polska) - Kanał Augustowski - Niemen - Druskienniki (Litwa). W przyszłości sztuczny zbiornik Grodzieńskiej Elektrowni Wodnej zostanie wykorzystany do utworzenia terenu rekreacyjnego dla mieszkańców Grodzieńszczyzny. W projekcie budowy Grodzieńskiej Elektrowni Wodnej przewidziano budowę śluzy oraz stacji rybackiej, które jednak finalnie nie zostały zrealizowane.

Flora i fauna Rejonu Grodzieńskiego jest bardzo bogata. Jego lasy są domem dla większości zwierząt i ptaków występujących w strefie umiarkowanej. Na terenie Rejonu zarejestrowano siedliska wielu gatunków wymienionych w Czerwonej Księdze Białorusi. Wśród nich są takie gatunki jak: żubr, ryś, borsuk, żuraw szary, bocian czarny, bocian czarny brodaty, rybitwa mała,

wieloryb miodny, zimorodek, dzięcioł zielony. Na terenie Rejonu rosną rzadkie gatunki roślin: pantofel weneryczny, najada wielka, wierzba borówkowa, lilia kręcona, przetoka wątrobową, stonoga zwyczajna, pęd łąkowy.

Ponad 30% powierzchni Rejonu Grodzieńskiego zajmują lasy. Największe obszary leśne znajdują się w północnej i północno-wschodniej części Rejonu – to pierwotna Puszcza Grodzieńska – duży obszar leśny we wschodniej części Rejonu Grodzieńskiego i północnej części Rejonu Szczuczyńskiego i niewielka część puszczy Augustowskiej.

Wymienione powyżej obszary przyrodnicze zarządzane są przez: Republikański Rezerwat Krajobrazowy "Puszcza Grodzieńska/Гродненская пуца", Republikański Rezerwat Krajobrazowy "Jeziora/Oziery/ Озёры".

Republikański Rezerwat Krajobrazowy "Puszcza Grodzieńska" został utworzony w 2007 roku poprzez połączenie różnych obszarów chronionych na obu brzegach Niemna. Łączna powierzchnia rezerwatu wynosi ponad 20 tys. ha. Na terenie rezerwatu występuje 371 gatunków roślin, 121 gatunków ptaków i 22 gatunki ssaków. Wśród nich 9 gatunków roślin i 12 gatunków ptaków zostało wpisanych do Czerwonej Księgi Białorusi. Rezerwat jest integralną częścią kilku głównych transgranicznych lasów ekologicznych i korytarzy wodnych w skrajnie północno-zachodniej części Obwodu Grodzieńskiego i przyległych terytoriów Rzeczypospolitej Polskiej i Republiki Litewskiej. Znajduje się on na skrzyżowaniu szlaków migracyjnych zwierząt i roślin. Ten obszar ochrony jest ważnym ogniwem w tworzeniu szlaków migracji puli genowej i dobrze wpisuje się w krajową i międzynarodową sieć ochrony środowiska. Las zajmuje ponad 90% terytorium rezerwatu. Dominują lasy sosnowe, wśród których znajdują się obszary brzozy, świerku, osiki. Szczególnie cenne są lipy, dęby i jesiony wzdłuż rzek Czarna Hańcza i Marycha. W dolinach rzek i potoków zachowały się malownicze kompleksy źródeł. W tutejszych wodach występują rzadkie gatunki ryb: pstrąg potokowy, lipień europejski, wąsacz zwyczajny.

Republikański Rezerwat Krajobrazowy "Jeziora/Oziery" został utworzony w 1990 roku na terenie Rejonów Grodzieńskiego i Szczuczyńskiego w celu zachowania w swoim stanie naturalnym cennych systemów ekologicznych lasów i jezior oraz unikalnych zespołów przyrodniczo-krajobrazowych z udziałem dzikich roślin i dzikich zwierząt należących do gatunków wymienionych w Czerwonej Księdze Białorusi. Powierzchnia rezerwatu wynosi około 24 tys. ha. Na terytorium rezerwatu znajduje się unikalny system polodowcowych jezior leśnych: Bełoje (Белое), Zackawa (Зацково), Ant (Антозеро), Bersztyńskie (Берштовское), Dolgoje (Долгое).

Wśród nich jest największe jezioro w Rejonie Grodzieńszczyzny - jezioro Betoje, o powierzchni 5,3 km². Dna jezior tworzą łańcuch w granicach starożytnego uskoku tektonicznego skorupy ziemskiej i są naturalnym zabytkiem epoki lodowcowej. Główny obszar rezerwatu zajmują sosnowe lasy strefy umiarkowanej chłodnej (tzw. południowej tajgi) z udziałem świerku, dębu i grabu. Flora obejmuje ponad 760 gatunków roślin wyższych, w tym 100 gatunków roślin leczniczych, ozdobnych i spożywczych. W faunie rezerwatu "Jeziora" występuje 175 gatunków kręgowców lądowych, w tym 21 gatunków ssaków, 6 gadów, 8 płazów i 136 gatunków ptaków. Na terenie rezerwatu znajduje się 18 gatunków rzadkich i zagrożonych zwierząt: 2 gatunki owadów, 1 gadów (Medyanka), 13 gatunków ptaków, 2 ssaków (ryś i borsuk). Obecnie na terenie rezerwatu żyje stado żubrów. Państwowy Zakład Ochrony Przyrody "Republikański Rezerwat Krajobrazowy "Jeziora" prowadzi aktywną działalność turystyczną i wycieczkową oraz posiada własne pole namiotowe. Obecnie na terenie rezerwatu znajdują się dwa dwudniowe ekologiczne szlaki turystyczne o długości 10 i 12 km oraz dwa wodne szlaki eko-turystyczne: dwudniowy o długości 16,6 km i czterodniowy o długości 25 km.

Główną atrakcją Rejonu Grodzieńskiego jest Kanał Augustowski, unikalna dla Europy Wschodniej budowla hydrotechniczna, łącząca dorzecza Wisły i Niemna. Kanał został zbudowany w latach 1824-1839 jako szlak transportu wodnego dla eksportu lokalnych produktów rolnych na rynki Europy Zachodniej, ale praktycznie nie był wykorzystywany zgodnie z jego przeznaczeniem ze względu na zmiany warunków ekonomicznych i rozwój transportu kolejowego. Całkowita długość kanału sięga 102,5 km, z czego 45 km to sztucznie wybudowane kanały, 35 km koryta rzek i 21 km powierzchni jezior, które są połączone z kanałem systemem śluz. Ponad 20 km kanału przebiega przez terytorium Białorusi: od śluzy Kużyńskiej na zachodzie na granicy z Polską do Niemna na wschodzie. Turyści są zawsze bardzo zainteresowani istniejącymi śluzami, których na kanale jest łącznie 18. Wśród nich są 4 śluzy po białoruskiej stronie kanału: Niemnowo/Немново, Dąbrowka/Домбровка, Wołkuszek/Волкушек, Kużyniec/Кужинец.

W 2003 roku Kanał Augustowski został wpisany na Państwową Listę Dziedzictwa Historycznego i Kulturalnego Białorusi. Od tego czasu kanał jest postrzegany nie tylko jako zabytek historyczny i kulturalny, ale także jako obiecujący cel podróży turystycznych. W październiku 2014 roku strona białoruska wpisała Kanał Augustowski na wstępną listę światowego dziedzictwa UNESCO. Eksperti UNESCO uznali, że sam kanał nie posiada unikalnych cech jako zabytek historyczny i kulturalny, ale jako miejsce przyrodnicze utworzone przez kanał ma szansę zostać wpisany na listę światowego dziedzictwa UNESCO. Od końca 2019 roku strona białoruska i polska rozpoczęły negocjacje i konsultacje w sprawie możliwości ponownej wspólnej nominacji Kanału

Augustowskiego jako miejsca przyrodniczego do wpisania na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

Na obszarach przylegających do Kanału znajduje się wiele atrakcji turystycznych. W otaczających go lasach znajdują się wyjątkowe jeziora owiane legendami: Sawek (Савек), Czarne (Черное), Okrągłe (Круглое), Endrenja (Ендреня), Kawenja (Кавеня), Zielonka (Зелёнка) i Dorguńskie (Доргуньское). Na południe od kanału dominują zabytki historyczne i kulturalne. Najbardziej znane z nich to zespół pałacowo-parkowy magnackiego rodu Wołłowiczów w Światsku/Святск (XVIII w.) i dobra szlacheckie Górskich w Radziwiłkach/Радзивилки (XIX w.). Ponadto w bliskiej okolicy znajduje się 45 schronów bojowych, bunkrów i DOT-ów (małych bunkrów z obrotowymi wieżyczkami) z czasów II wojny światowej (tzw. "Linia Mołotowa"), które cieszą się dużym zainteresowaniem fanów historii militarnej.

Walory naturalne Sokólszczyzny

Powiat Sokólski położony jest w północnej części Niziny Podlaskiej, w obszarze Zielonych Płuc Polski. Posiada w znacznym stopniu zachowane w stanie naturalnym środowisko przyrodnicze - głównie kompleksy naturalnych lasów (część południowa), bagienne doliny rzek (część północna) o cennej i różnorodnej roślinności. Obszary te odznaczają się wysokimi i unikalnymi walorami, najwyższym stopniem naturalności szaty roślinnej oraz najwyższą bioróżnorodnością, w skali kraju i Europy. Jego najcenniejszymi obiektami przyrodniczymi są: Biebrzański Park Narodowy na północy, Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej w części centralnej i południowej, Obszar Krajobrazu Chronionego Wzgórza Sokólskie na wschodzie oraz dziewięć rezerwatów przyrody. Powiat Sokólski charakteryzuje się stosunkowo czystym powietrzem atmosferycznym i niewielkimi zanieczyszczeniami środowiska. Z uwagi na duże walory środowiska przyrodniczego Województwo Podlaskie, a więc i Powiat Sokólski, wchodzi w skład makroregionu funkcjonalnego „Zielone Płuca Polski”.

Klimat obszaru ma cechy wyraźnie kontynentalne, z długą zimą, krótkim przedwiośniem oraz stosunkowo krótkim okresem lata. Wyróżnia się, spośród innych niżowych obszarów Polski, najniższymi temperaturami powietrza. Sokólszczyzna leży w chłodnym regionie termicznym Polski. Średnia temperatura roczna dla tego terenu wynosi około 6,5°C. Najchłodniejszym miesiącem jest przeważnie styczeń, a najcieplejszym lipiec.

Analizowany obszar charakteryzuje się dużą różnorodnością przyrodniczą. Występuje tu zwarty kompleks leśny Puszczy Knyszyńskiej, naturalnie ukształtowane doliny rzek, torfowiska, obszary

ekstensywnie użytkowanych łąk i pastwisk oraz wiele innych siedlisk o wysokich walorach przyrodniczych. Duże znaczenie dla zachowania bogactwa występujących tu gatunków roślin i zwierząt ma odmienna w poszczególnych częściach obszaru rzeźba terenu, zróżnicowane warunki mikroklimatyczne, mało intensywna gospodarka rolna, niski stopień chemizacji środowiska i ograniczona w wielu rejonach, bezpośrednia presja człowieka.

O wysokim potencjale biotycznym obszaru świadczy bogactwo fauny i flory oraz występowanie licznych chronionych i rzadkich gatunków roślin i zwierząt, a także znaczna ilość obszarów określanych statusem ochrony. Licznie występujące zwierzęta, charakterystyczne dla Niżu Polskiego: żubry, łosie, samy, jelenie, dziki, lisy, zające i bobry, są nieodzownym elementem środowiska naturalnego i świadczą o wysokim stopniu zachowania środowiska w stanie naturalnym.

Sokólszczyzna jest regionem typowo rolniczym, charakteryzującym się niską przeciętną jakością gleb i wysoką niestabilnością klimatu. W strukturze powierzchni dominują użytki rolne. Krajobraz wzbogacają rozległe tereny leśne, rzeki i sztuczne zbiorniki wodne. W ostatnich latach nie zaszły istotne zmiany w wykorzystaniu powierzchni terenu. Nadal największy obszar zajmują użytki rolne (grunty orne, łąki i pastwiska).

Na terenie Powiatu znajduje się łącznie 429,67 km rzek i kanałów, które są podzielone na dwa działy wodne:

- Dział rzeki Wisła, do którego należą rzeki: Biebrza, Bierwicha, Brzozówka, ciek Głęboczyzna, Horodniana, Jałówka, Kamienica, Kamienna, Kamionka, Kanał Sokółka, Kanał Wogzański, Kładziewo, Kropiwna, Kumiałka, Małowista, Mościszanka, Olszanka, Poganica, Popiołówka, Sidra, Siderka, Słoja, Sokołda, Starzynka, Trofimówka, Zgierszczyzna. Razem - 376,52 km
- Dział rzeki Niemen, do którego należą rzeki: Krynka, Nietupa, Łosośna oraz Przerwa. Razem - 53,15 km

Rzeki Sokólszczyzny (poza Biebrzą) nie przedstawiają szczególnie atrakcyjnych walorów dla rozwoju turystyki wodnej.

Powiat Sokółski nie ma naturalnych zbiorników wód stojących, posiada natomiast 11 sztucznych zbiorników wodnych, o łącznej powierzchni 81,32 ha, które korzystnie wpłynęły na wzrost

atrakcyjności terenu Sokólszczyzny pod względem turystycznym (coraz modniejsza w naszych czasach agroturystyka), a jednocześnie uzupełniły niedobór naturalnych zbiorników wodnych.

Lesistość obszaru wynosi 25,28 % jego powierzchni i jest niższa od średniej województwa i kraju 28,8. Głównym zwartym kompleksem leśnym na terenie Sokólszczyzny jest Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej. W pozostałej części Powiatu lasy występują w pewnym rozproszeniu tworząc mniejsze kompleksy. Gatunkiem dominującym w lasach Powiatu Sokólskiego jest sosna, a gatunkami współtworzącymi lasy są: świerk, dąb, brzoza i olcha.

Część Powiatu znajduje się w otulinie Biebrzańskiego Parku Narodowego i Parku Krajobrazowego Puszczy Knyszyńskiej. Powierzchnia Parków Narodowych na terenie Powiatu wynosi ogólnie ok. 10 197,00 ha.

Biebrzański Park Narodowy został utworzony w 1993 roku. Jest to największy park narodowy w Polsce, o powierzchni 59223 ha. Obszary leśne w Parku zajmują 15 544 ha, grunty rolne - 18 180 ha, a nieużytki - słynne Bagna Biebrzańskie, w rzeczywistości najbardziej cenne przyrodniczo ekosystemy - 25 495 ha. Wokół Parku utworzono otulinę o powierzchni 66 824 ha. Ochronie ścisłej podlega obszar 5 075 ha (w tym dawny rezerwat Czerwone Bagno). Ze względu na niespotykane w Europie tereny bagienne - torfowe oraz bardzo zróżnicowaną faunę, a w szczególności bogaty świat ptaków, Park został umieszczony w 1995 r. na liście obszarów chronionych Konwencją o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe (RAMSAR).

Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej (PKPK) o powierzchni 74 447 ha został utworzony w roku 1988. Celem powołania PKPK była ochrona i zachowanie zasobów przyrodniczych, walorów kulturowych i historycznych Puszczy Knyszyńskiej, a także stworzenie warunków do prowadzenia działalności naukowej i dydaktycznej oraz rozwijanie turystyki kwalifikowanej i wypoczynku. Swym zasięgiem obejmuje pagórkowate tereny w dorzeczu Supraśli i Sokołdy porośnięte lasami większej części Puszczy Knyszyńskiej. Ochronie podlegają tu drzewostany, leśne doliny rzeczne, liczne źródła oraz różne formy geomorfologiczne (moreny czołowe, zagłębienia wytopiskowe) charakterystyczne dla polodowcowego krajobrazu tego terenu.

Obszar chronionego krajobrazu Wzgórza Sokólskie o pow. 38 742,0 ha, utworzony w 1986 r. w celu ochrony i zachowania terenów rozciągających się na wschód od Puszczy Knyszyńskiej, wyróżniających się rzeźbą terenu, wysokimi walorami przyrodniczymi, krajobrazowymi,

kulturowymi i wypoczynkowymi. Wzgórza Sokólskie to jeden z mezoregionów wchodzących w skład Niziny Podlaskiej. Charakteryzują się występowaniem wysokich wzgórz przypominających krajobraz pojezierzy, jednak bez istniejących współcześnie jezior. Najwyższe wzniesienia na wschód od Sokółki osiągają wysokość: 236 m i 238 m, a na północy tzw. Karpackie Góry mają 229 m.

Rezerваты przyrody

- Stare Biele - rezerwat typu torfowiskowego o pow. 255,65 ha.
- Góra Pieszczana - rezerwat typu leśnego o pow. 220,10 ha.
- Międzyrzecze - rezerwat typu leśnego o pow. 249,86 ha.
- Bahno w Borkach - rezerwat typu torfowiskowego o pow. 286,90 ha.
- Kozłowy Ług - rezerwat typu torfowiskowego o pow. 139,45 ha.
- Stara Dębina - rezerwat typu leśnego o pow. 33,68 ha.
- Woronicza - rezerwat typu flory stycznego o pow. 133,80 ha.
- Starodrzew Szyndzielski - rezerwat typu leśnego o pow. 79,74 ha.
- Nietupa - rezerwat typu faunistycznego o pow. 273,73 ha.

Pomniki przyrody

Pomnikami przyrody są pojedyncze twory przyrody żywej i nieożywionej lub ich skupienia o szczególnej wartości naukowej, kulturowej, historyczno - pamiątkowej i krajobrazowej oraz odznaczające się indywidualnymi cechami, wyróżniającymi je wśród innych tworów. Na terenie Sokólszczyzny zarejestrowano 69 pomników przyrody, w tym pojedyncze drzewa (41), grupy drzew(6), aleje (5), głązy narzutowe (18).

Europejska Sieć Ekologiczna Natura 2000

Na terenie Powiatu sieć Natura 2000 tworzą:

- Obszary specjalnej ochrony ptaków (OSO): Ostoja Biebrzańska (149 929 ha) i Puszcza Knyszyńska (136 145 ha),
- Specjalne Obszary Ochrony Siedlisk (SOO): Dolina Biebrzy (121 003 ha) i Ostoja Knyszyńska (136 084 ha).

3.2 ANALIZA WALORÓW ANTROPOGENICZNYCH

Niniejszy rozdział zawiera inwentaryzację obszaru Strategii pod kontem materialnego i niematerialnego dziedzictwa kulturowego, instytucji kultury i najważniejszych wydarzeń, imprez.

Charakterystyka obiektów dziedzictwa kulturowego części białoruskiej – Miasto Grodno i

Rejon Grodzieński

Grodno zajmuje szczególne miejsce w Republice Białoruś ze względu na ilość zabytków historycznych i kulturalnych. Często nazywane jest "skansenem" lub "miastem królewskim", ponieważ od XII do XVIII w. mieszkali tu przez długi czas książęta grodzieńscy, wielcy książęta litewscy i polscy. Obecnie w mieście Grodno znajduje się 67 tzw. kompleksowych wartości materialnych, historycznych i kulturalnych, wpisanych na Państwową Listę Wartości Historycznych i Kulturalnych Republiki Białorusi. Na liście znajduje się 448 obiektów.

- **Architektura obronna**

- Fortyfikacje grodzieńskiej twierdzy (46 budynków z początku XX wieku),
- Fortyfikacje 68. Grodzieńskiego Rejonu Umocnień (45 obiektów z lat 1940-1941, część tzw. linii Mołotowa),
- Umocnione osady plemienia Jaćwingów w Jasudowie.

- **Architektura sakralna**

Religia katolicka:

- Katedra św. Franciszka Ksawerego (kościół Farny) w Grodnie (1678–1705),
- Kościół Znalezienia Krzyża Świętego i klasztor Bernardynów w Grodnie (1602–1618),
- Kościół Zwiastowania Najświętszej Marii Panny i dawny klasztor Brigitek w Grodnie (1642, obecnie należy do Sióstr Nazaretanek),
- Kościół Matki Bożej Anielskiej i klasztor franciszkański z 1635r. w Grodnie,
- Kościół Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny w Sopoćkinie (1789).

Religia prawosławna:

- Prawosławna cerkiew Borysa i Gleba (Kołożeskaja) z XII wieku w Grodnie,
- Cerkiew Narodzenia Najświętszej Marii Panny i klasztor w Grodnie (dawniej bazyliński, 1726–1751),
- Cerkiew pw. Św. Wstawiennictwa w Grodnie (1907–1909),

- Cerkiew Opieki Matki Boskiej we wsi Milikowszczyzna (1908–1909).

Religia protestancka:

- Luterński Zbór w Grodnie (1912, pierwszy zbór został założony w 1793r. za zgodą Króla Stanisława Augusta Poniatowskiego).

Religia judaizmu:

- Wielka Synagoga Chóralna (Synagoga Główna) w Grodnie (1896).

• **Architektura rezydencjonalna**

- Pałac króla Stefana Batorego w Grodnie (obecnie Stary Zamek, 1579, pierwotnie zamek książąt grodzieńskich z dynastii Rurykowiczów, później gotycki zamek Witowta),
- Pałac Królewski w Grodnie (obecnie Nowy Zamek, 1737-1742, zbudowany jako grodzieńska rezydencja króla Augusta III),
- Pałac K. Chreptowicza w Grodnie (obecnie Grodzieńskie Państwowe Muzeum Historii Religii, 1742-1752),
- Pałac wice-administratorskiej Ekonomii Królewskiej (1776-1793),
- Pałac Światopełk-Chetwertyńskich w Grodnie (1786 r., budynek wzniesiony dla Akademii Medycznej Tyzenhauza),
- wiejska rezydencja królewska w Stanisławowie (lata 60-70 XVIII w.),
- Kompleks pałacowo-parkowy Wołłowiczów w Światsku (1779),
- Pałac grodzieńskiego wicegubernatora Maksymowicza (1803).

• **Układy architektoniczne**

- Zabytkowy układ centrum Grodna (140 obiektów),
- Ulica Elizy Orzeszkowej (kompleks 20 budynków),
- Historyczny układ ulicy Sowieckiej (kompleks 19 budynków) w Grodnie,
- Ulica Wielka Troicka (kompleks 14 budynków) w Grodnie,
- Zabytkowy układ ulicy Zamkowej (kompleks 14 budynków) w Grodnie,
- Kompleks Starego Zamku (7 budynków i budowli) w Grodnie,
- Kompleks Nowego Zamku (5 budynków i budowli) w Grodnie,
- Dom kupca Murawjewa (około 1890),
- Zespół pałacowo-parkowy w Światsku (5 budynków i budowli z końca XVIII wieku).

–

• **Zabytki architektoniczne**

- Kamienica Masalskich (około 1726 r.),
- Budynek dawnej grodzieńskiej szkoły dominikanów (30-60 lat XVIII wieku),
- "Skrzydło muzyczne" lub "Krzywa oficyna" (około 1765),
- Dom administratora Grodzieńskiej Ekonomii Królewskiej z czasów Tyzenhauza (1780),
- Drewniany lamus na terenie dawnego klasztoru Brygitek w Grodnie (koniec XVIII wieku),
- Stary Lamus Grodzieńskiej Ekonomii Królewskiej (1765-1780),
- Stary Teatr Grodzieński (obecnie Grodzieński Okręgowy Teatr Lalek, omyłkowo uważany za "Teatr Tyzenhauza", około 1793 roku),
- Wieża strażacka (1902),
- Budynek Grodzieńskiego Kolegium Realnego Carewicza Aleksieja (1907),
- Budynek Banku Ziemi Chłopskiej (1913),
- Dom Strzelców (1936),
- Dom Związków Zawodowych (1955),
- Pałac Kultury pracowników przemysłu włókienniczego (1959),
- Budynek Regionalnego Teatru Dramatycznego w Grodnie (1984).

- **Walory przyrodnicze utworzone przez człowieka (parki, zalewy, kanały, itp.)**

- Kanał Augustowski,
- Jezioro Jubilejne,
- ZOO w Grodnie,
- Zalew Grodzieńskiej Elektrowni Wodnej.

- **Instytucje kultury i sztuki, placówki muzealne, parki kulturowe, skanseny, galerie sztuki, galerie, wystawy**

- Grodzieński Obwodowy Teatr Dramatyczny,
- Grodzieński Obwodowy Teatr Lalek,
- Filharmonia Obwodowa w Grodnie,
- Zespół Tańca i Pieśni „Białe Róże” ,
- "Grodzieńska Kapela”,
- Teatr Muzyczny "Rada",
- Państwowe Muzeum Historyczno-Archeologiczne w Grodnie,
- Grodzieńskie Państwowe Muzeum Historii Religii,

- około 40 obiektów o charakterze wewnętrznym: muzeów, ekspozycji muzealnych i sal wystawienniczych, w tym dwadzieścia szkolnych muzeów historii lokalnej,
- Zakład Etnografii, Folkloru i Rzemiosła Grodzieńskiego Rejonowego Centrum Kultury z 7 oddziałami terenowymi.

- **Wydarzenia i imprezy**

Festiwale folklorystyczne:

- Krajowy Festiwal Kultur Narodowych (raz na dwa lata),
- Krajowa wystawa-jarmark rzemiosła i twórczości ludowej "Kaziuki" w Grodnie,
- Otwarty festiwal "Kanał Augustowski w kulturze trzech narodów" (śluza Dąbrówka),
- Święto Jedności Sztuki Ludowej, Folkloru i Natury "Augustovskie brzegi" (śluza Dąbrówka),
- Święto Pisanki w Sopoćkinie,
- Dzień Świętego Huberta (Grodno).

Festiwale muzyczne:

- Międzynarodowy Festiwal Prawosławnych Śpiewów "Kołożny Błagowiest" (Grodno),
- Obwodowy Polsko-Białoruski Festiwal "Spotkania Artystyczne Grodno - Białystok",
- Międzynarodowy Festiwal Jazzowy "GRODNO-JAZZ".

Festiwale teatralne i artystyczne:

- Międzynarodowy Festiwal Teatralnej Sztuki Lalkowej "Lalki nad Niemnem" w Grodnie,
- Letni bal u Elizy Orzeszkowej w Grodnie,
- Międzynarodowe plenery rzeźbiarzy w kompleksie agroturystycznym "Grodzieński Majątek Korobczyce" pod Grodnem.

Historyczne rekonstrukcje:

- Międzynarodowy Festiwal Słowiańskich Sztuk Walki "Niemeńska Masakra" (Centrum Rekreacyjne "Prival").

Festiwale subkultur:

- Międzynarodowy Festiwal Motocyklowy «Хавайся ў бульбу!» w Grodnie,
- Big Mini Festiwal Sztuki Ulicznej w Grodnie,
- Festiwal retro - samochodów "SUNDAY AUTOGRODNO.BY" w Grodnie.

Festiwale kulinarne:

- Regionalny "Festiwal Serów" w Grodnie,
- „Odelski Festiwal” w Odelsku,
- Święto „Dzień młynarzy” w Odelsku

Fora biznesowe:

- Powszechna Wystawa Krajowa - Euroregion "Niemen" „Na skrzyżowaniu dróg” w Grodnie.

Wydarzenia popkulturowe:

- Regionalny konkurs "Miss Grodno",
 - Festiwal Mody "Grodno Fashion Show",
 - Otwarty Regionalny Festiwal Tańca "Grodzieńskie Koronki" (Grodno).
-
- **Zawody sportowe w Rejonie Grodzieńskim.**
 - Międzynarodowy Wodny Maraton „Niemeńska Wiosna” (marzec-kwiecień, śluza Niemnowo na Kanale Augustowskim),
 - Międzynarodowy Półmaraton Nordic Walking "Kroczy my Razem" (maj, śluza Dąbrówka na Kanale Augustowskim),
 - Festiwal "Święto morza", który obejmuje: zawody w siatkówce plażowej w ramach otwartego regionalnego festiwalu sztuki ludowej "Kanał Augustowski zaprasza przyjaciół", zawody w błotnej piłce nożnej, "Pływanie na wszystkim" (maj, śluza Dąbrówka na Kanale Augustowskim),
 - Mistrzostwa Republiki Białorusi w biegach na orientację (miesiąc czerwiec, śluza Dąbrówka na Kanale Augustowskim),
 - Maraton biegnący po nierównym terenie "Kanał Augustowski" (czerwiec, śluza Dąbrówka na Kanale Augustowskim),
 - Międzynarodowy maraton rowerowy "Susedzi" <Cyceдзи> (lipiec, śluza Dąbrówka na Kanale Augustowskim),
 - Międzynarodowy maraton wodny "Kanał Augustowski" (wrzesień, śluza Niemnowo na Kanale Augustowskim),
 - Otwarty maraton pieszy „Skoła Przetrwania” (październik, śluza Niemnowo na Kanale Augustowskim).

Większość imprez sportowych w Obwodzie Grodzieńskim koncentruje się na terytorium Kanału Augustowskiego, co świadczy o jego ogromnym potencjale w zakresie rozwoju turystyki aktywnej, zarówno dla amatorów, jak i profesjonalistów (tzw. turystyka kwalifikowana i zawody w sportach ekstremalnych). Wiele z tych imprez może służyć jako podstawa rozwoju

transgranicznych produktów turystycznych, a także może być wykorzystywana jako narzędzia marketingowe przy promowaniu współpracy transgranicznej.

Charakterystyka obiektów dziedzictwa kulturowego w części polskiej – Powiat Sokółski z Miastem Sokółka:

Powiat Sokółski tworzą gminy miejsko-wiejskie takie jak: Dąbrowa Białostocka, Sokółka i Suchowola, a także gminy wiejskie: Janów, Korycin, Krynki, Kuźnica, Nowy Dwór, Sidra i Szudziałowo. Na terenie Powiatu oraz w Mieście Sokółka możemy znaleźć wiele ciekawych miejsc o charakterze historycznym, kulturowym i turystycznym, co niewątpliwie może wpłynąć na atrakcyjność szlaku Tyzenhauza.

- **Architektura obronna**

Bunkry na Sokólszczyźnie stanowiące fragment 68-ego Grodzieńskiego Rejonu Umocnionego

- **Architektura sakralna**

Religia katolicka:

- Kościół pw. św. Antoniego Padewskiego w Sokółce,
- Kościół Najświętszego Ciała i Krwi Chrystusa w Sokółce,
- Kościół pw. Narodzenia Najświętszej Maryi Panny w Kundzinie,
- Neogotycki kościół Znalezienia i Podwyższenia Krzyża Świętego w Korycinie,
- Kościół par. pw. św. Jerzego w Janowie,
- Klasycystyczny kościół parafialny pw. św. Piotra i Pawła w Suchowoli,
- Późnobarokowy kościół pw. Ofiarowania Najświętszej Maryi Panny, wraz z kompleksem zabudowań klasztornych w Różanymstoku,
- Kościół św. Jana Chrzciciela w Nowym Dworze,
- Kościół w Zalesiu z lat 1602–1623 w stylu wczesnobarokowym,
- Kościół parafialny pod wezwaniem Opatrzności Bożej w Kuźnicy wybudowany w latach 1863–1864,
- Kościół Rzymskokatolicki Pw. św. Wincentego Ferreriusza i Św. Bartłomieja Apostoła w Szudziałowie,
- Zespół kościoła parafialnego pw. Św. Stanisława Biskupa Męczennika w Dąbrowie Białostockiej,
- Drewniany kościółek pw. Św. Anny z XVII w Kamiennej Nowej,
- Kościół św. Anny w Krynkach.

Religia Prawosławna:

- Prawosławna kaplica cmentarna pw. św. Męczennicy Pawły z 1900r. w Sokółce,
- Cmentarz prawosławny z XIX wieku w Sokółce,
- Cerkiew prawosławna pw. św. Aleksandra Newskiego w Sokółce,
- Cerkiew prawosławna p.w. Św. Piotra i Pawła w Samogródzie,
- Cmentarz przy cerkwi prawosławnej parafialnej p.w. Apostołów Piotra i Pawła w Samogródzie,
- Cerkiew prawosławna cmentarna p.w. śś. Męczenników Borysa i Gleba w Jurowlanach,
- Cerkiew prawosławna parafialna p.w. św. Jerzego Zwycięzcy w Jurowlanach,
- Cerkiew prawosławna pw. Narodzenia Bogarodzicy w Krynkach zbudowana w 1864r.

Religia muzułmańska:

- Drewniany meczet w Bohonikach,
- Cmentarz muzułmański (mizar) w Bohonikach.
- Drewniany meczet w Kruszynianach,
- Cmentarz muzułmański (mizar) w Kruszynianach.

Religia judaizmu:

- Cmentarz żydowski z XVIII wieku w Sokółce,
- Synagoga chasydów ze Słonimia w Krynkach,
- Synagoga Kaukaska w Krynkach,
- Stara Synagoga w Krynkach,
- Synagoga w Suchowoli,
- Cmentarz żydowski w Nowym Dworze.

Religia protestancka

- Ruiny zboru kalwińskiego z XVI w. w Sidrze,
- Cmentarz ewangelicki w Sokółce.

• **Architektura rezydencjonalna**

- Dwór Eunarowiczów w Sidrze z pocz. XX wieku,
- Grodzisko średniowieczne w Łosośnej Wielkiej („Ostra Góra”).
- Modrzewiowy dwór z XVIII w. w Łosośnej Małej.

• **Układy architektoniczne**

- Przedwojenne kamienice wzdłuż ulic Białostockiej i Grodzieńskiej w Sokółce,
- Układ urbanistyczny miasta z przełomu XVII-XVIII w. w Sokółce,

- Kamienica przy Placu Kościuszki 26 (obok Piłsudskiego 1)
- Kamienica, przy ul. Piłsudskiego 1 w Sokółce, z pierwszej połowy XIX w.,
- Rondo - w centralnej części Krynek znajduje się oryginalne, jedyne takie w Polsce i jedno z dwóch na świecie (drugie prawdopodobnie w Paryżu) rondo, od którego odchodzi promieniście 12 ulic.

- **Miejsca martyrologii i pamięci narodowej**

- Pomnik upamiętniający Polaków wywiezionych na Sybir i do Kazachstanu w Sokółce,
- Granitowa płaskorzeźba – Alegoria Nauki z 1933 roku znajdująca się na elewacji frontowej budynku Szkoły Podstawowej nr 1 im. Adama Mickiewicza w Sokółce,
- Płaskorzeźba, elewacja frontowa budynku Szkoły Podstawowej nr 1 w Sokółce z 1933r.
- Pomnik poświęcony ofiarom zbrodni hitlerowskiej w Buchwałowie.

- **Walory przyrodnicze utworzone przez człowieka (parki, zalewy, kanały, itp.)**

- Zalew w Sokółce,
- Zalew w Kuźnicy,
- Zalew w Sidrze,
- Zalew w Krynkach,
- Zalew w Korycinie,
- Zalew w Janowie.

- **Instytucje kultury i sztuki, placówki muzealne, parki kulturowe, skanseny, galerie sztuki, galerie, wystawy**

- Muzeum Społeczne Ziemi Sokólskiej w Sokółce,
- Park Kulturowo Edukacyjny Korycin – Milewuszczyna,
- Izba Pamięci ks. Jerzego Popiełuszki w Suchowoli,
- Izba Tkactwa Dwuosnowowego w Janowie,
- Sokólski Ośrodek Kultury w Sokółce,
- Stara Szkoła „Dom Kultury Wsi” w Wojnowcach,
- Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Korycinie,
- Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Janowie,
- Gminny Ośrodek Kultury, Sportu i Turystyki w Suchowoli,
- Centrum Trzech Kultur w Suchowoli ,
- Miejsko – Gminny Ośrodek Kultury w Dąbrowie Białostockiej,

- Nowodworski Ośrodek Kultury w Nowym Dworze,
- Sidrzański Ośrodek Kultury w Sidrze,
- Gminny Ośrodek Kultury i Sportu w Kuźnicy,
- Ośrodek Sportu i Rekreacji w Krynkach,
- Gminny Ośrodek Kultury w Krynkach,
- Centrum Edukacji i Kultury Muzułmańskiej Tatarów Polskich w Kruszynianach,
- Gminny Ośrodek Animacji Kultury i Rekreacji w Szudziałowie,
- Tatarskie Centrum Kultury Islamu w Suchowoli.
- Ośrodek Sportu i Rekreacji w Sokółce

- **Wydarzenia i imprezy**

- Dni Sokółki,
- Ogólnopolskie Dni Truskawki,
- Dni Korycina,
- Trialog w Krynkach,
- „Sabantuj” Festiwal Kultury Tatarskiej w Kruszynianach,
- Europarada Orkiestr Dętych w Centrum Europy w Suchowoli,
- Festiwal Kultury i Tradycji "Swojskie Klimaty" w Suchowoli,
- „Wianki” - impreza plenerowa w Sokółce nawiązująca do słowiańskich wierzeń i obrzędowości,
- Regaty Żeglarskie o Puchar Burmistrza Sokółki.

3.3 ZAGOSPODAROWANIE TURYSTYCZNE

Rejon Grodzieński z Miastem Grodno

- **Zakwaterowanie i gastronomia**

Na dzień 1 stycznia 2019 roku w całym Obwodzie Grodzieńskim istniało 65 obiektów zbiorowego zakwaterowania, w tym 46 hoteli. Na koniec 2018 roku liczba pokoi wynosiła 1.611, a ryczałtowa pojemność pokoi hotelowych wynosiła 2 797 łóżek. Liczba osób zakwaterowanych w hotelach i podobnych obiektach w 2018 roku wyniosła 159,1 tys. osób (w tym obcokrajowców - 64,6 tys.), a wskaźnik obłożenia wyniósł tylko 28%. Średnie obłożenie pokoi hotelowych na Białorusi w 2018 roku wynosiło 31% (w związku z wyższym wskaźnikiem dla Mińska, wynoszącym 41%).

W styczniu 2020 roku w Grodnie działało 18 obiektów noclegowych: 12 hoteli i 6 hosteli. Ich łączna pojemność wynosiła 822 łóżka. Największe obiekty hotelowe to: "Turysta/ Турист" (129 pokoi), "Niemen/Неман" (75 pokoi), "Semashko/Семашко " (42 pokoje), "Omega/ Омега" (30 pokoi), "Slaviya/ Славия" (24 pokoje i dwa oddzielne apartamenty hotelowe), "Sport" (18 pokoi), "Kronon Park Hotel/Кронон Парк Отель" (15 pokoi), "Semashko/Семашко " apartament hotel (13 pokoi), "Prival Hotel" (13 pokoi). W trakcie przebudowy są 2 największe obiekty hotelowe w Grodnie: "Białoruś/Беларусь " (188 pokoi - 500 łózek) i "Grodno" (ponad 100 pokoi). W 2020 roku planowane jest częściowe oddanie do użytku hotelu "Białoruś/Беларусь".

W 2019 roku z zakwaterowania w hotelach w Grodnie skorzystało 66 531 osób, w tym 34 432 cudzoziemców (w 2018 roku - łącznie 65 590, w tym 31 834 cudzoziemców).

Według danych Miejskiego Komitetu Wykonawczego Miasta Grodna współczynnik obciążenia państwowych obiektów hotelowych Miasta Grodna przekracza 40%. Prywatne hotele miejskie nie udzielają podobnych informacji, powołując się na tajemnicę handlową. Tradycyjnie grodzieńskie przedsiębiorstwa turystyczne skarżą się na brak pokoi hotelowych w Grodnie w sezonie turystycznym i w weekendy. Szczególnie jeśli chodzi o zakwaterowanie dużej grupy turystów do 50 osób (1 turystyczny autobus).

Dzięki rozwojowi bezwizowego ruchu turystycznego oprócz hoteli w Grodnie w ciągu kilka lat powstało 9 prywatnych schronisk, które są bardzo popularne wśród młodzieży i turystów zagranicznych. Ofertę zakwaterowania uzupełniają apartamenty oferowane przez prywatne przedsiębiorstwa.

W 2018 roku w mieście Grodno działało 440 lokali gastronomicznych, z łącznie 26 443 miejscami. W Rejonie Grodzieńskim w tym samym okresie działało 60 obiektów gastronomicznych, które łącznie posiadały 3.754 miejsca. W 2018 roku wskaźnik obrotu handlowego obiektów gastronomicznych w Grodnie wzrósł o 14% w stosunku do roku poprzedniego. To właśnie w mieście Grodno obserwuje się największy wzrost liczby lokali gastronomicznych - z 356 w 2014 r. do 440 w 2018 r.

Na dzień 1 grudnia 2019 r. w Grodnie istniało 478 lokali gastronomicznych na 27 916 miejsc. W okresie styczeń-grudzień 2019 roku otwarto 38 nowych obiektów gastronomicznych na 1 473 miejsca.

Szczególne miejsce w infrastrukturze turystycznej Grodna i Rejonu Grodzieńskiego zajmują sanatoria i ośrodki wypoczynkowe. Na terenie Rejonu Grodzieńskiego znajdują się cztery sanatoria i uzdrowiska z ponad 1100 miejscami noclegowymi:

- Sanatorium "Ozerny/Озёрный" (7 budynków na powierzchni 17 ha, 394 miejsca noclegowe);
- Sanatorium "Porzecze/Поречье" (3 budynki na powierzchni 10 ha, 345 miejsc siedzących);
- Sanatorium "Neman-72/Неман-72" (2 budynki na powierzchni 5,6 ha, 250 miejsc siedzących);
- Sanatorium "Perła/ Жемчужина" (3 budynki na powierzchni 5,2 ha, 150 miejsc siedzących).

Sanatoria w Rejonie Grodzieńskim specjalizują się w leczeniu i profilaktyce chorób narządów oddechowych, trawiennych, układu hormonalnego i zaburzeń przemiany materii, układu nerwowego i moczowo-płciowego. Wszystkie sanatoria oferują turystom programy wycieczkowe i rekreacyjne, a także szereg usług dodatkowych.

- **Obiekty sportu i rekreacji**

Największymi obiektami sportowymi w mieście Grodno są Centralny Kompleks Sportowy Neman (ЦСК „Неман”), Lodowy Pałac Sportu i Kompleks Kulturalno-Sportowy oraz Miejskie Przedsiębiorstwo Kultury Fizycznej i Rekreacji Wodnej „Akwacentr”.

Neman CSK składa się z nowoczesnego stadionu z 8.500 miejscami siedzącymi, boiskami piłkarskimi i kortami tenisowymi, centrum fitness „Champion”, kawiarni Arena Cafe, hotelu sportowego, sali konferencyjnej i wielu innych obiektów.

Lodowy Pałac Sportu w Grodnie jest siedzibą klubu hokejowego Neman, wielokrotnego mistrza Białorusi w hokeju na lodzie. Pojemność trybun Lodowego Pałacu wynosi około 2,500 osób.

"Akwacentr" posiada jedyny w regionie Grodzieńskim basen o długości 50 m, atrakcje wodne, basen dla dzieci, saunę, wannę, siłownię.

- **Szlaki turystyczne**

Obecnie w Rejonie Grodzieńskim przez teren Kanału Augustowskiego przebiega dziewięć turystycznych tras **rowerowych**:

1. 401 - „Augustowski Szlak/Августовский шлях” (25 km): od międzynarodowej trasy rowerowej R65 (Finlandia - Grecja) do wsi Rudawka (Rzeczpospolita Polska) - sezonowe przejście graniczne „Rudawka-Lesnaja” – śluza Kurzyniec – śluza Wołkuszek (Republika Białoruś) - wieś Lesnja - śluza Dąbrówka - przejście na prawy brzeg Kanału Augustowskiego-

- wzdłuż Kanału do uroczyska Carewo - wieś Sonicze - promieniowe wyjście do jeziora Zielonka - wieś Niemnowo - śluza Niemnowo - baza turystyczna Niemnowo.
2. 402 - „Lisia Góra/ Лисья гора” (72,7 km): baza turystyczna „Niemnowo” - śluza „Niemnowo” - wieś Gołowienczyce (strefa przygraniczna) - brzeg rzeki. Czarna Hańcza - rzeka Marycha - wieś Kalety - jezioro Kawienia - Jezioro Jendrenia - wieś Lesnaja - śluza Dąbrowka - gospodarstwo Tartak - wieś Nowiki - wieś Sopoćkinie - wieś Radziwiłki - wieś Ostasza - baza turystyczna Niemnowo.
 3. 403 - „Szlakiem magnata Wołowicza/ Путем магната Воловича” (40 km): wieś Sopoćkinie - wieś Nowiki (strefa przygraniczna) – jezioro Dorgunskoje – 2-a placówka graniczna im. F.P. Kirczenko - wieś Dorogun - wieś Markowce - wieś Bojary - wieś Perstun - wieś Świack - wieś Wasiliewicze - Sopoćkinie.
 4. 412 - „Góry kredowe/ Меловые горы” (31 km): uroczysko Pyszki w Grodnie (ul. Festivalnaja).
 5. 416 - „Twierdza Grodno/Гродненская крепость” (72 km): wieś Zagorany - fort nr 1 - wieś Naumowicze - fort nr 2 - wieś Łabno-Ogorodniki - fort nr 3 - wieś Strelczyki - fort nr 4 - fort nr 5 - wieś Korobczyce - fort nr 6 - wieś Małaja Olszanka - fort nr 7 - wieś Pohorany - fort nr 9 - wieś Grandicze - fort nr 13.
 6. 418 - „Ścieżka zdrowia/Тропа здоровья” (6,15 km): uroczysko Pyszki w Grodnie (ul. Festivalnaja) - obwodnica.
 7. 419 - „Raigorod/Райгород” (67 km): uroczysko Pyszki w mieście Grodno (ul. Festivalnaja) - po trasie nr 412 do fortu nr 13 - ul. Grandiczskaja (droga P42) - wieś Hoża - wieś Palnica - wieś Perełom - rezerwat biologiczny Hoża (strefa przygraniczna) - wieś Szabany - wieś Dubrowa - wieś Priwałka - przejście graniczne Priwałka-Raigardas - wieś Szwendure (Autostrada A4) - Druskienniki (Republika Litewska).
 8. 433 - „Śladami Jaćwingów/По следам Ятвягов” (48 km): baza turystyczna „Niemnowo” – śluza Niemnowo - jezioro Zielonka - wieś Sonicze - uroczyska Carewo - śluza Dąbrowka – wieś Rynkowce - przeprawa promowa do wsi Lesnaja - placówka Usowa - forty 68-ego Rejonu Umocnień - gospodarstwo Tartak - jezioro Pieszczy - wieś Radziwiłki - regulator zapory „Kurkul” - baza turystyczna „Niemnowo”.
 9. 435 - „Green Tatar” (20 km): Jezioro Jubileinoje - majątek „Królewski Folwark Tyzenhaza” - wieś Karolino - wieś Dobrowolszczyna - wieś Korobczyce - cmentarz tatarski – Grodzieński Majątek „Korobczyce” - przejście graniczne Bruzgi-Kuznica.

Należy zauważyć, że spośród nich oznakowano sześć tras: nr 401, nr 402, nr 403, nr 412, nr 418, nr 419. Pozostałe są niezwykle obiecujące dla rozwoju turystyki w regionie.

Ponadto istnieje sześć szlaków **wodnych**:

1. 408 - „Nieznana Europa/Неизвестная Европа” (67 km): Kanał Augustowski (Rzeczpospolita Polska) – śluza Milkaszówka - sezonowe przejście graniczne „Rudawka-Lesnaja” – śluza Kurzyniec – śluza Wołkuszek (Republika Białoruś) – śluza Dąbrówka- regulator zapory „Kurkul” (śluza Niemnowo) - wzdłuż szlaku nr 409 na rzece Ostaszanka - po szlaku nr 411 wzdłuż rzeki Niemen - sezonowe przejście graniczne „Priwałka - Szwendubre” – miasto Druskieniki (Republika Litewska).
2. 409 - „Augustowski Pierścień/Августовское колечко” (7,5 km): baza turystyczna „Niemnowo” – rzeka Ostaszanka (do zbiegu z Niemnem) - Kanał Augustowski - śluza Niemnowo - regulator zapory „Kurkul” - rzeka Ostaszanka - baza turystyczna „Niemnowo”.
3. 410 - „Czarna Hańcza/Чёрная Ганча” (24 km): „Stary Most” - rzeka Marycha – rzeka Czarna Hańcza – wieś Kadisz – wieś Zacisze (przed ujściem Czarnej Hańczy do Niemna).
4. 411 - „Niemeński/Неманский” (65 km): miejska plaża Grodno (ulica Mostowaja) - wieś Hoża - wieś Płaskowicze - wieś Szabany - sezonowe przejście graniczne „Priwałka - Szwendubre” - miasto Druskieniki (Republika Litewska))
5. 415 - „Kotra/Котра” (27 km): wieś Berszty – rzeka Kotra - wieś Gołowacze - wieś Kaszubince - miasto Skidel - wieś Ogorodniki (przed ujściem do rzeki Niemen).
6. 417 - „Oziernyj/Озёрный”: wieś Salatie - jezioro Werewskoje - jezioro Derweniskoje - Jezioro Białe - wieś Oziery.

Trasa nr 409 jest najbardziej popularna wśród turystów białoruskich i zagranicznych. Druga najpopularniejsza trasa to trasa 410: turyści lubią malownicze miejsca Puszczy Grodno. Na trzecim miejscu znajduje się trasa nr 411. Trasa Oziernyj (nr 417) jest obiecująca i będzie dalej rozwijana do pełnego wykorzystania przez turystów regionu.

W Rejonie Grodzieńskim jest także pięć szlaków **piesznych**:

1. 405 – Niemnowski/Немновский (4 km): baza turystyczna Niemnowo – śluza Niemnowo - regulator zapory „Kurkul” - baza turystyczna Niemnowo.
2. 406 - „Wojna rozpoczęła się tutaj/Здесь началась война” (2 km): śluza Dąbrówka- wzdłuż Kanału Augustowskiego do fortów 68-ego Rejonu Umocnień - gospodarstwo Tartak - dom śluzowego – śluza Dąbrówka.
3. 420 - „Kupalinka/Купалинка” (4,85 km): sanatorium „Perła” - wzdłuż rzeki Niemen - miejsce odpoczynku „Kupalinka” - uroczysko Pyszki w Grodnie (ul. Festivalnaja).

4. 421 - „Perła/Жемчужный” (5 km): sanatorium „Perła” - wzdłuż rzeki. Niemen - miejsce odpoczynku „Kupalinka” - uroczysko Pyski w Grodnie (ul. Festivalnaja). W przeciwnym kierunku niż numer trasy 420.
5. 422 - „Sosnowa Łza/Сосновая слёзка” (2,9 km): baza turystyczna „Niemnowo” - wieś Jatwież.

Większość powyższych tras została wytyczona w ramach międzynarodowych projektów pomocy technicznej „Nieznana Europa - rozwój infrastruktury turystycznej na granicy polsko-białoruskiej w rejonie Kanału Augustowskiego i Niemna” (2008–2010), a także „Transport ekologiczny jednoczący sąsiadów” (2013–2014, Program współpracy transgranicznej Litwa-Łotwa-Białoruś).

W ramach projektu „PLBU.01/ 0368/16 „Szlakiem Tyzenhauza – utworzenie szlaku turystycznego w celu promocji dziedzictwa kulturowego i historycznego dwóch miast Sokółka i Grodno” realizowanego w transgranicznym partnerstwie pomiędzy Gminą Sokółka, Wydziałem Sportu i Turystyki Komitetu Wykonawczego Miasta Grodno oraz Grodzieńskim Oddziałem Obwodowym Organizacji Społecznej „Państwowy Związek Turystyczno-Sportowy” zostaną wytyczone i oznakowane następujące szlaki turystyczne:

426 - „Królewski/Королевский” (pieszy, 7,5 km): dworzec kolejowy w Grodnie – Centrum Informacji Turystycznej w Grodnie - historyczne centrum miasta - dworzec kolejowy w Grodnie.

427 - „Wielkksiążęcy/Великокняжеский” (rowerowy, 18 km): stacja kolejowa miasta Grodno - ul. Elizy Orzeszkowej - historyczne centrum Grodna - uroczysko Pyski - dworzec kolejowy w Grodnie.

434 - „Transgraniczny Szlak Rowerowy Tyzenhauza/”Трансграничный велосипедный маршрут Тызенгауза” (ok. 33 km w części białoruskiej oraz ok. 26 na terytorium Polski): Plac Tyzenhauza w Grodnie – Jezioro Jubileinoje - majątek rolny „Królewski Folwark Tyzenhauza” - wieś Korobczyce – wieś Bruzgi - przejście graniczne „Bruzgi-Kuźnica” – wieś Kuźnica (Rzeczpospolita Polska) – wieś Nowodziel – wieś Tołcze – wieś Maławicze Dolne – wieś Bohoniki – Sokółka (kamienica przy ul. Piłsudskiego 1)

W 2018 roku Departament Sportu i Turystyki Komitetu Wykonawczego Obwodu Grodzieńskiego we współpracy ze Związkiem Gmin Wiejskich Województwa Podlaskiego w ramach programu Ministerstwa Spraw Zagranicznych "Polska Pomoc" na obszarze Kanału Augustowskiego zrealizował projekt "Wspieranie rozwoju przedsiębiorczości w turystyce poprzez rozwój infrastruktury regionu grodzieńskiego", w ramach którego wytyczono trasę rowerową "August

Velo". Szlak na całej swojej długości 49,6 km jest oznakowany. Biegnie wzdłuż Kanału Augustowskiego i jest połączony z międzynarodowym szlakiem "Green Velo", który przebiega przez województwo podlaskie. W mieście Grodno szlak "August Velo" przecina się ze „Szlakiem Tyzenhauza” w pobliżu Filharmonii Grodzieńskiej na skrzyżowaniu ulic Suworowa i Sowieckiej Straży Granicznej.

W przyszłości planowane jest połączenie Białorusi, Polski i Litwy szlakami rowerowymi. Następnym etapem jest trasa "Białowieża Velo". Będzie on przebiegać przez terytorium trzech rejonów obwodu grodzieńskiego: Grodzieńskiego, Brzostowickiego i Swisłockiego. Podróżując nim można będzie dotrzeć do Puszczy Białowieskiej. Stamtąd - przez rowerowo – piesze przejście graniczne "Piererow Puszcza Białowieska" – dostać się na polską część Puszczy. W ten sposób będzie można dołączyć obszar do istniejących tras "Euro Velo" i "Green Velo", ale tylko z drugiej strony. Część Obwodu Brzeskiego chce być może być włączona do sieci tras rowerowych.

Ponadto powstała szlak **konny** nr 414 "Zamek Zewany" (12 km, praktycznie nieużywana): "Zamek Zewany" (Grodzieński Majątek "Korobczyce") - wieś Korobczyce - obóz partyzancki (Grodzieński Majątek "Korobczyce (Коробчицы)") - fort nr 4 - fort nr 5 - wieś Korobczyce - "Zamek Zewany" (Grodzieński Majątek "Korobczyce")

Republikański Park Krajobrazowy „Oziery” przygotował 6 szlaków eko-turystycznych, w tym 2 wodne:

1. Szlak nr 1 (10 km, wodny): osada Oziery – Jezioro Białe - kwartał 66 Leśnictwa Oziery – Jezioro Białe - baza turystyczna "Chimik".
2. Szlak nr 2 (12 km, wodny): Jezioro Ant we wsi Nowaja Ruda – rzeka Sołomianka - Jezioro Zackowo - Jezioro Białe- moło szkoły sportów wodnych.
3. Szlak nr 3 (14,5 km): wieś Striewka - szosa Grodno - Oziery - wieś Tabolskaja Budka - parking ekoturystyczny w kwadracie 173 - rzeka "Reczki" - posiadłość leśnictwa grodzieńskiego - wieś Boguszowka.
4. Szlak nr 4 (25 km): osada Oziery - Jezioro Białe - wieś Podbełtoje - zapora - Jezioro Zackowo.
5. Szlak nr 5 (16,6 km): wieś Rybnica - szosa Grodno - parking dla zorganizowanej ekoturystyki w kwartale 173 - rzeka "Reczki" - wieś Tabolskaja Budka - szosa Grodno - Ostrino – wieś Striewka.
6. Szlak nr 6 (15,1 km): v. Rybnica - szosa Grodno - Porzecze - parking dla zorganizowanej ekoturystyki w kwartale 173 r. - rzeka "Reczki" - posiadłość Leśnictwa Grodzieńskiego - wieś Boguszowka.

Wydział Sportu i Turystyki Rejonowego Komitetu Wykonawczego w Grodnie opracował wiele tras wycieczek autokarowych:

"Mój ojczysty kąt, jak mi jesteś miły/Мой родны кут, як ты мне мілы": wieś Hoża – wieś Pieriełom - wieś Krniczna - wieś Priwałka – wieś Hoża.

Wycieczka: Grodno – wieś Zareczanka (muzeum rękownika) - wieś Łoiki - wieś Świack – osada Racicze- wieś Naumowicze (fort nr 2) - Grodno.

"Wierteliszki: przeszłość w teraźniejszości": osada Wierteliszki

"Mała Ojczyzna Elizy Orzeszkowej": Grodno – wieś Milkowszczyzna – wieś Zalesna - wieś Kamenka - Grodno.

Wycieczka: Grodno - wieś Racicze - wieś Świack – Sopoćkinie - wieś Naumowicze (fort nr 2) - Grodno.

Wycieczka: Grodno - wieś Naumowicze (fort nr 2) - Sopoćkinie - Kanał Augustowski - Grodno.

Wycieczka: Skidel – wieś Gołowacze - Skidel.

Wycieczka: Grodno – wieś Kwasowka - osada Swisłocz - Grodno.

Wycieczka: Grodno - Koptewka - wieś Nowosiołki - Indura - Łucskowliany - Odelsk - Grodno.

Wycieczka: Grodno - Putrishki - Wierteliszki - Oziery - wieś Gołowacze - wieś Skidel - wieś Żitomlia - Obuchovo - Grodno.

„Porzecze: od stacji do agro-miasta”: osada Porzecze.

„Od naszych pradziadków od stuleci mamy spuściznę” (45 km): Grodno - osada Odelsk.

„Sława Porzecza/Пра цябе Парэчка слава нясецца (7 km): osada Porzecze

„Ślady zapomnianych przodków” (22 km): Grodno - osada Koptewka.

„Indura dzisiaj. Indura Wczoraj” (25 km): osada Indura.

Wycieczki te mają charakter lokalny, prezentują lokalną kulturę i obejmują wizyty w lokalnych muzeach w placówkach oświatowych i wydziałach kultury jednostek osadniczych. Są też wycieczki po terenie Kanału Augustowskiego: "Kanał Augustowski - Kolebka Trzech Narodów", "Kanał Augustowski - Perła Kraju Nadniemeńskiego", "Grodno-Sopoćkinie", "Sopoćkinie - od przeszłości do teraźniejszości", "Droga Pamięci" (zwiedzanie fortyfikacji 68 Grodzieńskiego Rejonu Umocnień), "Nieznana twierdza" (twierdza grodzieńska). W Grodnie: "Grodno to miasto zamków i pałaców", "Grodno literackie i artystyczne", "Grodzieńscy Żydzi", "Kultowe konstrukcje w Grodnie" itp.

Powiat Sokółski z Miastem Sokółka:

- **Zakwaterowanie i gastronomia**

Według danych Głównego Urzędu Statystycznego w 2018r. na terenie Powiatu Sokólskiego było 10 turystycznych obiektów noclegowych, dysponujących 10 i więcej miejscami noclegowymi. Łącznie oferowały one 219 miejsc noclegowych. W 2018 roku skorzystało z nich 10 187 turystów, w tym 1459 turystów zagranicznych. Łącznie udzielono 20 838 noclegów, w tym 5430 turystom zagranicznym.

Jednak z przeprowadzonej w 2020r. analizy potencjału turystycznego wynika, iż jest znacznie więcej obiektów turystycznych świadczących usługi noclegowe. Większość z nich jest gospodarstwami agroturystycznymi, turystyki wiejskiej lub apartamentami do wynajęcia. Poniżej została scharakteryzowana i wyszczególniona branża turystyczna Powiatu Sokólskiego. Miasto Sokółka jest największym miastem w Powiecie Sokólskim, w które skupia najistotniejsze instytucje publiczne, samorządowe oraz podmioty prywatne. Posiada najlepiej rozwiniętą infrastrukturę turystyczną i rekreacyjną, kulturalną oraz transportową.

Potencjał turystyczny Powiatu Sokólskiego w zakresie bazy noclegowej tworzy 10 obiektów. Są to przede wszystkim podmioty prywatne posiadające od kilku do kilkudziesięciu miejsc noclegowych na obiekt. Brak jest obiektów hotelowych o wyższym standardzie, np. 3-gwiazdkowym. Podmioty nastawione są na klienta indywidualnego, biznesowego lub okolicznościowego (np. weselnego), a także pielgrzymkowego.

Drugą istotną gałęzią odpowiadającą za obsługę ruchu turystycznego jest branża gastronomiczna. W Mieście Sokółka znajduje się 14 obiektów gastronomicznych o różnym standardzie. Są to restauracje, bary, pizzerie, kawiarnie oraz karczmy. Większość z nich posiada w swojej ofercie dania regionalne (podlaskie, tatarskie, białoruskie), domowe oraz włoskie (pizza, spaghetti).

Charakteryzując branżę turystyczną na terenie Powiatu Sokólskiego można stwierdzić, że dominującą rolę odgrywają podmioty agroturystyczne, turystyki wiejskiej lub małe pensjonaty. W 2020r roku funkcjonowało tutaj 58 obiektów świadczących usługi noclegowe, które znajdują się w większości na terenach wiejskich. Nastawione są przede wszystkim na klienta indywidualnego spoza regionu, a także okolicznościowego z Powiatu Sokólskiego planującego zorganizować imprezę typu urodziny, imieniny, czy Sylwester. Wykaz obiektów noclegowych w rozbiciu na poszczególne gminy przedstawia się następująco: **Miasto Sokółka:** Restauracja Zacisze, Apartamenty Sokółka, Polski Dom Rodzinny Serce, Sala Bankietowa i Pokoje Gościnne Kalinowscy, EMEF Centrum Szkoleniowo-serwisowe, Pokoje Gościnne u Alicji, Restauracja i

Pokoje Gościnne Verde, Pokoje gościnne Stanisław Krawiel, Zjazd Bakunówka. **Gmina Sokółka:** Gospodarstwo Agroturystyczne Zielona Dolina w Kuryłach, Gospodarstwo Agroturystyczne na Wzgórzu w Bachmatówce, Agroturystyka „Chata Bieszczadzka” w Starej Kamionce, Pokoje gościnne Puciłowska Ewa w Puciłkach, Agroturystyka, Sala bankietowa w Straży, Gospodarstwo Agroturystyczne „Zielone Wzgórze” w Ostrówku, Agroturystyka Rościśławówka w Drahlach, Agroturystyka u Mahmeda w Bohonikach, Agroturystyka „Na tatarskim Szlaku” w Bohonikach. **Gmina Sidra:** Gospodarstwo Agroturystyczne Ludomirowo w Zalesiu, Agroturystyka „U Sacharków” w Zalesiu, Gospodarstwo Agroturystyczne Reut w Holikach, Gospodarstwo Agroturystyczne Pod Gruszą w Poganicy. **Gmina Janów:** Gospodarstwo Agroturystyczne „U Sawickich” w Rudawce, Agroturystyka w Krasne. **Gmina Dąbrowa Białostocka:** Gospodarstwo Agroturystyczne w Szuszałewie, Agroturystyka „Wieża Marzeń” w Nowej Wsi, Gospodarstwo Agroturystyczne „Chata za wsią” w Hamulce, Agroturystyka „Kozłówka Biebrzańska” w Małyszówce Kolonii, Turystyka wiejska „Uroczysko Trzyrzeczki” w Trzyrzeczki, Agroturystyka „Zagroda wiejska” w Jasionówce Kolonii, Zjazd „Na Skarpie” w Dąbrowie Białostockiej. **Gmina Suchowola:** Agroturystyka nad stawem w Okopach, Agroturystyka „Dom z kamienia” w Horodniance, Pensjonat „RICO” w Horodniance, Agroturystyka „Biebrzańska Chata” w Karpowiczach, Pensjonat Poniatowski w Suchowoli, Gospodarstwo Agroturystyczne „Arizona” w Suchowoli, Agroturystyka „Puszczykówka” w Pokośno Kolonia, Pensjonat „Majątek Morgi” w Morgach, Agroturystyka „Pod turem” w Leszczanach, Agroturystyka „Gajewo Podlasie” w Laudańszczyzna. **Gmina Korycin:** Zjazd „Trivento” w Korycinie, Zjazd „Biesiada weselna” w Korycinie, Pokoje gościnne „Gościniec koryciński” w Korycinie, Hotel Biesiada w Kumiale. **Gmina Krynki:** Pokoje gościnne „Fazenda” w Krynkach, Pokoje gościnne „U Antka” w Krynkach, Agroturystyka „Natura” w Łapiczach. Agroturystyka „Dom na krańcu świata” w Łapiczach, Agroturystyka „Łowisko u Stacha” w Trejglach, Agroturystyka „Jolanta” w Kundzicach, Agroturystyka w Żyliczach-Czumiczach, Agroturystyka „Leśna Czysta” w Leszczanach, Agroturystyka Zjazd Tatarski „Na końcu świata” w Kruszynianach, Agroturystyka „Jurta Tatarska” w Kruszynianach, Pensjonat „Ekowczasy u Lejli” w Kruszynianach, Pensjonat „Dworek pod lipami” w Kruszynianach. **Gmina Szudziałowo:** Stanica Kresowa w Poczopku

Klient spoza regionu, czyli typowy turysta na obszarze Powiatu Sokólskiego szuka zwłaszcza ciszy i spokoju oraz kontaktu z przyrodą i poznaniem kultury pogranicza polsko-białoruskiego. Największy ruch turystyczny odbywa się w sezonie letnim oraz późną wiosną i wczesną jesienią.

Natomiast z przeprowadzonej w 2020 roku analizy typowych obiektów gastronomicznych występujących na terenie Powiatu Sokólskiego wynika, iż łącznie działa 26 podmiotów. Są to

przede wszystkim bary, karczmy i małe restauracje nastawione na klienta indywidualnego, zwłaszcza turystę lub podróżującego, a także okolicznościowego, weselnego. Ich terytorialne rozmieszczenie przedstawia się następująco: Miasto Sokółka: Bar Kresowia, Pizzeria & Pub „Małe co nieco”, Pizzeria & Restauracja „Peperoni”, Bar Baron Makaron & Thai Rolls, Bar Tiger Turecki Kebab, Bar „Smakosz”, Restauracja „Zacisze”, Pizzeria „Robertino”, Bistro i Lody tradycyjne „U Matczaka”, Kawiarnia „Stara szkoła”, Bar „Niemen”, Karczma „Pod Sokołem”, Kawiarnia „Astra”, Restauracja Verde. **Gmina Kuźnica:** Bar Urbanek w Kuźnicy, Restauracja Bona w Kuźnicy, Restauracja „Zajazd Sosna” w Chreptowce. **Gmina Dąbrowa Białostocka:** Restauracja, Zajazd „Na Skarpie” w Dąbrowie Białostockiej, Bistro „Łakomczuch” w Dąbrowie Białostockiej, Bar „Kebab, Lody” w Dąbrowie Białostockiej. **Gmina Suchowola:** Restauracja „Oko na Biebrzę” w Suchowoli. **Gmina Korycin:** Restauracja „Biesiada weselna” w Kumiała, Zajazd „Trivento” w Korycinie. **Gmina Krynki:** Gospoda pod modrzewiem w Krynkach, Restauracja Zajazd Tatarski „Na końcu świata” w Kruszynianach, Restauracja „Jurta Tatarska” w Kruszynianach.

Dotychczas potencjał, wynikający z przygranicznego położenia, nie został wykorzystany w zadowalającym stopniu przez małych, indywidualnych przedsiębiorców z branży handlowej i usługowej, a także nie stworzono oferty pobytu skierowanej do zagranicznego turysty.

- **Obiekty sportu i rekreacji**

Ośrodek Sportu i Rekreacji w Sokółce - jest głównym obiektem sportowym i rekreacyjnym w regionie. Składa się z dużej, krytej pływalni, kompleksu saun i jacuzzi, siłowni oraz sal konferencyjnych. W okresie zimowym uruchamiane jest lodowisko, na którym można uczyć się jeździć na łyżwach, a także wziąć udział w zajęciach rekreacyjnych gry w hokeja na lodzie. Dla najmłodszych realizowane są zajęcia w brodziku wraz z różnymi dmuchanymi zabawkami, a także sala zabaw, w której organizowane są imprezy okolicznościowe np. urodziny dla najmłodszych.

Ponadto na terenie obiektu znajduje się kompleks oświetlonych boisk sportowo-rekreacyjnych z trawiastą płytą, sztuczną nawierzchnią, boiskiem wielofunkcyjnym do piłki ręcznej, koszykówki i piłki plażowej, a także dwa korty tenisowe.

Ośrodek Sportu i Rekreacji w Sokółce dysponuje 49 miejscami noclegowymi (całorocznymi) w ośrodku wczasowym nad zalewem Sokólskim. W ośrodku nad zalewem można wypożyczyć sprzęt wodny (kajaki, łódki, żaglówki), skorzystać z dwóch boisk do siatkówki lub po prostu wypocząć na strzeżonym kąpielisku i czystej, piaszczystej plaży. W ramach projektu

rewitalizacyjnego teren wokół zalewu został zagospodarowany poprzez wybudowanie ścieżki pieszo-rowerowej i punktu widokowego.

W całym Powiecie Sokólskim działa 35 klubów sportowych prowadzących działalność sportową w różnych dyscyplinach, zwłaszcza w piłce nożnej, siatkówce, czy lekkoatletyce.

- **Szlaki turystyczne**

Przez tereny Sokólszczyzny przebiega łącznie 15 szlaków turystycznych. Szczególną atrakcją Powiatu jest "Szlak tatarski" zawierający liczne pamiątki związane z ludnością tatarską. Walorem turystycznym są też miejsca kultu religijnego np. Sanktuarium w Różanymstoku, meczety: w Kruszynianach i Bohonikach, a także cmentarze odmienną kulturą, różnorodnością etniczną i wyznaniową.

Wśród istotniejszych szlaków turystycznych można wyróżnić:

1. Rowerowy Szlak Wzgórz Sokólskich: Sokółka – Malawicze Dolne – Bohoniki – Bobrowniki – Suchynicze – Babiki – Usnarz Górny – Jurowlany – Krynki – Kruszyniany – 30 km
2. Szlak Czterech Kultur: Bobrowniki – Łużany – Kruszyniany – Krynki – Jurowlany – Babiki – Zubrzyca Wielka – Wojnowce – Malawicze Dolne – Bohoniki – Klimówka – Tołcze – Kuźnica – Saczkowce – Nowy Dwór – Bobra Wielka – Ponarlica – Lipszczany – 51,8 km
3. Sokólski Szlak Transgraniczny: Sokółka – Malawicze Dolne – Klimówka – Tołcze – Nowodziel – Kuźnica – Kowale – Saczkowce – Kuścińce – Nowy Dwór – Bobra Wielka – Sieruciowce – Chorużowce – Rygałówka – Siółko – Kopczany – Bartniki – Nowe Leśne Bohatery – Wołkusz – Rudawka – Mikaszówka – 81 km
4. Szlak Tatarski Duży: Sokółka - Szyszki - Bohoniki - Kamionka Stara - Wierzchlesie - Talkowszczyzna - Świdziałówka Nowa - Nietupa - Kruszyniany - 57km.
5. Rowerowy Szlak Kresowe Wędrówki: Krynki – Kruszyniany- Szaciły – Górany –Ostrów Nowy – Ostrów Południowy – Ostrów Północny – Szudziałowo – Talkowszczyzna- Kopna Góra - Surazkowo - Podsupraśl - Reze. Jałówka - Czarna Białostocka - Czarna Wieś Kościelna - Kopisk - Wasilków - Nowodworce - Ogrodniczki - Ciasne - Leśniczówka Izoby - Królowy Most - Downiewo - 149,5 km
6. Rowerowy Szlak Janów – Korycin: Janów – Młyn Sitawka – Jasionowa Dolina – Wyłudki- Wyłudzy – Zabrodzie- Romaszkówka – Szumowo –Aulakowszczyzna – Gorszczyzna - Milewszczyzna – Rudka – Korycin – 24km

7. Rowerowy Szlak Korycin – Suchowola: Korycin- Zabrodzie – Kizielany – Połomin – Kopciówka – Jałówka – Grodzisk– Zwierzyniec Wielki – Domuraty – Horodniana – Ostrówek – Landańszczyzna – Okopy - Suchowola – 69km
8. Szlak Napoleoński: Krynki - Świdziałówka Nowa - Leśniczówka Turowo - Nowosiółki - Królowy Most - Kozi Las - Żednia - 36 km
9. Szlak Śladami Powstania Styczniowego: Sokółka- Wojnachy – Zawistowszczyzna - Igryły – Planteczka – Lipina – Woronicze – Kopna Góra – Lipowy Most - rezerwat Góra Pieszczana - rezerwat Chomontowszczyzna - Uroczysko Piereciosy – Waliły Stacja – 49 km
10. Szlak Dawnego Pogranicza: Sokółka – Bachmatówka – Stara Rozedranka – Wilcza Jama – Góra Jasienicha – Niemczyn – Zamczysk – Brzozówka – Wojtachy – Rezerwat Wielki Las - Nowiny Kasjerskie - Poniklica - Knyszyn - 66 km
11. Szlak Sanktuarijny im. Bł. Ks. Jerzego Popiełuszki: Różanystok – Dąbrowa Białostocka – Stara Kamienna - Nowa Kamienna - Zwierzyniec Wielki - Trasa 670 - Landańszczyzna - Okopy - Suchowola - Janów - Korycin - Przystawka - Białousy - Sitkowo - Niemczyn - Czarna Białostocka - 73 km
12. Szlak Schronów „Linia Mołotowa”: Markowcy – Wołkusz – Kurianka – Lipsk – Jałowo – Szuszałewo – Kamienna Stara – Trzyrzeczki - Hamulka – Domuraty – Chmielówka – Podhorodniana – Dolistowo – Wroceń - 100 km
13. Szlak Plenerów Filmowych: Tykocin – Białystok – Janów - Sokółka – Wierzchlesie – Supraśl – Królowy Most - 165 km
14. Szlak Wierszalin: Góranie – Grzybowski Stara – Leszczany – Studzianka – Góranie – 8,5 km
15. Szlak Rękodzieła Ludowego: Czarna Białostocka – Czarna Wieś Kościelna – Łapczyn – Zamczysk – Janów – Sokółka

3.4 ZAGOSPODAROWANIE OKOŁOTURYSTYCZNE

Niniejszy rozdział prezentuje nasycenie obszaru obiektami tzw. infrastruktury okołoturystycznej, tzn. zapewniającej turystom usługi dodatkowe, m.in. handlowe, medyczne.

W 2018 roku sektor handlowy Grodna i Rejonu Grodzieńskiego tworzyło 2 475 obiektów handlu detalicznego. W tym 2 225 obiektów na terenie miasta Grodno i 249 obiektów handlowych na terenie Rejonu Grodzieńskiego. W sumie stanowi to około 32,7% wszystkich obiektów handlowych w obwodzie Grodzieńskim (7 579 obiektów). Z ogólnej liczby obiektów handlowych w obwodzie Grodzieńskim tylko 59 to centra handlowe i 443 apteki. W 2018 roku powierzchnia

handlowa sklepów w Grodnie osiągnęła 221 244 mkw., a w Rejonie Grodzieńskim 17 659 mkw. Jeśli chodzi o własność, 86,5% wszystkich obiektów handlowych w obwodzie Grodzieńskim jest własnością prywatną, 9,3% jest własnością państwową, a 4,2% jest własnością zagraniczną. Jednocześnie w strukturze obrotów w handlu detalicznym w 2018 r. przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym stanowiły 22,4%, a prywatnym 66,7%. Wynika to z faktu, że przedsiębiorstwa handlu zagranicznego obwodu Grodzieńskiego są reprezentowane głównie przez dużych inwestorów, podczas gdy sektor prywatny to głównie małe przedsiębiorstwa i punkty sprzedaży detalicznej (przedsiębiorcy indywidualni). Udział produktów spożywczych w obrocie detalicznym jest dość wysoki. W ciągu ostatnich pięciu lat utrzymuje się on stale na poziomie około 57%.

Obecnie w Grodnie znajduje się kilka dużych centrów handlowych, z których najbardziej znane to "Old City". Trwa budowa największego kompleksu handlowo-rozrywkowego w kraju "Trinity", gdzie 64,2 tys. mkw. zostanie przeznaczona na handel, a 6,2 tys. mkw. na gastronomię.

We wrześniu 2019 roku mieszkańcom obwodu Grodzieńskiego służyły następujące obiekty handlowe:

- 11,8 tys. obiektów handlowych o powierzchni handlowej 649,6 tys. m kw., w tym ponad 6 tys. sklepów o powierzchni handlowej 599 tys. m kw;
- 48 targowisk z 11,4 tys. miejsc handlowych;
- 59 centrów handlowych z 1.240 punktami handlowymi i 25 lokalami gastronomicznymi.

System opieki zdrowotnej Miasta Grodno i Rejonu Grodzieńskiego opiera się głównie na jednostkach sektora publicznego. W mieście Grodno znajduje się kilka prywatnych ośrodków medycznych, a także największa placówka medyczna w regionie to Grodzieński Szpital Obwodowy. W 2018 roku w zakładach opieki zdrowotnej Miasta Grodno i Rejonu Grodzieńskiego pracowało ponad 2 800 lekarzy, ponad 6 000 średniej klasy personelu medycznego. Dostępnych było ponad 3 700 łóżek w szpitalach. Pomimo dużego potencjału lokalnych zakładów opieki zdrowotnej, turystyka medyczna w Obwodzie Grodzieńskim jest w początkowym stadium rozwoju lecz dzięki uruchomieniu w 2016 roku ruchu bezwizowego szybko się rozwija. Obecnie gabinety stomatologiczne i usługi kosmetyczne cieszą się największą popularnością wśród turystów zagranicznych.

Natomiast analizując potencjał okolicznościowy miasta Sokółka i części przygranicznej Sokólszczyzny, należy zwrócić uwagę na fakt, iż tereny Powiatu są znacznie słabiej rozwinięte

gospodarczo. Wynika to przede wszystkim z mniejszej ilości mieszkańców oraz ilości podmiotów gospodarczych na tym terenie. Miasto Grodno wielkością zbliżone jest do miasta Białegostoku, dlatego też możliwości rozwoju gospodarczego są znacznie większe niżeli Miasta Sokółki i sąsiednich gmin.

Według danych z GUS z 2018 roku na terenie Gminy Sokółka w rejestrze REGON zarejestrowane były 1942 podmioty gospodarki narodowej, z czego 1532 stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Biorąc pod uwagę rodzaj działalności można wyróżnić: 43 podmioty działające w rolnictwie, leśnictwie, łowiectwie i rybactwie; 455 podmiotów działających w przemyśle i budownictwie; 1444 podmioty prowadzące pozostałą działalność. Warto jeszcze dodać, że wśród osób prowadzących działalność gospodarczą występuje jedynie 28 firm zajmujących się zakwaterowaniem i usługami gastronomicznymi oraz 14 związanych z kulturą, rozrywką i rekreacją. Większość zarejestrowanych firm działa w handlu hurtowym i detalicznym, naprawie pojazdów samochodowych (356 podmiotów), w budownictwie (150 podmiotów) oraz przetwórstwie przemysłowym (146 podmiotów). W mieście Sokółka znajduje się 12 aptek, natomiast w całym Powiecie Sokólskim jest 12 aptek i punktów aptecznych.

Biorąc pod uwagę dane GUS z 2018 roku dotyczące całego Powiatu Sokólskiego można stwierdzić, iż zarejestrowanych podmiotów gospodarki narodowej jest 3988. Największa ilość przedsiębiorstw tworzą mikro przedsiębiorstwa (3811), małe przedsiębiorstwa (148), średnie przedsiębiorstwa (26) oraz duże przedsiębiorstwa (3). Przeważająca ilość przedsiębiorstw prowadzi działalność z zakresu handlu hurtowego i detalicznego (903), budowlanego (556), przetwórstwa przemysłowego (391), w tym produkujących artykuły spożywcze i napoje (47), oraz rolniczego (173).

Analizując działalności, które bezpośrednio są związane z obsługą turystyczną należy wskazać, iż działalność związaną z zakwaterowaniem prowadzi 27 podmiotów, działalność usługową związaną z wyżywieniem (64), działalność organizatorów turystyki, pośredników i agentów turystycznych oraz pozostała działalność usługowa w zakresie rezerwacji i działalności z nią związane (6). Dodatkowo działalność twórcza związana z kulturą i rozrywką prowadzi 21 podmiotów, a działalność sportową, rozrywkową i rekreacyjną 54.

Na terenie Powiatu Sokólskiego funkcjonują 2 szpitale z 210 łózkami szpitalnymi, 19 aptek i punktów aptecznych, 6 przychodni, natomiast w zakresie handlu jest 12 supermarketów oraz 9 targowisk.

3.5 MOŻLIWOŚCI POŁĄCZENIA SZLAKU TYZENHAUZA Z AUGUST VELO, GREEN VELO,

BIAŁOWIEŻA VELO I INNYMI SZLAKAMI ROWEROWYMI

Transgraniczny Szlak Rowerowy Tyzenhauza jako nowy transgraniczny produkt turystyczny ma wiele możliwości kooperacji i współpracy z innymi, obecnie istniejącymi szlakami turystycznymi w Polsce i na Białorusi.

Jednym z czołowych i topowych szlaków jest Wschodni Szlak Rowerowy Green Velo. Szlak wiedzie przez pięć województw wschodniej Polski (warmińsko-mazurskie, podlaskie, lubelskie, podkarpackie i świętokrzyskie) i ma długość ponad 2 tyś. km. Jest najdłuższym, spójnie oznakowanym szlakiem rowerowym w Polsce. Przebiega głównie po asfaltowych drogach publicznych o niskim natężeniu ruchu pojazdów, przez obszar pięciu województw leżących we wschodniej części kraju. Na trasie wybudowanych zostało 228 MOR-ów, czyli Miejsc Obsługi Rowerzystów, wyposażonych w stojaki, wiaty i ławki oraz kosze na śmieci i tablice informacyjne.

Możliwe warianty połączenia **Transgranicznego Szlaku Rowerowego Tyzenhauza** ze szlakiem Green Velo mogą nastąpić w okolicy miasta Supraśl w Puszczy Knyszyńskiej lub nieopodal miejscowości Karpiniec w gminie Suchowola, na terenie Biebrzańskiego Parku Narodowego.

Inną możliwością jest włączenie się do nowopowstałego Szlaku Augusto Velo, który wytyczony jest wzdłuż Kanału Augustowskiego, zarówno po stronie polskiej, jak i białoruskiej. Na przejściu granicznym polsko-białoruskim w Rudawce można przekroczyć granicę zarówno pieszo, na rowerze lub w kajaku. Jest to niewątpliwie ciekawa, transgraniczna atrakcja turystyczna, która daje kolejne szanse rozwoju turystyki aktywnej w Polsce i na Białorusi. W ostatnich latach bardzo popularne wśród turystów transgranicznych stają się wycieczki Kanałem Augustowskim z Augustowa w Polsce do śluzy „Niemnowo” po stronie białoruskiej. W sezonie roku 2019 odnotowano ponad 100 przekroczeń granicy drogą wodną.

Podsumowując zarówno Szlak Green Velo, jak i Szlak Augusto Velo są znacznie oddalone od planowanego przebiegu **Transgranicznego Szlaku Rowerowego Tyzenhauza**. Połączenie powyższych tras musiałoby się odbyć poprzez wytyczenie nowych, atrakcyjnych turystycznie i krajobrazowo łączników pomiędzy wspomnianymi szlakami. Wariantem pośrednim mogłoby być określenie tras wzdłuż granicy polsko-białoruskiej od Sokółki na północ, aż do Rudawki poprzez drogi gminne i powiatowe Sokólszczyzny i Augustowszczyzny.

Dzięki takiemu połączeniu powstanie transgraniczny szlak rowerowy mogący znacznie ożywić ruch turystyczny wzdłuż granicy polsko-białoruskiej i wpłynęłoby na pojawienie się nowych podmiotów branży turystycznej i okołoturystycznej w sektorach turystyki aktywnej, ekologicznej i kulturalnej po obu stronach granicy.

Rozwój turystyki rowerowej jest bardzo pozytywnie postrzegany na Grodzieńszczyźnie. Idea ta jest aktywnie lobbowana przez dwie organizacje publiczne jednocześnie: Republikańską Unię Turystyczno-Sportową (LLC "RTSS") i SOV "VeloGrodno". Ważną rolę w promocji ruchu rowerowego odgrywa coroczny transgraniczny maraton rowerowy "Sąsiedzi" („Суседзі”), który odbywa się regularnie przy Kanale Augustowskim. Konkursy te przyczyniają się do promocji turystyki rowerowej jako aktywnego wypoczynku.

W przyszłości planowane jest połączenie Białorusi, Polski i Litwy szlakami rowerowymi. W szczególności, aby stworzyć trasę "Białowieża Velo", która będzie przebiegać przez trzy białoruskie rejony: Grodzieński, Brzostowski i Swisłocki. Pozwoli to na dotarcie do Puszczy Białowieskiej, a stamtąd - przez punkt kontroli rowerów "Pererov/Białowieża" - na przeniesienie się na polskie terytorium Puszczy. W ten sposób będzie można włączyć **Transgranicznego Szlaku Rowerowego Tyzenhauza** to istniejących tras "Euro Velo" i "Green Velo" po polskiej stronie. W przyszłości sieć tras rowerowych powinna przebiegać przez terytorium zarówno obwodu Grodzieńskiego, jak i brzeskiego wzdłuż całej granicy z Rzeczpospolitą Polską.

Obecnie od kwietnia do października rowerzyści mogą przekraczać białoruską granicę na przejściu granicznym "Lesnaja-Rudawka". Jak dotąd liczba międzynarodowych rowerzystów jest niewielka, ze względu na małą liczbę oznakowanych tras rowerowych i słabą promocję transgranicznej turystyki rowerowej. W 2018 roku przez punkt kontrolny "Lesnaja-Rudawka" na granicy białorusko-polskiej przekroczyło go tylko 566 rowerzystów. Według specjalistów Komitetu Wykonawczego Miasta Grodna, w sezonie turystycznym 2019 roku na punkt kontrolny wjechało 917 turystów bezwizowych. W 2020 roku na przejściu granicznym "Bruzgi-Kuźnica" planuje się otwarcie specjalnego kanału dla pieszych i rowerzystów.

3.6 ANALIZA SWOT

Mocne strony

- Dobra dostępność komunikacyjna obszaru w układzie międzynarodowym i krajowym.

- Wspólna historia i dziedzictwo obszaru wynikające z tego, że aż do połowy XX wieku Sokólszczyzna i Grodzieńszczyzna nie były rozdzielone granicą państwową.
- Wyróżniająca region wielokulturowość - współistnienie i przenikanie się tradycji białoruskich, polskich, litewskich, żydowskich i tatarskich.
- Liczne atrakcyjne dla turystów obiekty i wydarzenia związane ze wspólną historią oraz różnorodnością etniczno-religijną regionu, jako załączek nowych koncepcji produktów szeroko pojętej turystyki kulturowej.
- Unikalna i interesująca postać historyczna Tyzenhauza, która może stać się znakiem rozpoznawczym i turystycznym wyróżnikiem obszaru jako destynacji turystycznej.
- Wytyczony Szlak Tyzenhauza jako nowy i nadal jeden z niewielu transgranicznych szlaków turystycznych na pograniczu polsko – białoruskim tworzy potencjał do rozwijania nowych produktów turystycznych.
- Duży i atrakcyjny turystycznie ośrodek miejski: miasto Grodno z interesującą historią, dużą koncentracją zabytków i atrakcji turystycznych oraz rozwiniętą ofertą turystyczną.
- Atrakcyjne warunki do rozwijania różnorodnych form turystyki specjalistycznej (przyrodniczej, kulturowej) i aktywnej (pieszej, rowerowej, wodnej, konnej i narciarskiej).
- Duży potencjał Niemna i Kanału Augustowskiego oraz mniejszych rzek Łososianki i Kotry dla rozwoju turystyki wodnej.
- Istnienie wyróżniających obszar i rozpoznawalnych (flagowych) produktów turystycznych, takich jak Miasto Grodno, Kanał Augustowski i Szlak Tatarski.
- Dobre warunki do rozwijania edukacji ekologicznej i turystyki edukacyjnej w oparciu o ofertę Puszczy Grodzieńskiej i Puszczy Knyszyńskiej.
- Stale rozwijająca się baza i infrastruktura turystyczna.
- Dobrze rozwinięty system szlaków turystycznych z potencjałem ich włączenia w sieć flagowych pasmowych produktów turystycznych.
- Aktywnie działające instytucje publiczne i organizacje pozarządowe związane z promocją turystyczną obszaru
- Odporność i zdolności adaptacyjne sektora turystycznego do zmian wywołanych sytuacjami nadzwyczajnymi

Słabe strony

- Niska rozpoznawalność turystyczna obszaru transgranicznego, jak i osoby samego Tyzenhauza.

- Brak jednolitej strategii rozwoju regionu jako destynacji turystycznej (w tym stworzenie tematycznego produktu turystycznego, jego wyraźna pozycja na rynku i walka o rynki docelowe).
- Słaby potencjał lokalnego sektora turystycznego oraz niski poziom współpracy i integracji w sektorze.
- Zbyt mało efektywna współpraca lokalnych partnerów zainteresowanych rozwojem turystyki w regionie: samorząd – branża turystyczna – leśnictwa – stowarzyszenia itd.
- Prosty i podstawowy charakter większości usług turystycznych.
- Brak integralnego i innowacyjnego podejścia do oferty turystycznej obszaru.
- Relatywnie niska jakość usług turystycznych w kontekście znajomości języków obcych i kompetencji pracowników sektora turystycznego, różnorodności oferty, dostępności i stopnia wykorzystania elektronicznych systemów informacji turystycznej, międzynarodowej certyfikacji obiektów turystycznych i innych usług elektronicznych.
- Niewystarczająco rozwinięta infrastruktura turystyczna oraz nierównomierne nią nasycenie po obu stronach granicy.
- Brak spójnej i zintegrowanej polityki informacyjnej, w tym jednolitej strategii promocji obszaru.
- Brak skoordynowanego systemu obsługi ruchu turystycznego na obszarze transgranicznym.
- Wymagająca poprawy dostępność komunikacyjna obszaru i jego atrakcji turystycznych w układzie lokalnym.
- Wysoki poziom sezonowości ruchu turystycznego.
- Krótki sezon turystyczny, brak ofert wpływających na zwiększenie ruchu turystycznego poza sezonem.
- Niedostatek charakterystycznych, promujących region markowych produktów turystycznych.
- Lokalny i mało konkurencyjny charakter atrakcji turystycznych (poza flagowymi).
- Zbyt mała ilość organizowanych na obszarze Projektu imprez o krajowym lub międzynarodowym charakterze, zwłaszcza w Powiecie Sokólskim.
- Brak wodnych atrakcji i skromna oferta rekreacyjno - sportowa Sokólszczyzny w porównaniu do białoruskiej części pogranicza.
- Krótkotrwały charakter pobytu turysty, brak oferty wypoczynkowej i pobytu dłuższego.
- Brak specjalistycznych i głębokich badań dotyczących ruchu turystycznego i motywów przyjazdowych turystów na obszarze transgranicznym.

- Zbyt małe wykorzystanie w promocji i samej ofercie turystycznej unikatowych walorów środowiska kulturowego i różnorodności etniczno-religijnej obszaru.
- Niespotykanie silne i trudne do wyceny oraz reagowania oddziaływanie epidemii COVID-19 na sektor turystyczny.

Szanse

- Stabilna sytuacja ekonomiczna i polityczna w Polsce i na Białorusi.
- Członkostwo Polski w Unii Europejskiej.
- Transgraniczne położenie obszaru na granicy Polski, Białorusi i Litwy, stanowiące atrakcję poznawczą przyciągającą nowych turystów oraz tworzące warunki dla rozwijania nowych produktów turystycznych i inicjatyw transgranicznych w sektorze turystyki.
- Rosnące zainteresowanie turystów z Unii Europejskiej zwiedzaniem krajów leżących bezpośrednio za zewnętrznymi granicami UE, w tym Europy Wschodniej.
- Zniesienie obowiązku wizowego dla cudzoziemców w ruchu turystycznym na terenie Grodna i Rejonu Grodzieńskiego (Grodno Visa Free).
- Dogodna infrastruktura przejść granicznych (Rudawka/Lesnaja, Kuźnica/Bruzgi, Bobrowniki/Berestowica oraz planowane Lipszczany/Sofijowo).
- Pozytywne prognozy wzrostu ruchu turystycznego na obszarze Europy Środkowo-Wschodniej.
- Trendy turystyczne w Europie nastawione na turystykę aktywną, promocję zdrowego trybu życia i moda na aktywny wypoczynek połączony z możliwością poprawy stanu zdrowia.
- Rosnąca przygraniczna turystyka zakupowa.
- Wzmożony popyt na wyjazdy weekendowe.
- Bogacenie się społeczeństwa europejskiego przejawiające się m.in. zwiększeniem części dochodu przeznaczanego na cele turystyczne.
- Rozwój technologii informatyczno – komunikacyjnych i e-usług dedykowanych sektorowi turystycznemu.
- Możliwość wykorzystania *social media* jako narzędzia promocji obszaru.
- Dostępność wsparcia turystyki i współpracy transgranicznej w ramach programów krajowych i zagranicznych.
- Perspektywy rozwoju usług niszowych w odpowiedzi na zmiany w popycie turystycznym wywołane COVID-19

Zagrożenia

- Skomplikowane wymogi formalne związane z przekraczaniem granicy strefy Schengen przez osoby niebędące obywatelami Unii Europejskiej.
- Zmiana preferencji i/lub przekierowanie strumieni turystów do innych destynacji turystycznych.
- Brak bezpośredniego połączenia Szlaku Tyzenhauza z innymi, wiodącymi szlakami rowerowymi w województwie podlaskim (Green Velo, Augustów Velo, Białowieża Velo).
- Duże uzależnienie oferty turystycznej od warunków atmosferycznych.
- Przekształcenie Kanału Augustowskiego w obszar rekreacyjny dla mieszkańców Grodzieńszczyzny i stopniowe wypieranie turystów.
- Rosnąca konkurencja ze strony dużych i samowystarczalnych dostawców usług turystycznych na rynku lokalnym, oferujących konkurencyjne, kompleksowe i pozycjonowane produkty turystyczne związane z turystyką pobytową.
- Udostępnianie nowych obszarów Białorusi w ramach turystycznego ruchu bezwizowego.
- Pogłębianie się różnic w atrakcyjności walorów turystycznych i stopniu zagospodarowania turystycznego pomiędzy poszczególnymi jednostkami administracyjnymi obszaru.
- Pogarszanie się jakości oferty turystycznej ze względu na oczekiwania niskich cen.
- Utrata konkurencyjności cenowej turystyki na obszarze pogranicza z powodu zwiększonej konkurencji ze strony ośrodków krajowych i zagranicznych.
- Niedostatek środków finansowych na realizację zamierzeń związanych z rozwojem zrównoważonej turystyki transgranicznej.
- Niewystarczająco aktywna polityka państwowa w zakresie wspierania turystyki transgranicznej
- Zmiana preferencji i kierunków strumieni turystycznych.
- Niejasność i niestabilność przepisów prawnych oraz biurokracja – bariera tworzenia i funkcjonowania przedsiębiorstw turystycznych.
- Kryzys ekonomiczny wpływający na ilość wydawanych przez gospodarstwa domowe pieniędzy na turystykę.
- Sytuacje nadzwyczajne ograniczające ruch turystyczny.
- Niepewna długość pandemii COVID-19 (w tym możliwość jej nawrotu).

- Nieznane realia i zasady funkcjonowania sektora w sytuacji nowej normalności po COVID-19.

3.7 PODSUMOWANIE

Podsumowując analizę potencjału turystycznego i okołoturystycznego Sokólszczyzny i Grodzieńszczyzny można stwierdzić, że ma ona spore możliwości rozwoju w obszarze turystyki. Wspólna historia i wielokulturowość pogranicza, duża ilość terenów zielonych, dostępność komunikacyjna oraz zainteresowanie turystów terenami wschodniej Europy, stwarza szanse wprowadzenia nowych produktów turystycznych, w tym promocji Szlaku Tyzenhauza. Jak wynika z analiz oraz dokumentów programowych po obu stronach granicy, rośnie popyt na turystykę aktywną i „zieloną”, zdrowe odżywianie oraz poznawanie nowych kultur, tradycji i zabytków. Turyści pragną odwiedzać miejsca mniej znane, w których nie spotkają dużych skupisk ludzi, dzięki czemu będą mogli w ciszy i spokoju odpocząć, zrelaksować się i wsłuchać się w naturę. Zwracają większą uwagę na ekologię, sposób podróżowania i zwiedzania, jakość jedzenia oraz doświadczenia czegoś zupełnie innego, nietuzinkowego. Częściej wybierają małe, klimatyczne kwatery agroturystyczne, które pozwalają uciec z dużych, miejskich metropolii, niżeli większe obiekty hotelowe. Właśnie te potrzeby turystów mogą zostać zaspokojone w ramach komercjalizacji szlaku Tyzenhauza, ponieważ zarówno na terenie Polski i Białorusi, oprócz samego miasta Grodna, nie ma hoteli, natomiast za to występują podmioty oferujące turystykę wiejską.

Dodatkowo trend „slow life”, „slow travel”, „slow food” stwarza możliwości rozwoju turystyki na słabo rozwiniętych i powoli wyludniających się terenach wiejskich po obu stronach granicy. Turyści wybierając kierunek podróży szukają interesujących miejsc, które dostarczą im wielu doświadczeń związanych z kulturą, tradycją, historią. Pragną poznać lokalną społeczność, poczuć smaki kulinarne regionu, zanurzyć się w opowieściach, legendach i ciekawostkach, których nie można przeczytać w przewodnikach, a jedynie usłyszeć od gospodarzy gospodarstw agroturystycznych.

Terytoria Sokólszczyzny i Grodzieńszczyzny doskonale wpisują się w tę koncepcję, ponieważ istnieje jeszcze wiele niezbadanych miejsc, bogata historia i tradycje wschodnich regionów przygranicznych, a także gościnność i życzliwość miejscowej ludności. Jednakże, aby turysta mógł poznać atrakcje znajdujące się na Szlaku Tyzenhauza jako celu podróży turystycznych, należy przeprowadzić szereg działań, które będą stymulować i rozwijać turystykę w regionie.

Wyzwaniem, w celu zaspokojenia wskazanych w opracowaniu potrzeb i oczekiwań turystów, będzie zacieśnienie współpracy pomiędzy szeroko pojętą branżą turystyczną z Polski i Białorusi. Niezbędne będzie opracowanie wspólnych narzędzi promocyjnych i marketingowych, zainteresowanie nowych osób i podmiotów działalnością w obszarze turystyki i komercjalizacją transgranicznych produktów turystycznych w formie programów, pakietów oraz kompleksowych ofert turystycznych skierowanych do konkretnych grup docelowych. Dodatkowo należy podnieść świadomość i wiedzę wśród mieszkańców terenów przygranicznych znaczeniem turystyki w rozwoju gospodarczym obszaru, ponieważ dzięki szeroko zakrojonej współpracy i kooperacji różnych sektorów (rolnictwa, gastronomii, transportu, usług) będzie możliwe wprowadzenie „krótkich łańcuchów dostaw” w oparciu o produkty lokalne i tradycyjne. Pozwoli to na uatrakcyjnienie oferty turystycznej, zainteresowanie nowych turystów destynacją, natomiast mieszkańcom obszarów transgranicznych da nowe możliwości zarobkowania oraz podniesienia jakości i stylu życia. Konieczne będzie również zaangażowanie młodych ludzi w rozwój turystyki w regionie, ponieważ m.in. zatrzyma to tendencję do wyludniania się obszarów wiejskich po obu stronach granicy. Jeśli dzieci i młodzież będą zainteresowane różnego rodzaju wydarzeniami kulturalnymi, zajęciami, spotkaniami itp., tym samym będą mogły uczestniczyć w rozwoju turystyki w regionie.

Organizacja warsztatów rzemieślniczych w szkołach z udziałem miejskich ośrodków kultury, tworzenie i produkcja produktów lokalnych oraz działania marketingowe w "mediach społecznościowych", dzięki młodym ludziom, mogą mieć pozytywny wpływ na rozwój gospodarczy regionu i stworzyć dodatkowe argumenty za pozostaniem na obszarach przygranicznych.

4 OCZEKIWANE KIERUNKI ROZWOJU TURYSTYKI NA OBSZARZE OBJĘTYM PROGRAMEM

4.1 TRENDY ROZWOJU POPYTU TURYSTYCZNEGO I RYNKÓW TURYSTYCZNYCH

Przyjęta przez Radę Polskiej Organizacji Turystycznej w dniu 5.12.2011 *Marketingowa Strategia Polski w Sektorze Turystyki na lata 2012-2020* identyfikuje główne światowe trendy w popycie i podaży turystycznej oraz najważniejsze zjawiska ekonomiczne, społeczno-polityczne i technologiczne wraz z ich potencjalnymi konsekwencjami. Zapisy te są w dużej mierze zgodne z treścią Państwowego Programu "Gościnna Białoruś" na lata 2016-2020, zatwierdzonego uchwałą Rady Ministrów Republiki Białoruś № 232 z dnia 23 marca 2016 r. oraz projektem Strategii rozwoju turystyki w Republice Białoruś do 2035 roku. Wyciąg z tej analizy przedstawiono poniżej.

TRENDY	KONSEKWENCJE W TURYSTYCE
DEMOGRAFICZNE	
• Starzenie się społeczeństw; • Trzeci wiek (począwszy od 50 roku życia), jednak osiągające go osoby będą się charakteryzować lepszym stanem zdrowia i większą siłą nabywczą; • Mniej liczne rodziny; • Liczba bardziej doświadczonych turystów będzie wzrastać szybciej niż ogólny popyt na produkty sektora turystycznego; • Niż demograficzny.	• Wzrost wymagań w zakresie jakości, bezpieczeństwa i komfortu; łatwy i szybki transport; • Indywidualizacja potrzeb osób w dwóch grupach wiekowych, tj. 55-65 oraz 65+, a w konsekwencji konieczność różnicowania ofert i systemu komunikacji marketingowej dla tych segmentów; • Ogólny wzrost popytu, zwłaszcza na podróże do dalekich krajów i krótkie pobyty; zwiększenie popytu na wyjazdy do miast i inne krótkie podróże zagraniczne po sezonie; • Wzrost popytu na spokojniejsze obiekty o charakterze rozrywkowo-wypoczynkowym • Wzrost popytu na produkty dla osób podróżujących pojedynczo; • Zwiększenie popytu na luksus i produkty specjalistyczne;
PODNIOSZENIE WYKSZTAŁCENIA I KWALIFIKACJI	
• Kształcenie ustawiczne.	• Wybór imprez, w których istotną rolę odgrywają: sztuka, kultura, historia i rozwój duchowości; • Budowa produktu opartego na kreatywności; • Wzrost popytu na produkty specjalistyczne; • Rozwój zawodów typu „menadżer

	produktu" oraz instruktorzy i przewodnicy dla specjalnych rodzajów turystyki;
--	---

ZDROWOTNE	
Wzrost świadomości zdrowotnej.	- Aspekty zdrowotne będą brane pod uwagę przy wyborze celu podróży oraz formy spędzania czasu; - Popularniejsze będą wakacje aktywne lub oferujące aktywny wypoczynek; - Wzrośnie popyt na produkty związane z odnową biologiczną;

NOWE TECHNOLOGIE	
- Wzrost roli informacji i sprzedaży przez Internet; - Nowe formy wizualizacji przez Internet - Rosnąca rola w komunikacji i informacji telefonu komórkowego i GPS; - Tworzenie się społeczności internetowych i wypieranie przez nie znaczenia tradycyjnych portali promocyjnych w komunikacji marketingowej.	- Nawigacje w celu porównywania ofert i komponowania wyjazdów z dostępnych modułów oraz dokonywania bezpośrednich rezerwacji, w tym o niskich, promocyjnych cenach; - Wirtualizacja podróży, prezentacje atrakcji w 3D; - Rozwój aplikacji mobilnych informacyjno-rezerwacyjnych; - W promocji wzrośnie znaczenie nowych technologii oraz GPS. Możliwy spadek roli globalnych narzędzi typu Facebook na korzyść innych, nowych; - Konieczność tworzenia portali kumulujących produkty, oferujących produkty poszerzone (np. poprzez linie lotnicze i biura podróży).

CZAS WOLNY	
Presja życia codziennego i różnorodnych potrzeb pomniejszy budżet na podróż.	- Podróże tańsze, krótsze, z potrzebą wypoczynku; - Rezygnacja z jednego dłuższego urlopu na rzecz kilku krótszych.

TRANSPORT	
- Tanie linie lotnicze będą zwiększać swój udział w rynku, lecz czeka je proces integracji poziomej; - Brak płynności w ruchu drogowym; - Rozwój szybkich kolei.	- Krótkie pobyty w pobliżu miejsca zamieszkania, z łatwym dojazdem; - Spadek znaczenia przewoźników autokarowych; - Rozwój rejsów morskich; - Czas podróży wpłynie na wybór miejsca wyjazdu; - Overbooking.

ZMIANY KLIMATYCZNE	
Ocieplenie klimatu i występowanie anomalii pogodowych.	- Wzrost średnich temperatur w okresie letnim spowoduje przesuwanie się wypoczynku typu „3S" bardziej na północ; - W kolejnych latach zmiany warunków klimatycznych w Europie mogą spowodować gruntowne

	przekształcenie modeli podróżowania i wpłynąć na wybór kierunków turystycznych.
--	---

ROZWÓJ ZRÓWNOWAŻONY	
- Świadomość związana z ochroną środowiska; - będzie nadal wzrastać. Zwiększy się rola inwestycji w zrównoważony rozwój regionalny.	- Regionalny charakter miejsc docelowych zyska na znaczeniu, wzrośnie atrakcyjność „dziewiczych” obszarów i regionów oraz popyt na ekoturystykę i produkty oparte na naturze; - Turyści będą preferować miejsca, w których miejscowa ludność chętnie przyjmuje gości; wzrost znaczenia jakości obsługi; - W celu promowania harmonijnego i zrównoważonego rozwoju turystyki niezbędny jest dialog partnerów ; partnerstwo powinno stanowić centralny komponent działań na wszystkich szczeblach (europejskim, krajowym, regionalnym, a także publicznym i prywatnym); - Konieczne zwrócenie większej uwagi na wskaźniki gęstości, chłonności i pojemności turystycznej; - Zwiększenie się roli jakości środowiska; - Przerzucanie kosztów rozwoju zrównoważonego na turystów; - Odpowiedzialność za środowisko może się stać przewagą konkurencyjną produktów turystycznych szczególnie na rynku europejskim; - Wprowadzanie marek ekologicznych.

BEZPIECZEŃSTWO	
- Utrzymywanie się i pogłębianie kryzysów lokalnych, terroryzmu, zanieczyszczenia; - Zaburzenia polityczne w różnych regionach świata.	- Wzrost kosztów bezpieczeństwa; - Krytyczni turyści będą szybciej zgłaszać reklamacje, jeżeli oferowany produkt nie będzie spełniał standardów; - Wzrost reklamacji związanych ze środowiskiem i otoczeniem; - Wymagana elastyczność państw i branży turystycznej na wypadek sytuacji kryzysowych; - Czasowe przesuwanie się popytu.

STYL ŻYCIA	
- Coraz więcej konsumentów o wyrafinowanych gustach otwarcie wyraża swoje potrzeby; - Styl życia w społeczeństwie zachodnim stopniowo się zmienia - coraz większą rolę odgrywają potrzeby indywidualne; - Nowi konsumenci z rynków wschodzących.	- Bardziej krytyczne nastawienie do jakości oraz stosunku jakości do ceny; - Alternatywne sposoby wydawania pieniędzy i spędzania czasu będą konkurować z wyjazdami wakacyjnymi, a w ramach wyjazdów będą ze sobą konkurować różne kierunki i standardy zakwaterowania;

	• Bardziej zróżnicowane zachowanie klientów: „w tym roku wakacje skromne, w przyszłym - luksusowe, w tym roku dalekie, w następnym – bliskie”; • Doświadczenie skłoni do ponownych odwiedzin atrakcyjnych miejsc poznanych w przeszłości („powrót do podstaw”); • Spadek popytu na wycieczki w pełni zorganizowane; • Usługodawcy skorzystają więcej, jeżeli będą w stanie stworzyć zupełnie nowe produkty, odróżniające się od innych dzięki wartości dodanej; • Powstawanie nowych segmentów niszowych w popycie turystycznym.
--	--

ZARZĄDZANIE MARKETINGOWE	
• Rozwój innowacyjności; • Aktywna polityka turystyczna; • Decentralizacja; • Polityka pomocniczości Unii Europejskiej; • Wspólne projekty promocyjne (UE, V-4, transgraniczne).	• Biura podróży powinny skupić się na niszach oraz na swojej roli eksperta do spraw podróży. Oferta będzie skoncentrowana na zapewnieniu wsparcia klientom przed podróżą i w jej trakcie; • Powstanie wiele europejskich programów wsparcia typu Calypso (dla seniorów); • Na znaczeniu zyska marketing miejsca; • Wzrost znaczenia marketingu na poziomie regionalnym i lokalnym oraz ograniczenie roli narodowych organizacji turystycznych do budowy wizerunku; • Intensyfikacja partnerstwa publiczno-prywatnego; • Dalszy rozwój integracji pionowej i poziomej oraz doskonalenia zarządzania destynacjami, w tym na poziomie regionalnym i lokalnym; • Budowa marek; • Regiony oferujące pełny, zróżnicowany i zrównoważony produkt będą częściej wybierane i będą wymagać lepszego zarządzania.

Podstawowy trend po stronie popytu turystycznego zawiera się w formule 3 E - *education, entertainment, excitement* (edukacja, rozrywka, emocje). Rozwijać się będą nowe formy turystyki jak np. *questing* (tzw. gry terenowe), a także formy zwiedzania miast z wykorzystaniem gier tematycznych, turystyka muzealna, biograficzna, studyjna, kulinarna, kultury ludowej, literacka i filmowa, tanatoturystyka (śladami miejsc pochówku) i inne.

Uważa się, że przyszłą motywacją wyboru kierunku wyjazdu będzie formuła:

NIE DOKĄD, ALE DLACZEGO

Aktualna epidemia COVID-19 w sposób drastyczny wpłynęła na sektor turystyczny, ponieważ turystyka z konieczności wiąże się z interakcjami międzyludzkimi i przemieszczaniem się osób podróżujących w obrębie własnego kraju oraz do innych krajów. Sektor ten doświadczył szybkiego i gwałtownego spadku popytu oraz gwałtownego spadku liczby miejsc pracy na poziomie globalnym, co stanowi zagrożenie dla wielu przedsiębiorstw. Przedsiębiorstwa turystyczne były jednymi z pierwszych, które zostały zamknięte po wprowadzeniu środków mających na celu powstrzymanie rozprzestrzeniania się wirusa. Działalność turystyczna jest jedną z ostatnich, które rozpoczną się ponownie, i to na zasadzie stopniowej.

Pomimo udowodnionej odporności turystyki na inne kryzysy, głębokość i zasięg obecnej pandemii prawdopodobnie będą miały trwalszy wpływ na turystykę międzynarodową w porównaniu z innymi branżami. Zwłaszcza w kontekście potencjalnych długofalowych zmian w zachowaniach ludzi, którzy w przyszłości będą prawdopodobnie ostrożniej podchodzić do podróży zagranicznych.

Oznacza to konieczność przeformułowania modeli biznesowych przedsiębiorstw turystycznych, i wdrożenia nowych rozwiązań w zakresie powrotu do „nowej normalności”. Ale również może stymulować segmenty zorientowane na zrównoważony rozwój (obszary wiejskie, przyroda, zdrowie, produkty/usługi niszowe).

4.2 RUCH TURYSTYCZNY NA OBSZARZE OBJĘTYM PROGRAMEM

Wielkość ruchu turystycznego terenie objętym Strategią jest trudna do oszacowania ze względu na brak dostępnych i pełnych danych statystycznych agregowanych na poziomie terytorialnym odpowiadającym obszarowi Strategii. Sytuację tę utrudnia dodatkowo fakt transgranicznego położenia obszaru, a co za tym idzie odrębności systemów badań statystycznych Polski i Białorusi.

Dostępne informacje na temat ruchu turystycznego są niejednorodne, często wybiórcze i rozproszone u różnych ich dysponentów. Jest to sytuacja powszechna, ponieważ syntetyczne dane dotyczące turystyki są generowane przede wszystkim na poziomie krajowym, rzadziej regionalnym, a już na pewno nie na lokalnym. Z tego względu analiza ruchu turystycznego na obszarze objętym niniejszą *Strategią* musi zostać ograniczona do zaprezentowania i omówienia dostępnych danych dotyczących strumieni turystów. Należy mieć na uwadze kluczowe ograniczenia analityczne wynikające z tego, że dane dotyczące ruchu turystycznego definiowane

i agregowane są w różnorodny sposób i przez różnej kategorii podmioty stosujące indywidualne podejścia systematyczne. Trudno w takiej sytuacji mówić o trendach rozwojowych, lecz otrzymujemy pewien – oczywiście niedokładny - obraz skali ruchu turystycznego na obszarze Szlaku Tyzenhauza.

Charakterystyka ruchu turystycznego po stronie białoruskiej

Pomimo znacznego potencjału turystycznego związanego z dużą koncentracją naturalnych i antropogenicznych zasobów turystycznych, Miasto Grodno i obwód grodzieński jako całość przez dłuższy okres nie odgrywały znaczącej roli w krajowym przemyśle turystycznym. W latach 2010-2015 liczba turystów zagranicznych obsługiwanych przez wszystkie organizacje turystyczne obwodu Grodzieńskiego wynosiła od 1 226 do 2 888 osób, co stanowiło od 0,9% do 2,1% wszystkich turystów zagranicznych w Republice Białorusi.

Sytuacja na Grodzieńskim rynku turystyki międzynarodowej zaczęła się zmieniać na lepsze od 2016 roku w związku z rozwojem ruchu turystycznego bezwizowego. Od momentu wprowadzenia ruchu bezwizowego znacznie wzrosła liczba turystów zagranicznych, którzy odwiedzili miasto Grodno i region grodzieński. Według danych Departamentu Sportu i Turystyki Obwodowego Komitetu Wykonawczego Obwodu Grodzieńskiego w ramach ruchu bezwizowego na obszar obwodu wjechało:

- 2017 r. - 49.239 osób;
- 2018 r. - 92.463 osoby;
- 2019 - 127 905 osób (w tym 21 758 osób, które przekroczyły granicę od 11 listopada 2019 roku i zostały zaliczone do już jednego obszaru bezwizowego "Brześć-Grodno").

W 2019 roku z noclegów w obiektach zbiorowego zakwaterowania na terenie Miasta Grodno skorzystało 66 531 osób, w tym 34432 cudzoziemców. W 2018 roku odpowiednio 65590 i 31834 osób, a w 2016 60111 osób, w tym 26096 cudzoziemców. Podobnie wzrasta liczba osób korzystających z usług sanatoryjnych, których w 2019 roku było 9676 osób, w tym 3370 cudzoziemców (w 2018 9265 osób ogółem, w tym 3229 cudzoziemców, a w 2016 8401, w tym 2873 cudzoziemców).

Według ekspertów Światowej Organizacji Handlu, około 80% wszystkich międzynarodowych podróży turystycznych na świecie odbywa się między krajami sąsiadującymi. Jeśli chodzi o bezwizowy system turystyczny dla Miasta Grodno i Rejonu Grodzieńskiego, liczba ta sięga 96,7%.

Zgodnie z wynikami z 2018 roku. 64,1% wszystkich turystów zagranicznych, którzy skorzystali z ruchu bezwizowego w obwodzie Grodzieńskim to obywatele Litwy, 29,0% - Polski i 3,6% - Łotwy.

Generatorem ruchu turystycznego w ramach bezwizowego ruchu turystycznego jest znane od końca XIX wieku litewskie miasto Druskienniki - centrum wypoczynku sanatoryjno-uzdrowiskowego. Goście litewskich uzdrowisk odwiedzają Grodno w ramach jednodniowych wycieczek, których program obejmuje zwiedzanie, posiłki i czas wolny na zakupy.

Polscy turyści, zwłaszcza młodzi, częściej zatrzymują się w Grodnie na 2-3 dni lub zamawiają wycieczki autokarowe na 2-3 dni w "Krainie Starej Rzeczypospolitej". Coraz częściej są zainteresowani aktywnym wypoczynkiem, ale mało interesują ich zakupy na Białorusi.

Szybki rozwój bezwizowego ruchu turystycznego doprowadził do tego, że do dnia dzisiejszego obwód grodzieński nie rozwiązał starych problemów związanych z organizacją bezwizowego ruchu turystycznego (w grupach zorganizowanych) i wzrostem liczby turystów rosyjskich. W szczególności, w 2018 roku liczba wszystkich turystów zagranicznych, którzy odwiedzili region grodzieński wynosiła 94 820. W tym samym czasie liczba cudzoziemców, którzy odwiedzili obwód grodzieński w ramach ruchu bezwizowego wynosiła 92 463 osoby. Tym samym liczba turystów zagranicznych, którzy odwiedzili obwód grodzieński na podstawie wizy turystycznej wyniosła tylko 2.357 osób, co w pełni odpowiada danym za lata 2012-2015.

Jednocześnie wprowadzenie ruchu turystycznego bezwizowego umożliwiło regionowi grodzieńskiemu dokonanie prawdziwego przełomu w rozwoju turystyki. W 2018 roku. Obwód grodzieński odwiedziło 94 820 turystów zagranicznych, co stanowiło 25,9 procent wszystkich turystów zagranicznych na Białorusi. Dla porównania, w 2015 r. wskaźnik ten nie przekroczył 2%. Ten sukces został osiągnięty tylko dzięki temu, że miasto Grodno i obwód grodzieński zostały włączone do bezwizowej strefy turystycznej "Grodno Visa Free".

Większość strumieni turystycznych koncentruje się obecnie w Grodnie, które jest odwiedzane przez wszystkich turystów zagranicznych, w tym z Litwy, Polski i Rosji. Wizyta w Kanale Augustowskim ma charakter sezonowy (od maja do września) i jest znacznie rzadsza niż wizyta w Grodnie. Na terenie agroturystycznych miasteczek Porzecze i Oziery istnieje niewielki ruch turystyczny, który jest związany z położeniem znanych na Białorusi i w Rosji sanatoriów "Porzecze" i "Oziernyj".

Charakterystyka ruchu turystycznego po stronie polskiej

Charakteryzując grupę potencjalnych turystów Szlaku Turystycznego Tyzenhauza należy rozróżnić ją ze względu na cel i formę podróży oraz na określone potrzeby i oczekiwania klientów.

Turyści odwiedzający Sokólszczyznę najczęściej wybierają obiekty turystyczne oddalone od miast, położone w bezpośrednim sąsiedztwie z naturą i przyrodą. Podróżując zwiedzają miejsca dziedzictwa kulturowego, religijnego, a także próbują przysmaków kuchni kresowej, zwłaszcza tatarskiej, białoruskiej i podlaskiej. Oczekują ciszy, spokoju, relaksu na łonie natury oraz poznania tradycji i kultury pogranicza polsko-białoruskiego.

W Powiecie Sokólskim znajdują się dwa dominujące obszary szczególnie odwiedzane przez turystów z Polski i zagranicy, a są nimi: górny basen rzeki Biebrzy wchodzący w skład Biebrzańskiego Parku Narodowego oraz Park Krajobrazowy Puszczy Knyszyńskiej. Oba miejsca cieszą się dużą popularnością wśród obywateli państw europejskich takich jak: Niemcy, Holandia, Wielka Brytania, Francja, Hiszpania, Litwa i Białoruś. Przyciąga ich nienaruszona przyroda, którą można podziwiać przez cały rok. Właśnie element natury i możliwości jej podglądania jest najbardziej pożądaną wartością wybieraną przez obcokrajowców. Dzięki temu ruch turystyczny w województwie podlaskim znacznie się wydłuża, gdyż najlepsze pory na tzw. birdwatching są poza sezonem letnim, a zwłaszcza wczesną wiosną i późną jesienią, kiedy to ptaki (gęsi, żurawie) podróżują z i do ciepłych krajów, zatrzymując się tłumnie na bagnach, mokradłach oraz polach uprawnych. Natomiast w okresie zimy turyści bardzo chętnie wybierają się w okolice Krynek i Puszczy Knyszyńskiej, by na wolności zobaczyć olbrzymie stada żubrów, liczących nawet ponad 100 osobników. Podobnie to wygląda z innymi leśnymi ssakami, takimi jak sarny, jelenie, łosie, które zimą szukają pokarmu na polach uprawnych. Dzięki zachowaniu odpowiedniego dystansu, ostrożności i znając miejsca ich bytowania można na własne oczy spotkać te dzikie zwierzęta.

Innym elementem, który wpływa na ruch turystyczny w Powiecie Sokólskim jest jego położenie wzdłuż głównych dróg krajowych i międzynarodowych. Turyści ze Skandynawii lub krajów nadbałtyckich bardzo często podróżują camperami lub motocyklami, gdzie głównym miejscem docelowym są kraje południowej Europy. Nie mniej jednak przejeżdżając przez województwo podlaskie często zatrzymują się na 2 – 3 dni, aby pozwiedzać, zrobić zakupy lub nabrać sił na dalszą podróż. Jest to okazja dla nowych i mało znanych destynacji

turystycznych, aby lepiej się wypromować, przekazać konkretne informacje o ofercie turystycznej i okołoturystycznej, a także możliwości odwiedzenia Białorusi, gdyż wśród obywateli krajów Unii Europejskiej podróż poza granicę Schengen jest czymś egzotycznym i ciekawym.

Najczęściej Sokólszczyznę odwiedzali mieszkańcy województw: mazowieckiego, podlaskiego, pomorskiego, śląskiego oraz wielkopolskiego. Najważniejszą motywacją turystów przyjeżdżających na Sokólszczyznę jest postrzeganie jej jako miejsca o niezwyklej i nienaruszonej przyrodzie, gdzie można zetknąć się z mozaiką wielu kultur, religii i narodowości. Sporą część turystów odwiedzających Punkty Informacji Turystycznej w województwie podlaskim zadawało pytania o bezwizowy ruch do Grodna oraz Wschodni Szlak Green Velo. Jak widać te dwie atrakcje turystyczne są dobrze rozpoznawalne przez turystów z Polski.

Według danych z GUS w 2018 roku podmioty świadczące usługi noclegowe udzieliły 5430 noclegów turystom zagranicznym (nierezydentom). Najwięcej z noclegów skorzystali obywatele Białorusi – 1731, Ukrainy – 1626, Litwy – 167, Rosji – 112 oraz Niemiec – 111.

Zawężając analizę, należy wyróżnić główną grupą turystów odwiedzających miasto Sokółka, którą są pielgrzymi i osoby odwiedzające miejsca kultu religijnego. Turyści ci w zorganizowany sposób tłumnie odwiedzają Kolegiatę św. Antoniego, gdzie nastąpił Cud Eucharystyczny. Najczęściej są to jedno lub dwu dniowe wycieczki autokarowe z Polski i zagranicy. Turystów przyciągają wydarzenia kościelne oraz aspekty religijne. Dodatkowo zwiedzają również Meczet w Bohonikach i Kruszynianach, który także jest podstawowym punktem większości programów turystycznych i pielgrzymkowych.

Według danych za 2019r. sam Punkt Informacji Turystycznej w Sokółce odwiedziło 248 osób, natomiast w 2018r. było 198 osób, a w 2017r. 193. Najczęściej turyści odwiedzali Sokółkę w miesiącach lipiec i sierpień oraz w maju i czerwcu.

Warto również zwrócić uwagę na dane dotyczące osób odwiedzających Muzeum Ziemi Sokólskiej, które w 2019r. odwiedziło 4758 osób. Były to przede wszystkim grupy zorganizowane – 59, w tym 21 grup dzieci i młodzieży. Turystów indywidualnych, którzy zwiedzali muzeum było 1149 osób, w tym 29 turystów zagranicznych.

W przeprowadzonym w marcu 2020 roku, w ramach prac nad niniejszą Strategią badaniu ankietowym skierowanym do polskich respondentów (głównie z terenu Sokólszczyzny) zostały pozyskane informacje określające preferencje turystów oraz opinie przedstawicieli sektora turystycznego w kontekście możliwości rozwoju turystycznego Szlaku Tyzenhauza na terenie Sokólszczyzny. Poniższa analiza uwzględnia najistotniejsze wnioski oraz najczęściej udzielane odpowiedzi na zadane w badaniu pytania skierowane do respondentów.

Zdecydowana większość ankietowanych (97%) uznała, że rozwój turystyki na terenie transgranicznym Polski i Białorusi jest szansą na poprawę warunków życia jego mieszkańców. Jednocześnie wskazano, że możliwości prowadzenia i rozwoju działalności turystycznej na terenie transgranicznym Polski i Białorusi kształtują się na poziomie korzystnym i wystarczająco korzystnym, w ramach zaplanowanych w strategii i projekcie działań.

W kolejnym pytaniu znaczna większość udzielonych odpowiedzi dotyczyła podjęcia konkretnych działań, takich jak rozbudowa bazy noclegowej i bazy gastronomicznej, przeprowadzenie skuteczniejszej, efektywnej promocji regionu i lokalnej kultury, a także stworzenia symbolu rozpoznawalności regionu, które przysłużą się osiągnięciu celu i uatrakcyjnieniu oferty turystycznej obszaru transgranicznego Polski i Białorusi.

Jednak, aby te cele mogły zostać osiągnięte, należy zadbać i podnieść poziom współpracy i kooperacji branży turystycznej po obu stronach granicy. Ankietowani wskazali, że branża turystyczna Sokólszczyzny wyraża chęć współpracy i kooperacji, jednak natrafia na wiele przeszkód formalno-prawnych oraz organizacyjnych w zakresie wspólnego rozwoju turystycznego regionu, co niewątpliwie w przyszłości powinno być elementem kolejnych działań i umocnienia gospodarki turystycznej na tym obszarze. Pozytywnym łącznikiem społeczności lokalnej zaangażowanej w rozwój turystyki może być produkcja i sprzedaż produktów/usług lokalnych w ramach krótkich łańcuchów dostaw. Przedsiębiorstwa lokalne po obu stronach granicy uważają, że rozwój produktów lokalnych i ich komercjalizacja zwiększyłoby atrakcyjność oferty turystycznej terenów transgranicznych. Rekomendowanymi i możliwymi do zastosowania działaniami sprzedażowymi wskazanymi w przeprowadzonym badaniu mogłyby być: sprzedaż produktów lokalnych bezpośrednio w miejscu wytworzenia, sprzedaż na targach, jarmarkach, wystawach itp., a także sprzedaż przez Internet.

Kolejne pytania w ramach badania ankietowego dotyczyły ruchu turystycznego oraz potrzeb i oczekiwań potencjalnych turystów. Ankietowani wskazali, iż region transgraniczny Polski i Białorusi najbardziej charakteryzuje różnorodność kultur i obyczajów, tradycyjna kuchnia oraz

cisza i spokój obszaru. Jednak zaznaczono również, iż infrastruktura turystyczna regionu transgranicznego Polski i Białorusi jest w większości słabo rozwinięta. Ponadto stwierdzili, że dostępność oferty turystycznej regionu jest w większości trudno dostępna, ponieważ jest mało ofert i reklam, które ułatwiłyby odnaleźć interesującą obiekty i/lub atrakcje turystyczne. Respondenci podkreślili, że muszą poświęcić sporo czasu by wyszukać ciekawą ofertę, w porównaniu z innymi destynacjami turystycznymi w Polsce.

Ostatnie pytania badania ankietowego dotyczyły preferencji i gust potencjalnych turystów wybierający ofertę turystyczną pogranicza polsko-białoruskiego. Z analizy odpowiedzi wynika, iż turyści przy wyborze ofert kierują się przede wszystkim formą i cechami miejsca zakwaterowania, możliwościami aktywnego spędzenia czasu w ramach wypoczynku oraz ceną za oferowane usługi. Najczęstszą formą spędzania czasu, podczas korzystania z oferty turystycznej uznano, pobyt w miejscu zakwaterowania i jednocześnie korzystanie z okolicznych atrakcji turystycznych. Dodatkowo korzystając z oferty turystycznej turyści przy okazji kupują produkty lokalne wyrabiane metodą tradycyjną oraz lokalne usługi dostępne tylko w regionie. Najczęściej wskazywali na takie produkty/usługi jak: produkty spożywcze, pamiątki i publikacje turystyczne, usługi świadczone na miejscu wypoczynku (m.in. przewodnickie, kulturalne, wynajem sprzętu, rekreacyjne). Warto podkreślić, że część respondentów zdecydowanie chętniej by kupowała produkty i usługi lokalne, gdyby były bardziej wypromowane i dostępne w regionie oraz w Internecie.

Reasumując, biorąc pod uwagę odpowiedzi udzielone przez ankietowanych należy stwierdzić, że obszar transgraniczny Polski i Białoruski, a dokładnie Sokólszczyzny i Grodzieńszczyzny ma duże możliwości rozwoju różnorodnych produktów turystycznych, zarówno kulturowych, kulinarnych i aktywnych. Położenie geograficzne, walory przyrodnicze, historyczne i kulturowe pozwalają na kreowanie ciekawych i oryginalnych ofert turystycznych, które mogą przyciągnąć rzeszę turystów z Polski, Białorusi i Europy. Jednak, aby to osiągnąć należy zadbać o jakość, kompleksowość oraz standard oferowanych usług turystycznych i okołoturystycznych, ponieważ turysta w dzisiejszych czasach jest dość wybredny i mając cały świat na wyciągnięcie ręki, powinien otrzymać coś wyjątkowego i „egzotycznego”, by wybrać Szlak Tyzenhauza jako swoją kolejną destynację turystyczną.

Transgraniczny ruch osobowy

Informacje na temat ruchu granicznego oparto na danych Podlaskiego Oddziału Straży Granicznej, który takie dane dla każdego z polsko – białoruskich przejść granicznych publikuje co

miesiąc. Analizie poddano dane dotyczące następujących przejeżdż granicznych powiązanych z obszarem analizy:

- Kuźnica kolejowe
- Kuźnica/Bruzgi drogowe
- Bobrowniki/Brzostowica drogowe
- Rudawka/Lesnaja rzeczne/rowerowe/piesze

Poniższa tabela przedstawia osobowy ruch graniczny na w/w przejściach.

Przejście graniczne	KIERUNEK	2010	2012	2014	2016	2017	2018
Kuźnica kolejowe	do RP	94343	166817	59561	12108	30020	36810
	z RP	60376	88123	52751	12617	31641	36834
Kuźnica drogowe	do RP	1056601	1135150	1296621	1151793	1344574	1292511
	z RP	1080041	1165559	1314742	1211258	1195905	1361197
Bobrowniki	do RP	546743	744448	721201	643263	737259	728847
	z RP	663000	902807	742914	1171151	779997	777836
Rudawka	do RP	68	175	53	105	1640	1537
	z RP	198	188	118	166	1769	1612
Razem	do RP	1697755	2046590	2077436	1807269	2113493	2059705
	z RP	1803615	2156677	2110525	2395192	2009312	2177479

Jak widać z powyższej tabeli ruch osobowy w ostatnich latach utrzymuje się na stabilnym poziomie. Najwyższy jest na przejściu drogowym Kuźnica/Bruzgi, a najmniejszy oczywiście na przejściu drogowo – rzeczonym Rudawka/Lesnaja.

4.3 SEGMENTACJA RYNKÓW TURYSTYCZNYCH OBSZARU

W obszarze opracowania można wyodrębnić kilka segmentów rynku turystycznego, które już tworzą korzyści, albo też w przypadku właściwego zarządzania mogą przynieść znaczne korzyści dla lokalnych społeczności. Przede wszystkim dominującą rolę spełnia:

- turystyka aktywna i specjalistyczna,
- turystyka uzdrowiskowa i zdrowotna,
- turystyka przyrodnicza i krajoznawcza
- turystyka wiejska, agroturystyka,
- turystyka szkolna i dydaktyczna,
- turystyka rodzinna – weekendowa
- turystyka kulturowa i uczestnicząca,

- turystyka biznesowa.

Turystyka aktywna i specjalistyczna – dotyczy osób, dla których ważnym elementem wyjazdu jest podejmowanie szczególnego rodzaju aktywności rekreacyjnej lub hobbystycznej. Oparta jest o walory przyrodnicze i krajobrazowe obszaru, a także jego dziedzictwo kulturowe. Obszar opracowania dysponuje potencjałem atrakcyjnym dla osób ceniących sobie wypoczynek aktywny w różnych formach takich jak: wycieczki piesze, rowerowe, czy narciarstwo śladowe. W ramach tego segmentu na obszarze najbardziej popularne są: latem – wycieczki piesze, turystyka rowerowa oraz jeździectwo, zimą – narciarstwo śladowe i kuligi.

Jest to klient całoroczny. Osoby te chętnie uczestniczą w zawodach sportowych, imprezach, korzystają ponadto z oferty gastronomicznej. Ten rodzaj turystyki jest popularny głównie wśród osób młodych, wykształconych, chociaż kryterium wieku nie jest najistotniejsze.

Motywy i styl podróżowania

- Realizacja zainteresowań (bardzo często są pasjonatami)
- Ucieczka od zgiełku dnia codziennego
- Kontakt z naturą – wypoczynek
- Wyjazd z grupą znajomych
- Chęć uczestnictwa w zawodach sportowych
- Kluczowe znaczenie ma dla nich dostępna infrastruktura turystyczna i, w większym stopniu, paraturystyczna – szlaki, wypożyczalnie sprzętu, obiekty sportowe, a także ciekawa okolica – walory przyrodnicze i kulturowe obszaru
- Zamiłowanie do aktywnego wypoczynku

„Turyści weekendowi” – (średnia długość pobytu 2 – 4 dni) – osoby indywidualne w młodym i średnim wieku oraz rodziny o profilu 2+, podróżujące w weekendy, szczególnie w „długie” (polska specyfika). Turyści poszukujący możliwości ciekawego spędzenia czasu. Zainteresowani wypoczynkiem, rekreacją, rozrywką i zabawą. Jest to segment o bardzo dużym potencjale rozwojowym. Natomiast do jego zagospodarowania konieczna jest ciekawa oferta imprez i atrakcji oraz tania baza gastronomiczna i noclegowa. Na badanym obszarze obecny w bardzo niewielkiej liczbie, stąd kreowany produkt turystyczny powinien uwzględniać potrzeby i motywy tej grupy klientów. Kluczowym elementem oferty powinny być pakiety typu „all inclusive”.

Motywy i styl podróżowania

- Wypoczynek – kontakt z naturą
- Wyjazd ze znajomymi
- Rozrywka wykorzystująca unikalność miejsca
- Poznanie kultury, historii, udział w imprezach, wypoczynek w ciekawym miejscu

„Turystyka wiejska, agroturystyka i ekoturystyka” – osoby korzystające z bazy noclegowej i gastronomicznej na wsi, nastawione na zdrowy tryb życia, poszukujące ciszy i spokoju. Dotyczy to zarówno osób wybierających kwatery agroturystyczne, czyli nocleg w funkcjonujących gospodarstwach rolnych, jak i kwatery w domach mieszkalnych na wsi. Dla badanego obszaru szczególne znaczenie ma ekoturystyka, bowiem w tym zakresie obserwowany jest, na omawianym obszarze duży potencjał rozwojowy. Jest to też rozwojowa nisza w kontekście zmian na rynku turystycznych wywołanych epidemią COVID-19. Ponieważ potencjalni turyści z tej grupy chętnie wybierają tzw.: mikro-wyprawy. Mikro-wyprawy to wyprawy, które nie wymagają czasu, pieniędzy, sprzętu ani przygotowań. To takie, skrojone na potrzeby ludzi na etacie, kieszonkowe ekspedycje, dające możliwość ucieczki z miasta, naładowania baterii i przeżycia przygody w ciągu kilku dni lub weekendu.

Motywy i styl podróżowania

- Cenią walory naturalne, poszukują ciszy i spokoju, kontaktu z otoczeniem
- Możliwość spędzenia czasu w gospodarstwie rolnym (edukacja dzieci)
- Możliwość spotkań i poznania ludzi
- Wypoczynek w czystym otoczeniu

„Turystyka przyrodniczo-krajoznawcza” – osoby indywidualne podróżujące po kraju i za granicą. Grupa ta jest zainteresowana walorami poznawczymi obszaru i są to głównie walory przyrodnicze, w mniejszym stopniu kulturowe. Aby zachęcić ich do przyjazdu niezbędna jest dobra kuchnia, odpowiednia baza noclegowa oraz łatwość dotarcia do ciekawych roślin, rzadkich zwierząt oraz ciekawych form przyrody żywej i nieożywionej. Bardzo istotną rolę odgrywa dostępność szlaków turystycznych oraz informacji prezentujących bogactwo przyrodnicze obszaru.

Motywy i styl podróżowania

- Cenią walory naturalne, poszukują ciszy, spokoju, kontaktu z otoczeniem
- Dostępność szlaków turystycznych, map oraz informacji o ciekawostkach przyrodniczych terenu
- Możliwość spotkań i poznania ludzi
- Rozrywka wykorzystująca unikalność miejsca
- Unikalne walory przyrodnicze, krajoznawcze, ścieżki przyrodnicze, pomniki i rezerваты przyrody, parki krajobrazowe

„Dzieci i młodzież – turystyka edukacyjno – rekreacyjno – aktywna” – zorganizowane grupy dzieci i młodzieży. Przyjazdy edukacyjne w oparciu o wyjątkowe walory przyrodnicze i edukacyjne obszaru, a także antropogeniczne – zabytki kultury materialnej oraz istniejącą ofertę sportowo-rekreacyjną (wypożyczalnie sprzętu, pływalnie, boiska etc.)

Motywy i styl podróżowania

- Motywy edukacyjne i poznawcze (kultura, geografia, przyrodoznawstwo, historia)
- Realizacja programu szkolnego (zielone szkoły)
- Chęć wypoczynku i kontaktu z naturą

„Turystyka kulturalna i uczestnicząca” - są to osoby w różnym wieku, z przewagą ludzi młodych, którzy charakteryzują się nowatorskim sposobem poznawania kraju i zagranicy – poprzez aktywne uczestnictwo w wydarzeniach kulturalnych, czy imprezach rozrywkowych. Są to bardzo często osoby z wyższym wykształceniem oraz młodzież szkolna. Jest to formuła obejmująca zorganizowane i indywidualne podróże w celu zwiedzania muzeów, obiektów zabytkowych (historycznych i kulturalnych) oraz uczestnictwa w imprezach kulturalnych. W grupie tej plasują się również osoby o zainteresowaniach związanych z historią, kulturą oraz etnografią obszaru. To także uczestnicy imprez sportowych oraz ich widzowie i obserwatorzy.

Motywy i styl podróżowania

- Realizacja zainteresowań
- Edukacja kulturowa, historyczna, etnograficzna
- Uczestnictwo w imprezach
- Poszukiwanie niekonwencjonalnych form rozrywki
- Możliwość rozwijania swoich pasji, talentów

- Spędzanie czasu

„Hobbyści” – osoby w różnym wieku, grupa amatorów i profesjonalistów, osób zainteresowanych rozwijaniem swoich zainteresowań, związanych głównie z walorami przyrodniczymi czy historią obszaru.

Motywy i styl podróżowania

- Realizacja zainteresowań wymagających odpowiedniego zaplecza i infrastruktury
- Ciekawie zorganizowane imprezy i wydarzenia dla grup o specjalnych zainteresowaniach
- Poszukiwanie niekonwencjonalnych form spędzania czasu
- Spotkanie ludzi o podobnych zainteresowaniach
- Dostęp do miejsc umożliwiających aktywne spędzenie czasu, zgodnie z zainteresowaniami

Turyści biznesowi – osoby odwiedzające obszar w związku z aktywnością zawodową. Uczestnicy konferencji, szkoleń, spotkań biznesowych, zbiorowych imprez oraz spotkań motywacyjnych. Koszty ponoszone przez instytucje i przedsiębiorstwa. Pobyty 2 -3 dniowe. Uczestnicy często wręcz nie opuszczają miejsc zakwaterowania, którymi są głównie hotele *** i ****, z których oferty korzystają podczas pobytu. Realizują program wyjazdu zakupiony przez organizatora. Jest to nadal rozwijający się segment, który ogranicza się jednak do oferty przedstawianej przez hotel.

Motywy i styl podróżowania

- Wykonywanie obowiązków służbowych
- Chęć odwiedzenia ciekawych miejsc na koszt pracodawcy
- Poszukiwanie rozrywki
- Spotkanie ludzi o podobnych zainteresowaniach
- Integracja zespołu lub grupy współpracowników
- Chęć zaimponowania innym

Proces analizy profili grup turystów oraz stanu zagospodarowania turystycznego obszaru doprowadził do wyboru docelowych segmentów rynku, odpowiadających obecnej i planowanej atrakcyjności turystycznej obszaru. W toku prac nad definiowaniem segmentów oceniano

również ich znaczenie dla gospodarki turystycznej oraz potencjał wzrostowy. Na bazie jakościowej oceny sytuacji rynkowej ustalono listę segmentów docelowych według ich znaczenia gospodarczego, możliwości rozwoju oferty oraz wykorzystania walorów turystycznych omawianego obszaru. Tak zdefiniowane segmenty rynku stanowią punkt wyjścia przy tworzeniu strategii promocji i komunikacji marketingowej, gdyż dla każdej grupy konsumentów należy zastosować inne narzędzia komunikacji rynkowej.

4.4 OCENA ATRAKCYJNOŚCI SEGMENTÓW DOCELOWYCH

Produkty turystyczne można grupować, klasyfikować i porządkować na wiele sposobów i według różnorodnych kryteriów. Do celów niniejszego opracowania przyjęto następującą terminologię i klasyfikację grup produktów turystycznych:

- **Turystyka w miastach i kulturowa** – obejmuje zorganizowane i indywidualne podróże w celu zwiedzania miast, muzeów, obiektów zabytkowych (historycznych i kulturalnych) oraz uczestnictwa w imprezach kulturalnych. Formą udziału w podróżach turystycznych o przesłankach kulturowych jest turystyka religijna i pielgrzymkowa. Formy: zwiedzanie miast o wysokim nagromadzeniu atrakcji kulturowych (*city break*), krótkie pobyty grupowe i indywidualne w ramach objazdu, udział w imprezach kulturalnych, sportowych i innych, podróże sentymentalne i etniczne, zwiedzanie obiektów przemysłowych, pomilitarnych.
- **Turystyka biznesowa - MICE** (skrót z angielskiego *Meetings, Incentives, Conferences, Exhibitions/Events*) – obejmuje wyjazdy związane z aktywnością zawodową: kongresy, targi i wystawy, spotkania biznesowe, zbiorowe imprezy oraz spotkania motywacyjne. Koszty ponoszone przez instytucje i przedsiębiorstwa. Formy: kongresy, konferencje, seminaria, podróże motywacyjne (*incentive trips*), targi i wystawy (uczestnicy i odwiedzający), pobyty indywidualne gości biznesowych.
- **Turystyka rekreacyjna, aktywna i specjalistyczna** – realizowana jest w celu regeneracji sił fizycznych i psychicznych, uwzględnia szeroki zakres rekreacji przy wykorzystaniu walorów środowiska naturalnego (góry, jeziora, rzeki, wybrzeże), a także imprezy turystyki specjalistycznej (tzw. kwalifikowanej), uwzględniającej wszystkie rodzaje specjalistycznych zainteresowań. Zaliczane są tu również wyjazdy wypoczynkowe i/lub lecznicze do uzdrowisk, wykorzystujących naturalne warunki lecznicze, tzw. turystyka zdrowotna.
- **Turystyka na terenach wiejskich** – obejmuje wszelkie formy aktywności turystycznej na terenach wiejskich, w tym pobyty w gospodarstwach rolnych, imprezy folklorystyczne,

rzemiosło ludowe, tradycyjne życie w gospodarstwach rolnych. Agroturystyka, ekoturystyka, zwiedzanie parków narodowych, rezerwatów.

- **Turystyka przygraniczna i tranzytowa** – obejmująca jednodniową turystykę przygraniczną i krótkie wizyty w celu zrobienia zakupów, wzięcia udziału w imprezach, adresowaną do osób przebywających w 50-kilometrowym pasie przygranicznym, oraz oferty związane z ruchem tranzytowym. Jest to jednak produkt, który nie zawsze ma charakter markowy, ale na obszarze opracowania ma mieć charakter priorytetowy i być jego rynkowym wyróżnikiem. W sumie wszystkie produkty omówione w dalszej części opracowania mają w założeniu mieć transgraniczny charakter i/lub oddziaływanie. I ta właśnie przy- i/lub transgraniczna specyfika stanowi *clou* oferty turystycznej obszaru.

W ramach powyższych grup produktowych wyróżniono podgrupy produktów turystycznych, dla których określono dostępność, wagę i znaczenie dla rozwoju turystyki, według poniższego schematu:

- XXX – produkty priorytetowe
- XX – produkty podstawowe
- X – produkty drugorzędne
- O – brak produktów w danej grupie

Formy turystyki	Transgraniczny Obszar Turystyczny Szlaku Tyzenhauza			
	Polska		Białoruś	
	Miasto Sokółka	Powiat	Miasto Grodno	Rejon Grodzieński
MICE , w tym:				
Konferencje i seminaria	X	X	XXX	X
Podróże służbowe	X	X	X	X
Turystyka miejska i kulturowa , w tym				
Wydarzenia i imprezy kulturalne	XXX	XX	XXX	XX
Zwiedzanie i pobyt w mieście	XX	X	XX	X
Pielgrzymki	X	X	X	O
Podróże etniczne, kulturowe i sentymentalne	XXX	XXX	XXX	XXX
Turystyka tranzytowa i przygraniczna	XXX	XXX	XXX	XXX
Wizyty jednodniowe	XXX	XXX	XXX	XXX
Objazdy grupowe	XX	XX	XX	XX

Turystyka na obszarach wiejskich, w tym:				
Agroturystyka	O	XXX	O	XXX
Ekoturystyka	X	XXX	X	XXX
Turystyka aktywna i specjalistyczna, w tym:				
Turystyka piesza	XX	XXX	XXX	XX
Turystyka rowerowa	XXX	XXX	XXX	XX
Turystyka kajakowa	X	O	XX	XXX
Turystyka konna	O	XX	O	X
Turystyka żeglarska	X	O	O	XX
Sporty zimowe (narciarstwo biegowe, rakiety śnieżne, łyżwiarstwo)	X	XX	X	XX
Turystyka wypoczynkowa, w tym:				
Pobyty na obszarach przyrodniczych	O	XX	O	XX
Turystyka piesza	XX	XX	XX	XX
Pobyty nad wodą	XX	O	O	XX

4.5 NOWE CENTRA INFORMACJI TURYSTYCZNEJ NA OBSZARZE OBJĘTYM PROJEKTEM.

Informacja turystyczna to niezbędny składnik promocji turystycznej. Lista jej adresatów wykracza daleko poza turystów i osoby odwiedzające dany obszar. Informacja turystyczna nie jest jedynie zbiorem niezbędnych danych, ale tworzyć powinna system, w którym wspólnie przyjętym normom podlegają podstawowe zakresy informacji, tryb poszukiwania, gromadzenia, aktualizacji i udostępniania. Współczesne systemy informacji turystycznej w opierają się o trzy podstawowe grupy danych:

- informacje o walorach (atrakcjach) turystycznych,
- informacje o zagospodarowaniu i usługach turystycznych,
- informacje o dostępnych produktach turystycznych (pakietach usług).

Opracowany przez Polską Organizację Turystyczną POLSKI SYSTEM INFORMACJI TURYSTYCZNEJ wyróżnia następujące formy organizacyjne dystrybucji informacji turystycznej na poziomie lokalnym:

- centra: regionalne i lokalne informacji turystycznej
- punkty informacji turystycznej, które mogą być stałe, sezonowe bądź okazjonalne
- samoobsługowe punkty informacyjne.

Na obszarze objętym niniejszą Strategią działa kilka instytucji, które zgodnie z ich formalnymi celami oferują usługi informacji turystycznej:

- Centrum Informacji Turystycznej zlokalizowane przy ul. Elizy Orzeszkowej w Grodnie,
- Sopoćkińskie Centrum Kulturalno – Turystyczne w miejscowości Sopoćkinie,
- Punkt Informacji Turystycznej przy Muzeum Ziemi Sokólskiej w Sokółce,
- Centrum Trzech Kultur w Suchowoli.

Oczywiście pewne fragmentaryczne informacje turystyczne w wersji materialnej dostępne są również u touroperatorów, dostawców usług hotelarskich i gastronomicznych, czy w instytucjach i obiektach infrastruktury okołoturystycznej, jak parki narodowe, władze lokalne, instytucje kultury itp. Podobnie jak źródła danych analogowych również zasoby cyfrowe informacji turystycznej są rozproszone, niekompletne, sprofilowane i wycinkowe. Brak jest zintegrowanego, spójnego, a przede wszystkim kompleksowego systemu informacji turystycznej dla obszaru Strategii, co ma bezpośredni wpływ na jego niską rozpoznawalność, znajomość i preferencje turystów, co w sposób znaczący zmniejsza jego atrakcyjność jako destynacji turystycznej.

W ramach Projektu PLBU.01.01.00-20-0368/17-02 przewidziano wsparcie systemu informacji turystycznej poprzez utworzenie i wyposażenie Punktu Informacji Turystycznej w Sokółce (wraz z infokioskiem), który zlokalizowany zostanie w wyremontowanej w ramach projektu zabytkowej kamienicy. Wsparcie będzie również Centrum Informacji Turystycznej w Grodnie w celu kompleksowej obsługi turystów i promocji potencjału po obu stronach granicy.

4.6 MOŻLIWOŚCI I KIERUNKI WSPÓŁPRACY POMIĘDZY CENTRAMI INFORMACJI TURYSTYCZNEJ W GRODNIE I SOKÓŁCE

Stanem pożądanym jest aby instytucjonalny system informacji turystycznej na terenie Transgranicznego Obszaru Turystycznego Szlak Tyzenhauza oprzeć na dwóch filarach:

- Centrum Informacji Turystycznej zlokalizowane przy ul. Elizy Orzeszkowej w Grodnie,
- Punkt Informacji Turystycznej w Sokółce.

Instytucje te obejmowałyby swój zasięgiem krajowe części obszaru Strategii, na których pełniłyby wiodące i koordynujące funkcje dla systemu informacji turystycznej. Ich obszary współpracy powinny objąć:

- pozyskiwanie, przetwarzanie i udzielanie kompleksowej informacji turystycznej obejmującej teren Sokólszczyzny, Miasta Grodno i Rejonu Grodzieńskiego, stała i systematyczna promocja walorów turystyczno-krajoznawczych, kulturowo-historycznych obszaru Szlaku Tyzenhauza,
- współpraca z krajowymi instytucjami i sieciami informacji i promocji turystycznej oraz zagranicznymi partnerami,
- współpraca z lokalnymi, krajowymi i zagranicznymi mediami, współpraca z autorami i wydawcami publikacji analogowych i cyfrowych w promowaniu obszaru,
- przygotowywanie wydawnictw z zakresu turystyki, kultury, sportu i rekreacji na potrzeby własne,
- udział w tworzeniu i nasycaniu treścią zewnętrznych systemów cyfrowej informacji i promocji turystycznej,
- współpraca z władzami lokalnymi w zakresie informacji i promocji turystycznej,
- utrzymywanie stałej współpracy z biurami podróży, organizacjami turystycznymi, instytucjami kultury oraz innymi organizacjami pozarządowymi w zakresie tworzenia i promocji produktów turystycznych obszaru,
- współpraca z uczelniami wyższymi w szczególności o profilu turystycznym,
- stałe poradnictwo turystyczne i pośrednictwo w usługach turystycznych,
- pozyskiwanie i dystrybucja wydawnictw turystycznych, pamiątek regionalnych, gadżetów,
- stymulowanie i zachęcanie do współpracy podmiotów z branży turystycznej i producentów produktów lokalnych, m. in. poprzez wprowadzenie transgranicznych koszyków produktów lokalnych i krótkich łańcuchów dostaw pomiędzy branżami;
- inicjowanie szkoleń i kursów mających na celu podnoszenie kwalifikacji kadry sektora turystycznego,
- wspieranie i współorganizowanie imprez i konkursów turystycznych,
- zaprojektowanie, wdrożenie, zarządzanie i rozwój dedykowanego obszarowi portalu turystycznego oraz jego integracja z dostępnymi bazami informacyjnymi i portalami lokalnymi,
- zaprojektowanie i wprowadzenie ciekawych, oryginalnych i kompleksowych pakietów turystycznych, które ukazałyby wyjątkowość, różnorodność atrakcji i walorów obszaru transgranicznego
- badanie poziomu satysfakcji odbiorców usług świadczonych przez system informacji turystycznej.

Odpowiednie zaprogramowanie i wsparcie ich przyszłej działalności oraz zdefiniowanie zasad i form współpracy pozytywnie przyczyniłoby się do:

- integracji systemu informacji turystycznej na obszarze Szlaku Tyzenhauza – powiązanie ze sobą, scalenie, informacji turystycznej dostępnej z różnych źródeł, wdrożenie systemu aktualizacji baz danych, usprawnienie zarządzania systemem,
- technicznej poprawy dostępności do systemu informacji turystycznej z różnych miejsc i przy wykorzystaniu różnych kanałów przekazu,
- lepszego dostosowania informacji i sposobu jej przekazywania do oczekiwań poszczególnych grup odbiorców, w tym osób z niepełnosprawnościami.

W ramach rozbudowy zintegrowanego środowiska cyfrowego dla rozwoju turystyki transgranicznej Centra Informacji Turystycznej w Grodnie i Sokółce będą promować:

- aktywne wdrażanie rozwiązań z zakresu elektronicznego zarządzania dokumentami wśród podmiotów sektora turystycznego,
- wprowadzanie nowoczesnych rozwiązań z zakresu technologii informacyjnych i komunikacyjnych na szlakach turystycznych, a także na obiektach turystyki historycznej, kulturowej i ekologicznej,
- tworzenie wielojęzycznych serwisów informacyjnych w celu pomocy w wyborze obiektów turystycznych,
- opracowanie zintegrowanej platformy informacyjnej zawierającej kompletne i aktualne informacje o podmiotach i obiektach branży turystycznej po obu stronach granicy,
- wdrożenie elektronicznej karty turystycznej gościa.

4.7 WSPÓŁPRACA POMIĘDZY KAMIENICAMI TYZENHAUZA W GRODNI I SOKÓŁCE.

KONCEPCJE WYKORZYSTANIA KAMIENIC W KONTEKŚCIE ROZWOJU TURYSTYKI.

Jednym z działań realizowanych w ramach Projektu PLBU.01.01.00-20-0368/17-02 „Szlakiem Tyzenhauza – utworzenie szlaku turystycznego w celu promocji dziedzictwa kulturowego i historycznego dwóch miast Sokółka i Grodno” jest remont i wyposażenie zabytkowych kamienic w Sokółce i w Grodnie z przeznaczeniem na cele kulturalne.

W jego ramach po stronie polskiej przewidziano remont zabytkowej XIX-wiecznej kamienicy przy ul. Piłsudskiego 1 Sokółce położonej na pierzei rynku w układzie urbanistycznym z XVII/XVIII w.

z przeznaczeniem na: salę wystawienniczo-konferencyjną, pracownię edukacyjno-rękodzielniczą, salę poświęconą Tyzenhauzowi i jego czasom oraz pomieszczenia administracyjne wraz z Punktem Informacji Turystycznej.

Natomiast po stronie białoruskiej w ramach projektu realizowany jest remont budynku na Placu Tyzenhauza w Grodnie z przeznaczeniem na tzw. Galerię Tyzenhauza – wielofunkcyjny obiekt mieszczący sale reprezentacyjno-konferencyjną, wystawienniczą i koncertową oraz pomieszczenia administracyjne.

W wyniku projektu oddane zostaną 2 nowe wielofunkcyjne obiekty, które powinny stać się flagowymi punktami na Szlaku Tyzenhauza, nie tylko jako miejsca odwiedzin lecz również jako centra inkubacji, promocji i realizacji wydarzeń kulturalnych i edukacyjnych o wymiarze transgranicznym. Kamienice powinny również pełnić rolę ośrodków i centrów dialogu międzykulturowego, podkreślających znaczenie wkładu różnych kultur oraz przejawów różnorodności narodowej, etnicznej, wyznaniowej w dziedzictwo i sposób życia pogranicza.

Koniecznym jest w tym celu opracowanie wspólnego programu kulturalnego i kalendarza wydarzeń promujących bogactwo kulturalne pogranicza polsko-białoruskiego. Horyzontalnym priorytetem współpracy obydwu kamienic powinna być budowa marki turystycznej obszaru w oparciu o historyczną postać i dorobek Tyzenhauza poprzez promocję dziedzictwa pogranicza, inicjowanie i współkreowanie produktów turystycznych oraz współpracę w zakresie edukacji kulturalnej.

Koncepcja merytoryczna współpracy obydwu kamienic powinna obejmować:

- prowadzenie działalności w zakresie edukacji kulturalnej;
- organizowanie różnorodnych imprez artystycznych, kulturalnych, rozrywkowych, okolicznościowych o charakterze lokalnym, krajowym i międzynarodowym;
- prowadzenie działalności wystawienniczej;
- organizowanie wystaw stałych i czasowych,
- organizowanie spotkań, konferencji;
- prowadzenie działalności informacyjno - promocyjnej w zakresie dziedzictwa i oferty turystycznej pogranicza;
- inicjowanie i realizowanie projektów z obszaru sztuki i kultury ;

- współdziałanie z instytucjami, podmiotami samorządowymi i organizacjami pozarządowymi;
- gromadzenie, opracowywanie, przechowywanie i udostępnianie zabytków,
- nadawanie transgranicznego wymiaru imprezom kulturowym
- przygotowanie imprez kulturalnych, które staną się celem przyjazdów turystycznych,
- przygotowanie imprez kulturalnych odbywających się poza ścisłym sezonem turystycznym w celu przedłużania sezonu,
- stworzenie całorocznej weekendowej oferty kulturalnej dla turystów.
- ułatwianie wymiany dobrych praktyk, rozwijanie sieci współpracy czy platform dyskusyjnych.

Współpraca instytucjonalna obydwu kamienic może pozytywnie oddziaływać na:

- rozwój form i atrakcyjnych sposobów informacji, promocji kulturalnej i upowszechniania ważnych treści kulturowych,
- promocję i wdrażanie nowoczesnych technik zarządzania turystyką kulturową,

4.8 PODSUMOWANIE

W podsumowaniu niniejszego rozdziału należy stwierdzić, że Szlak Tyzenhauza ma potencjał, by stać się ciekawą, dostępną i aktywną, transgraniczną destynacją turystyczną pogranicza polsko – białoruskiego.

W pierwszej kolejności należy spojrzeć na położenia geograficzne Sokólszczyzny i Grodzieńszczyzny. Otóż teren ten znajduje się na obszarze Zielonych Płuc Europy, czyli jednym z najbardziej zalesionych miejsc na kontynencie europejskim. Taki przywilej warto wykorzystać. Ułatwić to mogą aktualne, światowe trendy i wielkie zainteresowanie ekologią, w tym ekoturystyką. Turyści na całym świecie, a szczególnie z Europy szukają nowych, nietuzinkowych i bezpiecznych miejsc, które pozwolą im poznać daną kulturę, historię i przyrodę. Dlatego tworząc produkty turystyczne powinno się określić docelowy profil idealnego, pożądanego turysty, tak aby odpowiadał on specyfice regionu oraz możliwościom i zakresowi obsługi przez podmioty z branży turystycznej i okołoturystycznej.

Kolejnym elementem jest forma, zakres i jakość obsługi ruchu turystycznego. Obszar objęty Strategią posiada dwa różne systemy prawne, administracyjne i językowe. Powoduje to dodatkowe czynności i procedury związane z przekraczaniem granicy, jednakże znacznie

uproszczone, niżeli w innych państwach sąsiadujących w strefie Schengen. Obecnie działające procedury graniczne Polski i Białorusi dają możliwości współpracy i wymiany turystycznej pomiędzy sąsiadującymi państwami. Jednak, aby tę szansę móc wykorzystać, należy podnieść jakość i zakres oferowanych usług turystycznych i okołoturystycznych po obu stronach granicy. Pomóc w tym może określenie pewnych standardów związanych z obsługą turystów na Szlaku Tyzenhauza. Zadanie to leży przede wszystkim w gestii branży turystycznej, niemniej jednak instytucje publiczne mogą znacznie wesprzeć i pomóc w realizacji określonego przedsięwzięcia. Stworzenie wspólnego systemu jakości, obsługi i weryfikacji ruchu turystycznego dałoby konkretną odpowiedź nt. potencjału turystycznego pogranicza. Zwiększenie ruchu turystycznego pozwoli na otwarcie nowych podmiotów gospodarczych i zaktywizowanie lokalnych, w większości wiejskich społeczności. Doskonałym rozwiązaniem jest „krótki łańcuch dostaw” pomiędzy producentami lokalnymi, a branżą turystyczną. Możliwość zaoferowania turystom transgranicznych produktów lokalnych w formie koszyka, może przyczynić się do rozwoju gospodarczego terenów przygranicznych i pobudzeniu przedsiębiorczości.

Na koniec warto odnieść się do możliwości przyłączenia szlaku Tyzenhauza z innymi turystycznymi szlakami w Polsce i na Białorusi. Najważniejszym i najbardziej naturalnym połączeniem jest współpraca ze szlakiem Augustow Velo, który biegnie wzdłuż rzeki Niemen i Kanału Augustowskiego. Jest to szlak z zakresu turystyki aktywnej, przyrodniczej i rodzinnej, który z każdym rokiem zdobywa nowych turystów. Ponadto szlak Augustow Velo łączy się ze szlakiem rowerowym Green Velo, co daje kolejne możliwości pozyskania aktywnego turysty z Polski i zagranicy.

W przyszłych działaniach, projektach, inicjatywach partnerzy z Polski i Białorusi, którym zależy na współpracy i kooperacji w zakresie obsługi transgranicznego ruchu turystycznego i okołoturystycznego, powinni systematycznie budować markę szlaku Tyzenhauza, poprzez ujednolicone i odpowiadające europejskim standardom zakresy obsługi turystów, partnerską promocję i marketing walorów szlaku oraz działania prorozwojowe, angażujące jeszcze szerszą grupę dostawców składowych ofert turystycznych z Polski i Białorusi.

5 CELE I KIERUNKI ROZWOJU TURYSTYKI TRANSGRANICZNEJ

Punktem wyjścia dla procesu planowania rozwoju turystyki na obszarze transgranicznym było wykorzystanie autentycznych wyróżników, mających swoje źródło w unikalnych cechach walorów turystycznych oraz tradycjach pogranicza. Głównego bieguna wzrostu dla rozwoju turystyki na obszarze objętym Strategią upatruje się właśnie długoterminowym oddziaływaniu efektów Projektu PLBU.01.01.00-20-0368/17-02 „Szlakiem Tyzenhauza – utworzenie szlaku turystycznego w celu promocji dziedzictwa kulturowego i historycznego dwóch miast Sokółka i Grodno”. Materialne i niematerialne efekty Projektu mają szansę stać się katalizatorem pozytywnych przemian i trendów rozwojowych w sektorze turystyki transgranicznej wzdłuż i wokół Szlaku Tyzenhauza.

Niniejsza Strategia tworzy warunki dla stworzenia markowego produktu terytorialnego dla obszaru funkcjonalnego powiązanego z rozwiniętym w ramach wspomnianego Projektu wyjątkowym transgranicznym, bo przebiegającym na terenie Polski i Białorusi, pasmowym produktem turystycznym - Szlakiem Tyzenhauza. Koncepcja Transgranicznego Obszaru Funkcjonalnego Szlaku Tyzenhauza traktuje obszar funkcjonalny jako integralną całość, jako oryginalny, niepowtarzalny, unikatowy pakiet dóbr i usług. Obejmuje on takie elementy jak: walory naturalne i antropogeniczne, infrastrukturę i usługi miejsca docelowego, a także jego dostępność, wizerunek oraz cenę płaconą przez konsumenta. Tak rozumiane zintegrowane obszary turystyczne w niedalekiej przyszłości będą stanowić podstawę światowego rozwoju turystyki.

Strategia zakłada zwiększenie atrakcyjności turystycznej pogranicza polsko – białoruskiego poprzez m.in. wykorzystanie rozproszonego lokalnie potencjału, łączenie/pakietowanie ofert turystycznych, wiązanie i scalanie elementów infrastruktury turystycznej oraz integrowanie działań w zakresie promocji i rozwoju markowych produktów turystycznych. Cele strategiczne i operacyjne, tak na etapie ich definiowania, jak i realizacji uwzględniają horyzontalne zasady rozwoju zrównoważonego, niedyskryminowania i równego traktowania wszystkich grup społecznych, w tym dostępności przyjętych rozwiązań dla osób z niepełnosprawnościami.

Logika interwencji Strategii opiera się na formach turystyki aktywnej, kulturowej i specjalistycznej, wspieranych potencjałem walorów historycznych, kulturowych i etnicznych Sokólszczyzny w Polsce i Grodzieńszczyzny na Białorusi.

5.1 LOGIKA INTERWENCJI

Wizja

Transgraniczny Obszar Turystyczny „Szlak Tyzenhauza” znanym i popularnym miejscem rozwiniętej i zrównoważonej turystyki, opartej na wyjątkowych walorach przyrodniczych, historycznych, kulturowych i narodowościowych pogranicza polsko – białoruskiego oraz atrakcyjnej infrastrukturze i bogatej ofercie turystycznej.

Misja

Transgraniczny Obszar Turystyczny „Szlak Tyzenhauza” ze swoją konkurencyjną ofertą produktów turystycznych, gościnnością mieszkańców, wysokimi standardami obsługi i współpracy podmiotów sektora turystycznego pogranicza zapewnia warunki do komfortowego wypoczynku i aktywnego spędzania wolnego czasu po obu stronach granicy oraz wzrostu transgranicznych strumieni turystów.

Cel strategiczny

Celem strategicznym rozwoju turystyki na Transgranicznym Obszarze Turystycznym „Szlak Tyzenhauza” jest zwiększenie liczby i wydłużenie pobytu turystów poprzez rozwój istniejących oraz wprowadzenie nowych produktów turystycznych o transgranicznym oddziaływaniu w oparciu o dziedzictwo pogranicza.

Cele operacyjne

Cel operacyjny 1:

Rozwój infrastruktury turystycznej i okołoturystycznej transgranicznej w oparciu o zasoby dziedzictwa pogranicza

Cel operacyjny 2:

Tworzenie, dbanie oraz rozwój produktów i usług turystycznych transgranicznych

Cel operacyjny 3:

Rozwój informacji i promocji turystycznej

Cel operacyjny 4:

Priorytetowe kierunki działań:

Rozwój infrastruktury turystycznej

- Rozwój zasobów turystyki kulturalnej (renowacja, adaptacja i rewitalizacja zasobów oraz tworzenie i udostępnianie nowych atrakcji turystycznych).
- Rozwój zasobów turystyki aktywnej (rozwój oferty poprzez budowę nowych oraz rozbudowę i modernizację istniejących obiektów i infrastruktury turystyki aktywnej).
- Rozwój zasobów turystyki przyrodniczej (kreowanie, udostępnianie, znakowanie i ochrona obiektów i infrastruktury turystyki przyrodniczej).
- Rozwój zasobów turystyki wiejskiej (poprawa oferty turystyki wiejskiej w wymiarze jakościowym i ilościowym).
- Zagospodarowanie infrastrukturalne obiektów i atrakcji turystycznych (dostępność transportowa, parkingi, miejsca przesiadkowe, przystanki autobusowe, miejsca odpoczynku, infrastruktura sanitarna, punkty informacyjne, hot-spot'y etc.).
- Rozwój infrastruktury hotelowej i gastronomicznej (wzrost jakości, ilości oraz różnorodności oferowanych usług z zakresu zakwaterowania i gastronomii).
- Rozwój infrastruktury okołoturystycznej (spójny system znakowania szlaków turystycznych, współpraca centrów informacji turystycznej, rozwój i udostępnianie obiektów związanych z przemysłami czasu wolnego).
- Wsparcie inwestycji turystycznych w ramach programów rewitalizacji, rozwoju miast i obszarów wiejskich.

Rozwój konkurencyjnych produktów i usług turystycznych.

- Włączenie Szlaku Tyzenhauza w ogólnokrajowe i międzynarodowe sieci szlaków turystycznych, m.in. Green Velo.
- Włączenie Szlaku Tyzenhauza w jeden duży szlak pogranicza Polsko-Białorusko-Litewskiego.
- Wykreowanie wyróżniających się szlaków turystyki kulturalnej (religijnej, sentymentalnej, historycznej) w regionie.
- Współpraca sektora publicznego, społecznego oraz prywatnego na płaszczyźnie turystyki

- Tworzenie zintegrowanych pakietów usług turystycznych łączących kilka usług i typów turystyki w oparciu o segmentację odbiorców
- Rozwój usług turystycznych, które przyczyniają się do zmniejszenia czynnika sezonowości
- Kreowanie imprez kulturalnych, rozrywkowych i sportowych o ponadlokalnym wymiarze
- Tworzenie wspólnych wydarzeń transgranicznych wpisujących się w kalendarium wydarzeń podmiotów po obu stronach granicy
- Rozwój sektora medycznych i uzdrowiskowych usług turystycznych.
- Przystosowanie do potrzeb ruchu turystycznego kluczowych obszarów recepcji turystycznej.
- Rozwój i wdrażanie systemów certyfikacji i zarządzania w sektorze gospodarki turystycznej.
- Wykorzystanie technologii informacyjno- komunikacyjnych w promocji i dystrybucji produktów turystycznych.
- Rozbudowa i integracja turystycznych treści w przestrzeni publicznej oraz cyfrowej.
- Wprowadzenie rozwiązań z zakresu nowych technologii do zarządzania obszarem turystycznym.
- Promocja i upowszechnianie innowacji w turystyce i usługach turystycznych.
- Prowadzenie badań ruchu turystycznego oraz analiza otrzymanych pod kątem profilowania turystów mająca na celu tworzenie nowych oraz udoskonalanie obecnych produktów turystycznych
- Budowa systemu komercjalizacji produktów turystycznych.

Informacja i promocja turystyczna

- Opracowanie standardów wspólnej promocji i informacji turystycznej dla potrzeb ruchu turystów.
- Stworzenie zintegrowanego systemu informacji turystycznej w przestrzeni internetowej.
- Rozwój infrastruktury informacji turystycznej bezpośrednio obsługującej strumienie turystów, w tym centrów i punktów informacji turystycznej.
- Promocja i upowszechnienie produktów turystycznych na wydarzeniach zewnętrznych, tym m.in. targi krajowe i międzynarodowe, imprezy i wydarzenia
- Współpraca z lokalnymi, regionalnymi oraz krajowymi organizacjami turystycznymi

- Wspólne promowanie regionu oraz powstałych produktów turystycznych w swoich materiałach promocyjnych
- Promocja wyrobów regionalnych oraz sztuki i rękodzieła lokalnego, m.in. w formie stałych i czasowych wystaw
- Promocja i upowszechnienie wykorzystania technologii informatycznych i komunikacyjnych w sektorze turystyki.
- Wykorzystanie nowoczesnych systemów gospodarki elektronicznej dla potrzeb rozwoju turystyki.
- Kreowanie nowych form promocji gospodarki turystycznej i inicjatyw związanych z rozwojem turystyki.

Efektywny systemu zarządzania, rozwoju, współpracy i monitoringu w turystyce.

- Tworzenie warunków sprzyjających współpracy w gospodarce turystycznej.
- Stworzenie wydajnej partnerskiej platformy współpracy integrującej i rozwijającej wspólne działania na rzecz rozwoju turystyki.
- Opracowanie standardów współpracy w sektorze turystyki pogranicza.
- Rozwój współpracy sieciowej i powiązań kooperacyjnych z udziałem organizacji turystycznych.
- Budowanie świadomości korzyści z bezpośredniego zaangażowania w transgraniczną współpracę turystyczną
- Włączenie społeczności lokalnych w budowę produktów i usług gospodarki turystycznej.
- Rozwój edukacji dla turystyki oraz kształcenia kadr sektora turystycznego.
- Wspieranie i promocja postaw przedsiębiorczych i kreatywnych w gospodarce turystycznej.

5.2 INDYKATYWNA LISTA PROJEKTÓW KLUCZOWYCH

Projekty kluczowe to przedsięwzięcia o strategicznym charakterze dla realizacji Strategii, których wdrożenie jest istotne z punktu widzenia osiągnięcia jej celów, jak również w znaczący sposób przyczyni się do realizacji założeń polityki współpracy transgranicznej, polityk sektorowych oraz strategii rozwoju regionów przygranicznych. Zawarta poniżej indykatywna lista projektów kluczowych oznacza, iż podane poniżej informacje dotyczące poszczególnych projektów mają charakter orientacyjny i są odzwierciedleniem najlepszej o nich wiedzy w momencie tworzenia listy. Mogą – a często wręcz powinny – być one weryfikowane, uzupełniane, zmieniane, jak również rozwijane o nowe działania i idee.

Ich wdrożenie to proces wymagający stworzenia transgranicznej sieci współpracy partnerów sektora publicznego, prywatnego i pozarządowego. W tym kontekście pozytywne doświadczenia partnerskiej współpracy w realizacji projektów transgranicznych na obszarze pogranicza pozwalają oczekiwać, że wskazane poniżej projekty kluczowe, lub ich wybrane działania doczekają się realizacji.

PROJEKTY KLUCZOWE:

Projekt Kluczowy 1. „Rozwój Infrastruktury Turystyki Aktywnej wzdłuż Szlaku Tyzenhauza”

Cel Projektu: Poprawa atrakcyjności turystycznej Szlaku Tyzenhauza i jego promocja jako miejsca uprawiania turystyki aktywnej.

Zakres interwencji: Wspólne przygotowanie i realizacja skoordynowanych inwestycji poprawiających dostępność, ilość i jakość obiektów turystyki aktywnej na obszarze pogranicza.

Projekt Kluczowy 2. „Tyzenhauz Velo”

Cel Projektu: Integracja Szlaku Tyzenhauza z flagowymi szlakami rowerowymi pogranicza dla stworzenia spójnego pod względem merytorycznym, logistycznym oraz ofertowym transgranicznego turystycznego produktu pasmowego.

Zakres interwencji: wytyczenie, oznakowanie i zagospodarowanie turystyczne oraz promocja szlaku rowerowego na trasie Sokółka – Szlak Tyzenhauza – Grodno - Augustow Velo – Mikaszówka/Green Velo – Sokółka.

Projekt Kluczowy 3. „Zintegrowany System Promocji Transgranicznego Obszaru Turystycznego Szlak Tyzenhauza”

Cel Projektu: Wzrost rozpoznawalności i preferencji wyboru Transgranicznego Obszaru Turystycznego Szlak Tyzenhauza jako atrakcyjnego miejsca destynacji i recepcji turystycznej.

Zakres interwencji: Kompleksowa kampania promocyjna skierowana do kluczowych grup odbiorców, prowadzona przy wykorzystaniu zróżnicowanych i nowoczesnych narzędzi promocyjnych.

Projekt Kluczowy 4. „Zintegrowany System Transgranicznej Informacji Turystycznej”

Cel Projektu: Zapewnienie kompleksowej, spójnej i łatwo dostępnej informacji o atrakcjach i produktach turystycznych pogranicza

Zakres interwencji: Zaprojektowanie i wdrożenie spójnego systemu informacji turystycznej wykorzystującego dopasowane do oczekiwań turystów analogowe i cyfrowe środki komunikacji marketingowej.

Projekt Kluczowy 5. „Transgraniczny Klaster Turystyczny Szlak Tyzenhauza”

Cel Projektu: Promocja i rozbudowa powiązań sieciowych i kooperacyjnych w sektorze turystyki zrównoważonej Transgranicznego Obszaru Turystycznego Szlak Tyzenhauza

Zakres interwencji: Zaprogramowanie i rozwój powiązań sieciowych w sektorze turystycznym pogranicza wzmacniających rozpoznawalność i konkurencyjność oferty turystycznej obszaru.

Projekt Kluczowy 6 Transgraniczny Szlak Kulinaryny „Kolacje u hrabiego Antoniego Tyzenhauza.”

Cel Projektu: Promocja i rozwój oferty turystyki kulinarnej pogranicza polsko-białoruskiego opierającej się na jego dziedzictwie kulinarnym oraz na zasobach tradycyjnych produktów lokalnych.

Zakres interwencji: Wykreowanie, przygotowanie i wprowadzenie na rynek nowego, specyficznego dla obszaru produktu turystyki kulinarnej opartego o lokalne tradycje kulinarne.

Projekt Kluczowy 7 "Transgraniczny szlak ekologiczny "Zielone spojrzenie"

Cel projektu: Promocja i rozwój turystyki ekologicznej lub "zielonej" na pograniczu polsko-białoruskim w oparciu o wspólne zasoby naturalne i drogi wodne (rzeka Łososianka).

Zakres interwencji: Kształtowanie i promocja nowego produktu turystycznego w oparciu o lokalne zasoby naturalne i nowoczesne zasady zrównoważonego rozwoju na rynku turystycznym.

Projekt kluczowy 8 "Kunststadt lub miasto rzemieślników" na rzece Łososiance

Cel projektu: Stworzenie transgranicznego miejsca turystycznego związanego z odrodzeniem i popularyzacją technologii produkcji i tradycyjnego rzemiosła za czasów hrabiego Antoniego Tyzenhauza.

Zakres interwencji: Stworzenie i wyposażenie tematycznego parku kulturowego związanego z manufakturami i rzemiosłami Królewskiej Ekonomii Grodzieńskiej w okresie jej rozkwitu pod zarządem hrabiego Antoniego Tyzenhauza, stymulowanie rozwoju transgranicznej turystyki imprezowej, lokalnego rzemiosła i tradycyjnej działalności gospodarczej.

Projekt kluczowy 9 "Transgraniczny szlak kulturowy "Teatr Królewski".

Cel projektu: Odrodzenie i popularyzacja sztuki teatralnej, form organizacji i wypoczynku popularnych w czasach hrabiego Antoniego Tyzenhauza, a następnie ich promocję poprzez turystykę kulturalną i uczestniczącą („event’ową”).

Zakres interwencji: Stworzenie i promowanie nowego produktu turystycznego w oparciu o lokalne dziedzictwo historyczne i kulturowe oraz antropogeniczne zasoby turystyczne, a następnie tworzenie unikalnych transgranicznych pakietów produktów turystycznych.

Kluczowy projekt 10 "Cyfrowy Szlak Tyzenhauza".

Cel projektu: Zaangażowanie nowych klientów docelowych, przedstawicieli generacji Y (Millennials) i Z (Zoomers) poprzez digitalizację i udostępnienie on-line zasobów turystycznych z elementami gier terenowych/miejskich, tworzenia modeli 3D oraz aplikacji rzeczywistości rozszerzonej.

Zakres interwencji: Zastosowanie technik panoramicznego wideo, zastosowanie filtrów do wyboru trasy klienta, obiektów zwiedzania, opracowanie interaktywnej mapy, opracowanie mobilnej aplikacji turystycznej z możliwością odczytu kodów QR w obiektach turystycznych z synchronizacją interfejsu portalu internetowego.

6 SYSTEM INSTYTUCJONALNY WDRAŻANIA STRATEGII

Wdrożenie strategii rozwoju turystyki lub produktu turystycznego (Szlak Tyzenhauza), zwłaszcza w ujęciu transgranicznym jest procesem złożonym i wieloetapowym, wymagającym zaangażowania szeregu różnych podmiotów: jednostek sektora publicznego, przedsiębiorców, operatorów ruchu turystycznego, organizacji pozarządowych itp. W procesie tym bardzo ważne jest odpowiednie powiązanie działań tych podmiotów, które pozwoli na jego skuteczne i efektywne wdrożenie. Rozwój turystyki i produktów turystycznych wymaga głównie zapewnienia odpowiednich warunków organizacyjnych oraz finansowania działań związanych z tym rozwojem. Chodzi też o zastosowanie narzędzi wsparcia organizacyjnego i finansowego oraz odpowiednich mechanizmów współpracy podmiotów sektora turystycznego pogranicza i jego otoczenia. Kluczowe znaczenie będą tutaj miały następujące grupy podmiotów:

- podmioty koordynujące proces budowy i sprzedaży produktów turystycznych - jednostki obsługi ruchu turystycznego,
- podmioty, które tworzą poszczególne elementy produktu turystycznego,
- podmioty związane głównie z usługami turystycznymi: noclegowymi, gastronomicznymi, rozrywkowymi, przewodnickimi; są to też zarządzający atrakcjami turystycznymi, a także podmioty publiczne odpowiedzialne za tworzenie niektórych elementów infrastruktury turystycznej i paraturystycznej,
- instytucje zapewniające wsparcie finansowe i merytoryczne procesu wdrażania strategii i rozwoju produktów turystycznych, a więc jednostki samorządowe, organizacje turystyczne, organizacje społeczne, instytucje finansowe i inne.

Organizacja i koordynacja wdrażania Strategii wymagać będzie spełnienia następujących warunków:

- stworzenia formalnych podstaw transgranicznego partnerstwa umożliwiającego kompleksowe zarządzanie turystyką pogranicza,
- aktualizacji *Strategii*,
- równoległości realizacji przez wszystkie zainteresowane podmioty własnych zadań, których wyniki posłużą do osiągnięcia celów *Strategii*,
- spójności realizowanych działań z oczekiwaniami rynku – koncentracji na gospodarczym aspekcie tworzenia produktów turystycznych ,
- stworzenie funkcjonalnej płaszczyzny komunikacyjnej pomiędzy poszczególnymi podmiotami umożliwiającej synergiczne wdrażanie poszczególnych produktów

turystycznych oraz wdrożenie ofert turystycznych obszaru w systemie sprzedaży usług turystycznych w kraju i zagranicą ,

- podjęcia przez instytucje związane z turystyką transgraniczną wspólnych zadań służących Strategii, których rezultaty zostaną wykorzystane do tworzenia, rozwijania i udoskonalania poszczególnych produktów turystycznych.

System wdrażania Strategii musi zostać oparty przede wszystkim o struktury lokalne pogranicza, czyli jednostki samorządu lokalnego, właściwe miejscowo i sektorowo instytucje administracji publicznej, lokalne organizacje turystyczne, parki narodowe, służby leśne, stowarzyszenia branżowe, podmioty komercyjne obsługi ruchu turystycznego oraz inne podmioty odpowiedzialne za tworzenie produktów turystycznych.

Zarządzanie rozwojem produktów turystycznych w kontekście partnerstwa transgranicznego sprowadza się do tworzenia właściwych warunków dla aktywności lokalnych podmiotów i odnosi się ono do określenia koniecznych zmian i opracowywania efektywnych metod ich wprowadzania. Proces realizacji Strategii należy oprzeć na następujących zasadach:

- dobrostan mieszkańców pogranicza jako najważniejsze dobro,
- koncentracja na wynikach, która wymaga określenia systemu monitoringu i oceny wyników działań,
- integracja środowisk lokalnych pogranicza wokół sposobów rozwiązywania problemów,
- zapewnienie uczestnictwa i informacji zwrotnej od podmiotów sektora turystycznego,
- włączenie wszystkich mieszkańców, a w szczególności osób z grup defaworyzowanych i zapewnienie im możliwości korzystania z efektów rozwoju,
- partnerstwo priorytetów i równość szans,
- nastawienie na działanie,
- odpowiedzialność i rewizja,
- własność misji i celów rozwojowych.

Odgrywające kluczową rolę w tworzeniu produktów turystycznych walory przyrodnicze i antropogeniczne są głównym magnesem przyciągającym turystów. To powoduje, iż na niewielkiej przestrzeni następuje koncentracja licznych, wzajemnie dopełniających się, podmiotów obsługujących turystów. Struktura lokalnego przemysłu turystycznego ma charakter heterogeniczny, jest bardzo zróżnicowana i rozdrobniona, co niejako z góry „skazuje” firmy turystyczne na współpracę. Specyficzne cechy turystyki sprzyjają samoistnemu powstawaniu i

rozwojowi skupisk przedsiębiorstw turystycznych i okołoturystycznych noszących znamiona klastrów turystycznych.

Transgraniczny Obszar Funkcjonalny Szlaku Tyzenhauza posiada potencjał oraz odpowiednią masę krytyczną do stania się jednym z nielicznych transgranicznych klastrów turystycznych. W wyniku wdrożenia Strategii i wprowadzenia nowych transgranicznych produktów turystycznych może on spełnić wszystkie warunki definicji klastra turystycznego stworzoną przez M.C. Beniego, zgodnie z którą jest on określoną grupą atrakcji turystycznych występującą na danym obszarze, dostarczaną poprzez wysokiej jakości sprzęt i usługi, spójną politycznie i socjologicznie, w której zachodzi mariaż pomiędzy łańcuchem produkcyjnym a aspektami kulturowymi, organizowaną w oparciu o profesjonalne zarządzanie, tworząca w efekcie jednolitą i konkurencyjną sieć organizacji o znaczącej przewadze strategicznej.

Współpraca tak wielu, tak różnych podmiotów umożliwia konstruowanie kompleksowych pakietów turystycznych, złożonych z wzajemnie dopełniających się dóbr i usług częściowych (nocleg, wyżywienie, różnego typu atrakcje, pamiątki, usługi dodatkowe itd.), obejmuje również inne działania, do których można zaliczyć m.in.:

- wspólną promocję (strona internetowa, targi, wydawnictwa promocyjne, współpraca z mediami etc.),
- organizację dedykowanych szkoleń w ramach dokształcania i podnoszenia kwalifikacji kadr turystycznych,
- wzrost możliwości starania się o pozyskanie dodatkowych środków finansowych (w tym również unijnych) na rozwój infrastruktury gospodarczej i zagospodarowania turystycznego,
- synergii i lepsze planowanie strategiczne działań,
- lobbing – tworzenie grup nacisku w sprawach ważnych dla branży turystycznej.

W momencie pojawienia się, czy raczej dojrzenia lokalnego sektora turystycznego pogranicza do zinstytucjonalizowania się w formie inicjatywy klastrowej, to właśnie ona przejęłaby zadania związane z rozwojem transgranicznych produktów turystycznych oraz stałe zarządzanie nimi, obejmujące monitoring (m.in.: ocenę jakości całego produktu i jego poszczególnych komponentów, monitoring zadowolenia klientów) jak i modyfikację produktów (wymiana najsłabszych elementów, wzbogacanie oferty itp.).

7 MONITORING I EWALUACJA STRATEGII

7.1 MONITORING STRATEGII

Planowanie to ciągły proces uwzględniający potrzebę modyfikacji celów i działań, który potrzebuje mechanizmów monitoringu i przeglądu dla zapewnienia niezbędnych informacji dla procesu decyzyjnego.

Monitoring jest ważnym elementem procesu bieżącego zarządzania programami publicznymi, mającym na celu zapewnienie prawidłowości i wydajności wdrażania programów finansowanych ze środków publicznych, poprzez zbieranie wiarygodnych danych o tych programach, porównywanie ich z zakładanymi wskaźnikami oraz podejmowanie przy udziale partnerów samorządowych, gospodarczych i społecznych decyzji o zmianach w tych programach.

Monitoring jest procesem zbierania, przetwarzania i analizy danych na temat zakresu realizacji celów Strategii. Dla monitoringu stopnia realizacji *Strategii* ważne jest stworzenie systemu wskaźników, dzięki któremu możliwe byłoby zmierzenie zakresu jej realizacji i zastosowanych instrumentów rozwoju, a dzięki temu zapewnienie wiarygodnych informacji na potrzeby podejmowania decyzji zarówno w kwestiach bieżących, jak i strategicznych.

Podstawową funkcją monitoringu i oceny *Strategii* jest umożliwienie sprawnego zarządzania jej realizacją poprzez monitorowanie postępów realizacji i oceny skuteczności wdrażanych działań i przedsięwzięć.

Konieczne jest rejestrowanie, analiza i aktualizacja kluczowych uwarunkowań rozwoju, które zapewniają możliwość elastycznego reagowania na zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne. Mogą one bowiem spowodować konieczność modyfikacji celów przyjętych w dokumencie oraz wymusić zmianę sposobów ich realizacji.

Odpowiedzialność za prowadzenie procedury monitoringu spoczywać będzie na Liderze Projektu – Gminie Sokółka, która we współpracy z Partnerami z Białorusi powinna - na podstawie dostępnych wskaźników Programu Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020 oraz realizowanych przez Gminę Sokółka projektów - ustalić wspólne zasady obserwacji, pomiaru i raportowania procesu osiągania założonych celów określonych w Strategii. Powinny one uwzględniać mierzalność wskaźników oraz dostępność danych i źródeł informacji o zachodzących zjawiskach i procesach społeczno-gospodarczych

Następnym etapem, będzie określenie i powierzenie właściwym osobom lub podmiotom konkretnych zadań z zakresu stałego gromadzenia oraz weryfikowania danych dotyczących istotnych parametrów ważnych ze względu na realizację Strategii. Osoby te będą też odpowiedzialne za cykliczne przygotowywanie raportów opisujących przebieg realizacji przyjętych celów.

7.2 EWALUACJA STRATEGII

Nieodłącznym, elementem monitorowania postępów realizacji *Strategii* jest ewaluacja skuteczności podejmowanych działań, zarówno na podstawie określonych wskaźników rzeczowych, efektywności wykorzystania środków finansowych oraz skuteczności pozyskiwania środków do montażu finansowego, jak również oceny sprawności systemu realizacji *Strategii*.

Przez ocenę (ewaluację) *Strategii* należy rozumieć określenie jego wartości w odniesieniu do wcześniej zdefiniowanych kryteriów i w oparciu o odpowiednie informacje. Jest to ocena realizacji *Strategii* pod względem porównania faktycznych rezultatów z planowanymi, szerszego wpływu społeczno-ekonomicznego (impact assessment) oraz porównania poniesionych nakładów z rezultatami (analiza efektywności).

Główne kryteria ewaluacyjne, które będą stosowane podczas ewaluacji *Strategii* to:

- skuteczność (effectiveness) - pozwalająca określić, czy osiągnięto zakładane cele,
- efektywność (efficiency) - polegająca na porównaniu zaangażowanych zasobów z osiągnięciami na poziomie produktów, rezultatów lub oddziaływania,
- trafność (relevance) - pozwalająca ocenić zgodność celów z potrzebami gospodarki lokalnej,
- użyteczność (utility) - polegająca na porównaniu potrzeb lokalnych z osiągnięciami Strategii
- trwałość (sustainability) - polegająca na określeniu trwałości efektów Strategii w perspektywie długoterminowej.

Ocenie należy poddać tak warunki funkcjonowania sektora turystycznego oraz partnerstwa transgranicznego, jak i pozycję jego i jego uczestników.

Obecne warunki działania sektora – obszary pomiaru

- Zasoby
 - Zasoby ludzkie

- Dostęp do wykwalifikowanych pracowników
 - Dostęp do wolontariuszy
- Infrastruktura
 - Jakość infrastruktury turystycznej i paraturystycznej
 - Jakość przestrzeni publicznej
- Klimat biznesu
 - Jakość lokalnego standardu życia
 - Relatywne koszty prowadzenia działalności gospodarczej
 - Uwarunkowania prawne i bariery
- Podmioty wspierające
 - Wsparcie dla przedsiębiorczości i rozwoju innowacji w turystyce
 - Wsparcie przez instytucje branżowe
 - Wsparcie przez instytucje otoczenia biznesu
 - Wsparcie publiczne
 - Publiczne programy wsparcia turystyki
 - Publiczne instytucje wsparcia
 - Dostawcy
 - Dostęp do materiałów i urządzeń na poziomie lokalnym
 - Dostęp do usług biznesowych na poziomie lokalnym
 - Dostęp do kapitału na poziomie lokalnym
- Otoczenie
 - Działania lokalne
 - Odległość od konkurentów
 - Odległość od klientów
 - Kompetencje / potencjały podmiotów gospodarczych i społecznych
 - Potencjał rozwoju przedsiębiorczości
 - Potencjał rozwoju produktów i usług

Obecna pozycja partnerstwa transgranicznego – obszary pomiaru

- Znaczenie
 - Masa krytyczna
 - Liczba uczestników
 - Proporcje reprezentacji sektorów
 - Liczba wspólnych projektów
 - Odpowiedzialność

- Struktura decyzyjna
 - Odpowiedzialność w partnerstwie
- Zasięg
 - Liczba klientów/kontrahentów
- Interakcje
 - Tożsamość
 - Wewnętrzna świadomość
 - Zewnętrzne uznanie
 - Powiązania
 - Powiązania lokalne
 - Powiązania zewnętrzne
- Dynamika
 - Innowacja
 - Innowacyjność
 - Przychody z nowych produktów i usług
 - Rozwój
 - Ilość nowych podmiotów
 - Poziom rozwoju operatorów turystycznych

Badanie ewaluacyjne powinno być przeprowadzone w perspektywie 5 lat od momentu opracowania Strategii. Jego celem będzie ocena stopnia osiągnięcia jej celów, a także skuteczności przyjętego systemu jej realizacji. Wnioski i rekomendacje wynikające z raportu ewaluacyjnego mogą posłużyć do rozważenia ewentualnej modyfikacji zapisów Strategii.

Suplement

Opis Projektu

Opis Programu

Opis sylwetki Antoniego Tyzenhausa

Projekt PLBU.01.01.00-20-0368/17-02 „Szlakiem Tyzenhauza – utworzenie szlaku turystycznego w celu promocji dziedzictwa kulturowego i historycznego dwóch miast Sokółka i Grodno”.

Realizowany jest w ramach Programu Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020, Cel tematyczny (CT) – Dziedzictwo w partnerstwie transgranicznym następujących instytucji:

Gmina Sokółka (Polska) – Lider Projektu

Wydział Sportu i Turystyki Komitetu Wykonawczego Miasta Grodno (Białoruś)

Grodzieński Oddział Obwodowy Organizacji Społecznej „Państwowy Związek Turystyczno-Sportowy” (Białoruś)

Projekt jest realizowany na podstawie Umowy grantowej nr PLBU.01.01.00-20-0368/17-00 z dnia 03.01.2018 r. Realizacja projektu rozpoczęła się w miesiącu marcu 2019 roku, a zakończy się w czerwcu 2021 roku. Okres realizacji projektu i jego działań to 24 miesiące, a kolejne 3 miesiące to rozliczenie formalno-finansowe projektu – łącznie 27 miesięcy.

Budżet projektu:

Wartość całkowita projektu: 2 139 254,66 euro.

Przyznane dofinansowanie: 1 925 329,19 euro

Cel główny realizacji projektu to wzrost liczby osób odwiedzających i korzystających z oferty turystycznej Sokólszczyzny i Grodzieńszczyzny zawierającej wspólne dziedzictwo kulturalne, historyczne i przyrodnicze.

Grupę docelową w projekcie stanowią mieszkańcy terenów przygranicznych Sokółki i Grodna biorący udział w konferencjach, wystawach, warsztatach, rajdach rowerowych, w tym młodzież szkolna, artyści malarze, turyści krajowi i zagraniczni preferujący aktywne formy wypoczynku; pracownicy JST odpowiadający za rozwój i promocję turystyczną miast, organizatorzy turystyki, przewodnicy, członkowie organizacji pozarządowych.

Projekt zakłada organizację następujących wspólnych wydarzeń transgranicznych:

1. Remont 2 kamienic wpisanych na listę zabytków z przeznaczeniem na cele społeczne:

-w Sokółce przy ul. Piłsudskiego 1

-w Grodnie przy Placu Tyzenhauza.

2. Powstanie Punktu Informacji Turystycznej w Sokółce w wyremontowanej kamienicy i doposażenie Punktu Informacji Turystycznej w Grodnie.

3. Organizacja 3 transgranicznych konferencji:

- inauguracyjnej w Sokółce,
- naukowej i podsumowującej w Grodnie.

4. Warsztaty rękodzielnicze w Sokółce i Grodnie dla młodzieży w wieku 13-16 lat z Polski (20 osób) i Białorusi (20 osób).

5. Organizacja 4 rajdów rowerowych trasą „Transgranicznego Szlaku Rowerowego Tyzenhauza”:

- po uroczystym otwarciu kamienicy z Sokółki do Grodna,
- rajd po Sokólszczyzny,
- po uroczystym otwarciu kamienicy w Grodnie,
- rajd po Grodzieńszczyzny.

6. Organizacja dwóch 10 – dniowych plenerów malarskich: w Sokółce i Grodnie.

Uczestnicy warsztatów: 5 artystów z Polski i 5 z Białorusi.

Podczas plenerów malarskich odbędą się dwudniowe warsztaty dla młodzieży szkolnej:

- w Sokółce (20 osób z Polski),
- w Grodnie (20 osób z Białorusi).

7. Organizacja warsztatów dla osób związanych z branżą turystyczną w Sokółce i w Grodnie.

Uczestnicy warsztatów:

- w Polsce – 12 osób z Polski związanych z branżą turystyczną (2 dwudniowe spotkania w Polsce i 1 dwudniowe na Białorusi);
- na Białorusi – 12 osób z Białorusi związanych z branżą turystyczną (2 dwudniowe spotkania na Białorusi i 1 dwudniowe w Polsce);

8. Organizacja warsztatów teatralnych, w tym wokalnych w Grodnie i w Sokółce, przygotowanie przedstawienia w 3 językach. Przygotowanie oprawy muzycznej przez grupy chórzystów w Sokółce i Grodnie.

9. Organizacja warsztatów rękodzielniczych w wyremontowanej kamienicy w Sokółce (graficzne, rzeźbiarskie, ceramiczne, tkackie) dla mieszkańców Sokólszczyzny.

- 30 godzinne warsztaty graficzne (sztuka linorytu),
- 30 godzinne warsztaty rzeźbiarskie,
- 30 godzinne warsztaty ceramiczne (garncarskie),
- 30 godzinne warsztaty tkackie dla młodzieży,
- 30 godzin warsztatów tkackich dla dzieci przedszkolnych i młodszych uczniów szkół podstawowych.

10. Tworzenie strategii transgranicznej na obszarze funkcjonowania Szlaku Tyzenhauza wraz z konsultacjami społecznymi na płaszczyźnie sektora publicznego, prywatnego, organizacji turystycznych.

Poniżej zamieszczono opracowaną w ramach Projektu mapę pokazującą przebieg wytyczonego w ramach Projektu „Transgranicznego Szlaku Rowerowego Tyzenhauza”.

Transgraniczny Szlak Rowerowy Tyzenhauza
ca 1:50 000

ГРОДНА
Hrodna

TYZENHAUZ

LEGENDA

УМОВНІ АЗНАКИ

LEGEND

PL-BY-UA 2014-2020

This map was created with the financial support of the European Union within the Cross-border Cooperation Programme Poland-Belarus-Ukraine 2014-2020

TYZENHAUZ TRAIL

ATIKART

ul. Krasnapolska 15-17
11-130 Hrodna
tel. 417-988
mail: atikart@tyzenhauz.pl

Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020²

Program Współpracy Transgranicznej Polska-Białoruś-Ukraina od 15 lat wspiera transgraniczne procesy rozwojowe na pograniczu Polski, Białorusi i Ukrainy poprzez współfinansowanie różnorodnych projektów. Wszystkie projekty wspierane przez Program mają charakter niekomercyjny i przyczyniają się do poprawy jakości życia mieszkańców wschodniej Polski oraz zachodniej Ukrainy i Białorusi. Każde przedsięwzięcie finansowane przez Program musi osiągać silny efekt transgraniczny, nie tylko poprzez partnerstwo zawarte między instytucjami z tych trzech krajów, ale przede wszystkim dzięki działaniom i ich pozytywnemu wpływowi na obszary przygraniczne.

Pierwsza edycja Programu była realizowana w latach 2004-2006. W tamtym okresie, struktura Programu i finansowania projektów była znacznie bardziej skomplikowana niż obecnie (w Polsce koszty były pokrywane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego, podczas gdy Białoruś i Ukraina korzystała z funduszy TACIS), mimo to łączną kwotą 45,8 mln EUR środków unijnych sfinansowano 167 projektów rozwijających pogranicze.

W latach 2007-2013 Program był realizowany w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa i Partnerstwa (EISP). Wsparcie z budżetu UE wzrosło znacząco do ponad 170 milionów EUR i z tych środków zostało zrealizowanych 117 projektów. Były to duże projekty infrastrukturalne, regularne i parasolowe. Zaowocowały one znaczącym postępem w takich sektorach i obszarach, jak: infrastruktura społeczna, opieka zdrowotna, edukacja, turystyka, ochrona dziedzictwa kulturowego, bezpieczeństwo oraz infrastruktura i obsługa przejść granicznych.

W okresie programowania 2014-2020 Program działa w ramach Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS). EIS wspiera zrównoważony rozwój wzdłuż zewnętrznych granic Unii Europejskiej, pomaga zmniejszać różnice w standardach życia i rozwiązywać wspólne transgraniczne wyzwania.

Pod względem budżetu, Program Polska-Białoruś-Ukraina jest największym programem transgranicznym na lądowych granicach Unii Europejskiej. Granty o łącznej wartości ponad 170 milionów euro dofinansują projekty skoncentrowane na ochronie i promocji przygranicznego dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego, zwiększeniu infrastrukturalnej dostępności regionów, poprawie infrastruktury, procedur i obsługi przejść granicznych, jak również na rozwoju służby zdrowia i usług socjalnych.

² Źródło: www.pbu2020.eu

Strategia Programu została przyjęta w wyniku analizy społeczno-gospodarczej przeprowadzonej na zlecenie Instytucji Zarządzającej, w której zidentyfikowane zostały wspólne priorytety na poziomie krajowym i regionalnym państw uczestniczących i ich regionów. Opiera się ona również na doświadczeniach z poprzednich okresów programowania. Strategia Programu uwzględnia również opinie zainteresowanych stron dotyczące wspólnych potrzeb i wyzwań na obszarze Programu. Ponadto odzwierciedlone są w niej decyzje podjęte przez władze Polski Białorusi i Ukrainy, koncentrujące uwagę Programu na tych obszarach tematycznych, w których państwa uczestniczące mogą rozwiązywać wspólne problemy i wykorzystywać wspólne zasoby.

Program Współpracy Transgranicznej EIS Polska-Białoruś-Ukraina 2014-2020 jest dokumentem definiującym najważniejsze kwestie związane z realizacją Programu, jego otoczeniem, celami i funkcjonowaniem. Opisuje obszary problemowe, które zostaną wsparte dzięki współfinansowaniu projektów, określone w czterech Celach Tematycznych i ich priorytetach:

DZIEDZICTWO

Priorytet 1.1 Promocja kultury lokalnej i historii

Priorytet 1.2 Promocja i zachowanie dziedzictwa naturalnego

DOSTĘPNOŚĆ

Priorytet 2.1 Poprawa i rozwój usług transportowych i infrastruktury

Priorytet 2.2 Rozwój infrastruktury technologii informacyjno-komunikacyjnych

BEZPIECZEŃSTWO

Priorytet 3.1 Wsparcie dla rozwoju ochrony zdrowia i usług socjalnych

Priorytet 3.2 Podejmowanie wspólnych wyzwań związanych z bezpieczeństwem

GRANICE

Priorytet 4.1 Wsparcie dla efektywności i bezpieczeństwa granic

Priorytet 4.2 Poprawa operacji zarządzania granicami, procedur celnych i wizowych

Sylwetka Antoniego Tyzenhauza³

Antoni Tyzenhauz pochodził ze spolonizowanej inflanckiej szlachty i urodził się w 1733 roku w Nowojelni na Grodzieńszczyźnie. W roku 1765 Tyzenhauz został oficjalnie zarządcą ekonomii królewskich w Wielkim Księstwie Litewskim. Objął też urząd podskarbiego nadwornego litewskiego. Skarb świecił pustką, na ambitne reformy potrzeba było pieniędzy, a sposób zarządzania dobrami królewskimi był poniżej krytyki. Eksploatowano, ale nie inwestowano. Ekonomie królewskie pod zarządem podskarbiego miały się stać szkołami przemysłu fabrycznego, rzemiosł i oświaty

Tyzenhauz za centrum swych działań obierał Grodno jako miasto sejmowe, w którym piastował funkcję starosty. W tym czasie Grodno było lichą mięściną żydowską. Za to Tyzenhauz postanowił uczynić ten stary radziwiłłowski gród przybytkiem wszelkich nauk i przemysłu, stolicą Wielkiego Księstwa Litewskiego i ozdobą całej Rzeczypospolitej.

W okolicach Grodna stworzył osiemnaście fabryk, a w całym Wielkim Księstwie około 50. Były wśród nich browary, młyny, huty, fabryki broni i powozów, kart do gry oraz płótna. Wszystko w bardzo szybkim tempie. Litwa – co na pewno spodobało się oświeconemu monarsze – miała przestać być krajem puszczy i pól i podnieść poziom kultury oraz edukacji. Z inicjatywy Antoniego Tyzenhauza w Grodnie założono szkoły: budowlaną, geometrów, weterynaryjną, a nawet korpus kadetów. Ba, stworzono balet kierowany przez ściągniętego z Francji Franciszka Ledoux.

Tyzenhauz postanowił zmienić oblicze litewskich miast i miasteczek. Powody, by we wdzięcznej pamięci zachowywać Tyzenhauza, mają mieszkańcy Sokółki. Nie tylko zbudowano tutaj manufaktury, ale gruntownie przebudowano samo miasteczko. Rynek został uregulowany i otoczony murowanymi domami, a prace nadzorowali włoscy architekci z Giuseppe de Sacco na czele. Dzięki Tyzenhauzowi uregulowano kilka innych podlaskich miast i osad, m.in. Krynki, gdzie wytyczono rynek, od którego odchodziło dwanaście ulic.

Choć reformy Tyzenhauza potrojiły budżet Wielkiego Księstwa Litewskiego, jego przedsięwzięcia na dłuższą metę okazały się nie rentowne. Bardzo szybko okazało się, że przedsięwzięcia Tyzenhauza nie były do końca przemyślane, powstawały ze zbyt wielkim rozmachem i bez uprzedniego rachunku ekonomicznego. W związku z brakiem rąk do pracy w wielu powstałych

³ Źródła:

<https://sokolka.pl/2020/06/15/antoni-tyzenhauz-postac-ciekawa-i-wielowymiarowa/>
<https://polskatimes.pl/wzlot-i-upadek-podskarbiego-antoniego-tyzenhauza/ar/12990774>
https://pl.wikipedia.org/wiki/Antoni_Tyzenhauz
http://ksiaznicapodlaska.pl/site/gloger/t2/r_VII.pdf
<http://www.infosokolka.pl/artykul,antoni-tyzenhauz-architekt-sokolszczyzny.html>

manufakturach Tyzenhauz wpadł na tyleż niehumanitarny, co fatalny pomysł aby oprzeć zakłady na pracy przymusowej. Nie tylko chłopów, ale i Żydów oraz mieszczan. W efekcie latem 1769 roku wybuchł bunt, znany jako powstanie szawelskie, stłumione przez wojska polskie i rosyjskie. Podskarbi miał również wielu wrogów wśród możnych. Pozycja Tyzenhauza była stale podkopywana, a wkrótce i nawet król się od niego odwrócił. Z czasem Inflantczyk stracił całą władzę polityczną jak i gospodarczą i choć tytuł podskarbiego litewskiego był dożywotni, to wkrótce stał się pustym tytułem.

Podobno swoją posiadłość w Grodnie opuścił pieszo pod przykrywką nocy. Przeniósł się do Warszawy, gdzie zmarł w wieku 52 lat osamotniony i znienawidzony.